

ปรมัตถโชติกะ

ปริเฉทที่ ๓ และ ๗

คู่มือจุฬารักษิณิกะโท

เรียบเรียงโดย

พระอาจารย์ทวี เกตุธมฺโม

อาจารย์ประจำอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อภิธานมัตถสังคหะ

ปริเฉทที่ ๓, ๓

ปกิณณกสังคหะ

สมุจจยสังคหะ

รวบรวมเรียบเรียงโดย

พระอาจารย์ ทวี เกตุธมฺโม

วัดราชสิทธิาราม คณะ ๕

คำนำ

หนังสือคู่มือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยฉบับนี้ ข้าพเจ้าได้รวบรวมเรียบเรียงขึ้น เพื่อให้ให้นักศึกษาใช้ประกอบการเรียนอักษรในชั้น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อันเป็นหลักสูตรซึ่ง พระสัทธัมมโชติกะ ธรรมจารย์ ได้รจนามาไว้ดีแล้ว โดยที่ข้าพเจ้า ยังคงเนื้อหาสาระเดิมไว้ทุกประการ เพียงแต่รวบรวมในส่วนหัวข้อเนื้อหาสาระที่สำคัญนำเสนอในรูปแบบของผังภาพ ตาราง เพื่อให้เห็นภาพพจน์ชัดเจนยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม การทำงานทุกอย่าง ย่อมมีข้อผิดพลาด ข้อบกพร่องเกิดขึ้นได้ หนังสือคู่มือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยฉบับนี้ จึงเป็นฉบับที่ปรับปรุงพิเศษจากฉบับเดิมที่จัดทำตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๔๓ โดยแก้ไขบางส่วนของที่ผิดพลาด และเพิ่มเติมในส่วนที่สำคัญ เช่น ตารางต่าง ๆ ลงในแต่ละบท ถึงกระนั้น หากหนังสือคู่มือฉบับนี้ ยังคงมีข้อบกพร่องประการหนึ่งประการใด ข้าพเจ้าขอน้อมรับไว้แต่เพียงผู้เดียว และยินดีรับฟังข้อเสนอแนะของทุกท่าน เพื่อนำมาแก้ไขปรับปรุงให้เป็นคู่มือที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่นักศึกษารุ่นต่อไป

หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยฉบับนี้ ไม่อาจสำเร็จลงได้ โดยลำพังข้าพเจ้าแต่เพียงผู้เดียว ถ้าหากขาดการอุปการะจากญาติธรรมผู้มีกุศลเจตนาทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาจารย์ประทุม เตมียสุต ผู้เป็นกำลังสำคัญในการจัดการเรียนการสอนพระอภิธรรม ณ วัดสามพระยาฯ และขออน้อมนุชาพระรัตนตรัยและบูรพาจารย์ทั้งหลาย และที่สำคัญต้องขอขอบคุณอนุโมทนากับ ท่านอิศเรศ ธรรมวโร และโยมมณีนรัตน์ อธิราชบุรีไพศาล ที่ช่วยพิมพ์ต้นฉบับ เมื่อปี ๒๕๔๓ และคุณโยมศรัทธา ชยาภิวัดน์ โยมชุตินา ชยาภิวัดน์ โยมภาณี เตชะเกรียงไกร โยมนิภาวรรณ สิริพรไพฑูรย์ นักศึกษาชั้นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักเรียนวัดสามพระยา ภาคการเรียนที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๔๕ ที่ช่วยปรับปรุงต้นฉบับใหม่ในครั้งนี้ และญาติโยมที่ร่วมกันเป็นเจ้าภาพทุกท่านมา ณ ที่นี้ ดั่งมีบาลีแสดงว่า

เสฏฐนุทโท เสฏฐมุปติ ธานัง

ผู้ให้สิ่งประเสริฐยอมถึงฐานะที่ประเสริฐ

สุดท้ายต้องขออำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย จงปกปักรักษาประสิทธิประสาทพร ให้ญาติโยมทั้งหลาย มีแต่ความสุขกายสบายใจ ได้ศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรม จนกว่าจะถึง มรรค ผล นิพพาน เทอญ สาธุ สาธุ สาธุ

พระทวี เกตุธมฺโม

วัดราชสิทธิาราม (คณะ ๕)

๕ มกราคม ๒๕๕๐

คำปรารภ

เรื่องการศึกษาพระอภิธรรมนั้น เมื่อข้าพเจ้ายังอยู่ในสมณเพศ ได้เปิดการศึกษาขึ้นที่วัดเกาะแก้วคลองหลวง ตำบลไร่หลักทอง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี เมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๕ จนถึงวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๑ จึงลาจากสมณเพศ ในระหว่างนั้นมีพระภิกษุสามเณรไปศึกษาเล่าเรียนเป็นจำนวนมากรวมทั้งพระอาจารย์ทวี เกตุธมฺโม ความจริง พระอาจารย์ทวี เกตุธมฺโม ท่านได้เรียนกับข้าพเจ้า ตั้งแต่สมัยท่านยังเป็นสามเณร แม้ท่านบวชเป็นพระแล้ว ท่านก็ยังไปเรียนกับข้าพเจ้าอีกระยะหนึ่ง ต่อมาท่านได้ลาข้าพเจ้ามาศึกษาที่กรุงเทพฯ จนได้เป็นอาจารย์สอน เมื่อท่านสอนไปก็เห็นความไม่สะดวกของนักศึกษา นั่นคือ หนังสือคู่มือ จูฬอภิธรรมิกะโท ฉบับนี้ คงจะเป็นประโยชน์แก่ผู้เรียนผู้สอน ท่านพระอาจารย์ทวี เกตุธมฺโม จึงจัดทำขึ้นเพื่อความสะดวกของนักศึกษา

ข้าพเจ้าได้เห็นแล้ว ก็มีความพอใจ ในความตั้งใจของท่าน ข้าพเจ้าจึงขออนุโมทนาต่อกุศลวิริยะของท่าน ตลอดจนผู้ร่วมงาน ผู้อุปถัมภ์ในการจัดพิมพ์อย่างจริงใจ

พรหมมาส ฉลอง

มกราคม ๒๕๕๐

สารบัญ

		หน้า
ปริเฉทที่ ๓	บาลีและคำแปล ปกิณณกสังคหะ	๑
มาตราที่ ๑	เวทนาสังคหะ	๓
	- จำแนกจิตและเจตสิก โดย เวทนา	๕
	- แผนผังเวทนาสังคหะ	๑๓
มาตราที่ ๒	เหตุสังคหะ	๑๔
	- จำแนกจิต โดย เหตุ	๑๖
	- จำแนกจิตและเจตสิก โดย เหตุ	๑๕
	- แผนผังเหตุสังคหะ	๒๐
มาตราที่ ๓	กิจสังคหะ	๒๑
	- แสดงฐาน ๑๐	๒๒
	- แผนผังจำแนกจิต โดยกิจ ๑๔	๒๕
	- แผนผังจำแนกเจตสิก ๕๒ โดยกิจ ๑๔	๒๕
	- อายุของจิตพร้อมด้วยเจตสิกและรูป	๒๖
	- วิถีจิต มี ๑๕๒ วิถี	๒๗
	- อุปมา การเกิดขึ้นของวิถีจิตทางปัญญาทวาร	๓๐
	- แสดงฐาน โดย พิศดาร	๓๒
มาตราที่ ๔	ทวารสังคหะ	๓๖
	- แสดงการจำแนกจิต โดยทวาริกจิต โดยแน่นอนและไม่แน่นอน	๓๓
	- ตารางแสดงเอกทวาริกจิต ฯลฯ ทวารวิมุตตจิต โดยแน่นอนและไม่แน่นอน	๓๓
	- แผนผังจำแนกจิต ๑๒๑ โดยทวาร	๓๕
มาตราที่ ๕	อาร์มมณสังคหะ	๔๐
	- คาถาแสดงจิตที่รับอาร์มมณแน่นอน ๔ ประเภท และไม่แน่นอน ๓ ประเภท	๔๓
	- แผนผังจำแนกจิต ๑๒๑ โดยอาร์มมณ	๔๘
	- ตารางแสดงอาร์มมณโดย พิศดาร	๔๕
มาตราที่ ๖	วัตถุสังคหะ	๕๑
	- คาถาแสดงการจำแนกภูมิ ๓๐ โดยวัตถุ ๖ และวิญญูณธาตุ ๗	๕๒
	- ตารางแสดงการจำแนกจิตและเจตสิกที่อาศัยวัตถุรูปเกิด โดยแน่นอน และไม่แน่นอน โดยวัตถุรูป ๖	๕๓
	- แผนผังจำแนกจิต ๑๒๑ โดยวัตถุ	๕๔
	- แสดงภาพประกอบการจำแนกวิญญูณธาตุ ๗ ที่เกิดในกามภูมิ ๑๑ รูปภูมิ ๑๕ อรูปภูมิ ๔	๕๕

มาติกาที่ ๗	สมุจยสังคหะ บาลีและคำแปล	๕๖
	- อธิบายวัตถุประสงค์ ๗๒ ประการ	๖๒
	อกุศลสังคหะ คาถาแสดงองค์ธรรม ของอกุศลสังคหะ ทั้ง ๕ หมวด	๖๔
	- อาสวะ, โอมะ, โยคะ, คันถะ	๖๕
	- อุปาทาน, นีวระณะ	๖๖
	- อนุสัย, สังโยชน์	๖๗
	- กิเลส	๖๘
	มิสสสังคหะ คาถาแสดงองค์ธรรม ของมิสสสังคหะ ทั้ง ๗ หมวด	๗๑
	- เหตุ, ฌานังคะ	๗๑
	- มัคคังคะ, อินทริย์, พละ	๗๒
	- อธิบัติ	๗๓
	- อาหาร	๗๔
	โพธิปักขิยสังคหะ	๗๖
	- สติปัฏฐาน	๗๖
	- สัมมปธาน, อิทธิบาท, อินทริย์, พละ	๗๗
	- โพชฌงค์, มัคคังคะ	๗๘
	สัพพสังคหะ	๘๑
	- ชั้น	๘๑
	- อุปาทานักขันธ	๘๒
	- อายตนะ	๘๓
	- ธาตุ ๑๘, อริยสัจจะ ๔	๘๔
คำกรวดน้ำ คำนำแผ่เมตตา		๘๖

กาถาคำคัญในอุพอภิธรรมิกะโท ปริจเฉทที่ ๓ ปกิณณกสังคหะ

มาติกาทั้ง ๖ และคำปฎิญา

กาถาสังคหะ

๑. สมุပ္ยตุตา ยถาโยคัม	เตปญญาส สภาวโต
จิตตเจตสิกกา ฐมมา	เตสนุทานิ ยถารหัม
๒. เวทนาเหตุโต กิจจ-	ทวาราสมพนวตุตุโต
จิตตูปปาทวเสนเว	สงฺคโท นาม นียเต

สภาวธรรม ๕๓ คือ จิตและเจตสิก ชื่อว่า นามเตปญญาส ว่าโดยลักษณะของตณๆ ประกอบด้วย เอกุปปาทตา เป็นต้น ตามที่ประกอบได้ ดังแสดงแล้วโดยพิสดาร (ในปริจเฉทที่ ๒)

บัดนี้ ข้าพเจ้าจะแสดงปกิณณกสังคหะของจิตและเจตสิก ว่าด้วยอำนาจแห่งการเกิดขึ้นของจิต โดยประเภทแห่ง เวทนา เหตุ กิจจ ทวาร อารมณ และวัตตตามสมควร

๑. เวทนาสังคหะ ..

กาถาแสดงเวทนา ๓ และ ๕

๑. สุขํ ทุกฺขมฺเพกฺขชาติ	ตีวิธา ตตฺถ เวทนา
โสมนสฺสํ โทมฺนสฺส	มิตฺติ เกเทน ปญฺจธา

ในเวทนาสังคหะนั้น

ว่าโดย **อาร์มมณานุภวนลักษณะ** คือ ลักษณะแห่งการเสวยอารมณ์แล้ว มีเวทนา ๓ อย่างคือ

- ๑ สุขเวทนา ๒ ทุกขเวทนา ๓ อุเบกขาเวทนา

ว่าโดย **อินทริยเภท** คือ ประเภทแห่งอินทริย์แล้ว มีเวทนา ๕ อย่าง คือ

- ๑ สุขเวทนา ๒ ทุกขเวทนา ๓ โสมนัสเวทนา ๔ โทมณัสเวทนา ๕ อุเบกขาเวทนา

กาถาแสดงการจำแนกจิต ๑๒๑ โดยเวทนา ๕

๒. สุขเมกตฺถ ทุกฺขณฺจ	โทมนสฺสํ ทฺวเย จิตฺ
ทฺวาสนฺจิสฺสุ โสมนสฺสํ	ปญฺจปญฺญาสเกตฺรา

สุขเวทนา และทุกขเวทนา ประกอบอยู่ในกายวิญญาณจิต อย่างละ ๑ ดวง

โทมนัสเวทนา ประกอบอยู่ในจิต ๒ ดวง โสมนัสเวทนา ประกอบอยู่ในจิต ๖๒ ดวง

เวทนาที่นอกจากนี้ คือ อุเบกขาเวทนา ประกอบอยู่ในจิต ๕๕ ดวง

๔. ทวารสังคหะ . . . คาถาแสดงการจำแนกจิต ๕ ประเภท

๑.	เอกทวาริกจิตตานิ
ฉทวาริกวิมุตตานิ	ปลฺลจฉทวาริกานิ จ
วิมุตตานิ จ สพุพธา ฯ
๒.	ฉตฺตีสติ ตถา ตีณิ
ทสธา นวธา เจติ	เอกตฺตีส ยถากุम्मํ
ปลฺลจธา ปรีทียเย ฯ

จิตที่เกิดในทวารเดียว จิตที่เกิดในทวาร ๕ จิตที่เกิดในทวาร ๖

จิตที่บางทีเกิดในทวาร ๖ บางทีเกิดพ้นจากทวาร ๖ และจิตที่เกิดพ้นจากทวาร ๖ เสมอ
มีจำนวนตามลำดับดังนี้ คือ ๓๖, ๓, ๓๑, ๑๐ และ ๕

๕. อารัมมณสังคหะ คาถาแสดงจิตที่รับอารมณ์แน่นอน ๔ ประเภท
และไม่แน่นอน ๓ ประเภท

๑.	ปลฺลจวิส ปรีตุมฺหิ
เอกวิสติ โวหาร	ฉ จิตตานิ มหกุสเส
อภฺฐ นิพฺพานโคจร ฯ
๒.	วิสาณุตฺตรมุตฺตุมฺหิ
ปลฺลจ สพุพเส ฉจฺเจติ	อกุสฺมกุสฺมฉุชฺฉิตเต
สตุตธา ตตฺถ สงฺคโห ฯ

๑. จิต ๒๕ ดวง คือ ทวิปัญญาวิญญาณจิต ๑๐ มโนธาตุ ๓ สันตிரณจิต ๓ มหาวิปากจิต ๘

หสิตุปปาทจิต ๑ เกิดได้ในอารมณ์ ๖ ที่เป็น กามธรรม อย่างเดียว

จิต ๖ ดวง คือ วิญญาณัญญาตนณานจิต ๓ เนวสัญญานาสัญญาตนณานจิต ๓

เกิดได้ในธรรมารมณ ที่ เป็น มหัคคตะ อย่างเดียว

จิต ๒๑ ดวง คือ รูปาวจรจิต ๑๕ (เว้นอภิญาญจิต ๒) อากาสนัญญาตนณานจิต ๓

อากัญญาตนณานจิต ๓ เกิดได้ในธรรมารมณที่เป็น บัญญัติ อย่างเดียว

จิต ๘ ดวง คือ โลกุตตรจิต ๘ เกิดได้ในธรรมารมณ ที่เป็น นิพพาน อย่างเดียว

๒. จิต ๒๐ ดวง คือ อกุสฺลจิต ๑๒ มหากุสฺลญาณวิปฺยุตฺตจิต ๔ มหาภิรียาญาณวิปฺยุตฺตจิต ๔

เกิดได้ในอารมณ์ ๖ ที่เป็น กามะ มหัคคตะ บัญญัติ (เว้น โลกุตตรธรรม ๕)

จิต ๕ ดวง คือ มหากุสฺลญาณสัมปฺยุตฺตจิต ๔ กุสฺลอภิญาญจิต ๑

เกิดได้ในอารมณ์ทั้ง ๖ ที่เป็น กามะ มหัคคตะ โลกุตตระ บัญญัติ

(เว้น อรหัตตมรรค อรหัตตผล)

จิต ๖ ดวง คือ มหาภิรียาญาณสัมปฺยุตฺตจิต ๔ ภิรียาอภิญาญจิต ๑ มโนทวาราวชชนจิต ๑

เกิดได้ในอารมณ์ทั้ง ๖ ที่เป็น กามะ มหัคคตะ โลกุตตระ บัญญัติ โดยไม่มีเหลือ

ในอารัมมณสังคหะนี้ มีการสงเคราะห์จิต ๓๖ นัย โดยประเภทแห่ง เอกันตะ ๔ อนกัณตะ ๓

ดังที่กล่าวมาแล้ว ด้วยประการฉะนี้

๒. เหตุสังคหะ . .

คาถาแสดงเหตุ ๖ หรือ ๕

๑. โลภ โทโส จ โมโห จ เหตุ อกุสลา ตโย

อโลภาทอสาโมโห จ กุสลาพยากตา ตตา ฯ

อกุศลเหตุ มี ๓ คือ โลภเหตุ โทสเหตุ โมหเหตุ

กุศลเหตุ และอพยากตเหตุ มีอย่างละ ๓ คือ อโลภเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ

คาถาแสดงการจำแนกจิต โดย เหตุ

๒. อเหตุกาฏจารเสก เหตุกา เทว ทวารีสติ

ทวิเหตุกา มตา สตุต จตุตาลีส ติเหตุกา ฯ

นักศึกษานี้ทั้งหลายพึงทราบว่

อเหตุกจิต มี ๑๘ เอกเหตุกจิต มี ๒ ทวิเหตุกจิต มี ๒๒ ติเหตุกจิต มี ๔๗

๓. กิจสังคหะ . .

คาถาแสดงกิจ ๑๔ และฐาน ๑๐

๑. ปฏิสนุชาตโย นาม กิจจเภทน จุฑทส

ทสธา ฐานเภทน จิตตูปปาทา ปกาลิตา ฯ

แสดงจิตตูปปาทา ที่มีนามว่า ปฏิสนธิจิต เป็นต้น

ว่าโดยประเภทแห่งกิจ มี ๑๔ กิจ ว่าโดยประเภทแห่งฐาน มี ๑๐ ฐาน

คาถาแสดงการจำแนกจิต โดย กิจและฐาน

๒. อฏฐสฏฐิ ตถา เทว จ นวภูฏ เทว ยถากุณัม

เอก ทวิ ตติ จตุ ปญจ กิจจภูฏานานิ นิทฺธิเส ฯ

แสดงจำนวนจิต โดยหน้าที่และฐาน ตามลำดับ ดังนี้ คือ

จิตที่มีหน้าที่ ๑ และฐาน ๑ มีจำนวน ๖๘ ดวง จิตที่มีหน้าที่ ๒ และฐาน ๒ มีจำนวน ๒ ดวง

จิตที่มีหน้าที่ ๓ และฐาน ๓ มีจำนวน ๕ ดวง จิตที่มีหน้าที่ ๔ และฐาน ๔ มีจำนวน ๘ ดวง

จิตที่มีหน้าที่ ๕ และฐาน ๕ มีจำนวน ๒ ดวง

คาถาแสดงฐานโดยพิสดาร

๓. สนฺธิ เอกํ ฉ ภวํคํ ทวารชฺชนํ ปญฺจาทุเยกํ

เทว โว โช ฉ ตทา เทว ตติ จุตีติ ปญฺจวิสตติ

ปฏิสนธิฐาน มี ๑ ภวังคฐาน มี ๖ อาวัชชนฐาน มี ๒ ปัญจวิญญาณฐาน มี ๑

สัมปฏิจจนฐาน มี ๑ สันติริณฐาน มี ๑ ไวกุฬัพพนฐาน มี ๒ ชวนฐาน มี ๖

ตทารัมมณฐาน มี ๒ จุติฐาน มี ๓ รวมเป็น ฐาน ๒๕

๖. วัตถุประสงค์...

คาถาแสดงการจำแนกภูมิ ๓๐

โดยวัตถุประสงค์ ๖ และ วิญญาณธาตุ ๗

๑. มวลตุณฺ์ นิสฺสิตา กาม สตุต รูป จตุพฺพิธา
 ติวตุณฺ์ นิสฺสิตารูป ชาเตวกานิสฺสิตา มตา ฯ

นักศึกษาทั้งหลาย

พึงทราบ วิญญาณธาตุ ๗ ที่อาศัยวัตถุประสงค์ ๖ เกิดใน กามภูมิ ๑๑

พึงทราบ วิญญาณธาตุ ๔ คือ จักขุวิญญาณธาตุ โสตวิญญาณธาตุ มโนธาตุ มโนวิญญาณธาตุ
 ที่อาศัยวัตถุประสงค์ ๓ คือ จักขุวัตถุ โสตวัตถุ หทยวัตถุ
 เกิดในรูปภูมิ ๑๕ (เว้น อสฺยญฺสูตตณฺภูมิ)

พึงทราบ มโนวิญญาณธาตุ ๑ ที่ไม่ได้อาศัยวัตถุประสงค์ เกิดในรูปภูมิ ๔

คาถาแสดงการจำแนกจิตที่อาศัยและไม่ได้อาศัยวัตถุประสงค์เกิด

โดยแน่นอน และไม่แน่นอน

๒. เตจตุตฺตาลีส นิสฺสาย เทวจตุตฺตาลีส ชายเร
 นิสฺสาย จ อนิสฺสาย ปาการูปา อนิสฺสิตา ฯ

จิต ๔๓ ดวง คือ ปญฺจวิญญานธาตุ ๑๐ มโนธาตุ ๓ มโนวิญญาณธาตุ ๓๐ ได้แก่
 โทสมูลจิต ๒ สันตึรณจิต ๓ หลิตฺตูปาทจิต ๑ มหาวิปากจิต ๘
 รูปาวจรจิต ๑๕ โสคาปิตติมรรคจิต ๑ เหล่านี้
 เกิดขึ้นโดยอาศัยวัตถุประสงค์แน่นอน

จิต ๔๒ ดวง คือ โลกมุลจิต ๘ โมหมูลจิต ๒ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลจิต ๘
 มหาภิกฺขิยาจิต ๘ อรูปาวจรกุศลจิต ๔ อรูปาวจรภิกฺขิยาจิต ๔ โลกุตตรจิต ๗
 (เว้น โสคาปิตติมรรค) เหล่านี้ เกิดขึ้นโดยอาศัยวัตถุประสงค์ไม่แน่นอน

อรูปวิปากจิต ๔ ย่อมเกิดขึ้น โดยไม่ได้อาศัยวัตถุประสงค์เลย

ปริจเฉทที่ ๓ ปกิณณกสังคหะ

แสดงมติกาทัง ๖ และคำปฎิญา

กาถาสังคหะ

๑. สมุပ္ยุตตา ยถาโยคํ	เตปญญาส สภาวโต
จิตฺตเจตสิกกา ฐมฺมา	เตสนฺทานิ ยถารหํ
๒. เวทนาเหตุโต กิจฺจ-	ทวาราลมฺพนฺวตฺตฺโต
จิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต	สฺงคฺโห นาม นียเต

สภาวธรรม ๕๑ คือ จิตและเจตสิก ชื่อว่า นามเตปญญาส ว่าโดยลักษณะของตณฺๆ ประกอบด้วย เอกุปปาทตา เป็นต้น ตามที่ประกอบได้ ดังแสดงแล้วโดยพิสดาร (ในปริจเฉท ที่ ๒)

บัดนี้ข้าพเจ้าจะแสดง ปกิณณกสังคหะของจิตและเจตสิก ว่าด้วยอำนาจแห่ง การเกิดขึ้นของจิต โดยประเภทแห่ง เวทนา เหตุ กิจจ ทวาร อารมณฺ์ และวัตถุ ตามสมควร

- ปกิณณกสังคหะ** หมายความว่า การแสดงสงเคราะห์จิต เจตสิกโดยเรียงรายทั่วๆ ไป
ในสังคหะ ๖ อย่าง คือ เวทนา เหตุ กิจจ ทวาร อารมณฺ์ วัตถุ
- ปกิณณกสังคหะ** เมื่อแยกบทว่า มี ๒ บท คือ ปกิณณก - สังคหะ
- ปกิณณกะ** แปลว่า กระจัดกระจาย คละกัน เบ็ดเตล็ด เรียงรายทั่วๆ ไป
- สังคหะ** แปลว่า รวบรวม การแสดงสงเคราะห์

กาถาที่ ๑ สมุပ္ยุตตา ยถาโยคํ ฯลฯ ยถารหํ
แสดงเพื่อมุ่งหมายเป็น ปุพฺพานุสํนฺธิ (สนธิก่อน) คือ
กล่าวเชื่อมระหว่างปริจเฉทที่ ๒ กับปริจเฉทที่ ๓ ต่อกัน

กาถาที่ ๒ เวทนาเหตุโต ฯลฯ นียเต
แสดงเพื่อมุ่งหมายเป็น อปรานุสํนฺธิ (สนธิหลัง) คือ
กล่าวแสดงหัวข้อ มติกาทัง ๖ ของปริจเฉทที่ ๓ และกล่าวปฎิญา (คำรับรอง)
ว่าจะแสดงขยายความแห่งการเกิดขึ้นของจิตเจตสิก โดย แบ่งประเภทแห่งหัวข้อ
ทั้ง ๖ นั้น คือ เวทนา เหตุ กิจจ ทวาร อารมณฺ์ วัตถุ

ปกิณณกสังคหะ ๖ อย่าง (หรือ เรียกว่า มาติกา ๖)

- ๑. เวทนาสังคหะ การแสดงสงเคราะห์จิต เจตสิก โดยประเภทแห่ง เวทนา ๓ หรือ ๕
- ๒. เหตุสังคหะ การแสดงสงเคราะห์จิต เจตสิก โดยประเภทแห่ง เหตุ ๖ หรือ ๘
- ๓. กิจจสังคหะ การแสดงสงเคราะห์จิต เจตสิก โดยประเภทแห่ง กิจ ๑๔ และฐาน ๑๐
- ๔. ทวารสังคหะ การแสดงสงเคราะห์จิต เจตสิก โดยประเภทแห่ง ทวาร ๖
- ๕. อารัมมณสังคหะ การแสดงสงเคราะห์จิต เจตสิก โดยประเภทแห่ง อารมณ ๖
- ๖. วัตถุสังคหะ การแสดงสงเคราะห์จิต เจตสิก โดยประเภทแห่ง วัตถุ ๖

(๑) เวทนาสังคหะ	(๒) เหตุสังคหะ	(๓) กิจจสังคหะ	(๔) ทวารสังคหะ	(๕) อารัมมณสังคหะ	(๖) วัตถุสังคหะ
↓ เว. ๓	↓ เหตุ ๖	↓ กิจ ๑๔	↓ ทวาร ๖	↓ อา ๖	↓ วัตถุ ๖
↓ เว. ๕	↓ เหตุ ๘	↓ ฐาน ๑๐	↓ ทวาร ๕	↓ อา ๒	↓ ปัจจัย ๓
	↓ เหตุ ๔	↓ ฐานพิสดาร	↓ เอก ๓๖	↓ อา ๔	↓ ภูมิ ๓๑(๑)
	↓ อคหิตัก	↓ ๒๕	↓ ปัญจ ๓	↓ ๒๕/๖/๒๑/๘	↓ วิญ.๓
	↓ คหิตัก		↓ น ๓๑	↓ ๒๐/๕/๖	↓ ๔๓/๔๒/๔
	↓ เหตุพิสดาร		↓ วิมุต ๘	↓ อารมณ	
	↓ ๒๘๓			↓ พิสดาร ๒๑	

นามเตปญญาส ได้แก่ สภาวะธรรม ๕๓ คือ จิต ๑ เจตสิก ๕๒ รวมเป็น สภาวะธรรม ๕๓ ที่นับอย่างนี้ คือ นับลักษณะอาการของตนๆ ดังนี้

- จิต ๘๕ - ๑๒๑ ดวง นับเป็น ๑ เพราะ
 เมื่อว่าโดยลักษณะแล้ว มีลักษณะอย่างเดียว คือ มีการได้รับอารมณ์อยู่เสมอ เหมือนกันหมด (**อารมมณวิฆานนลกขณา**)
- เจตสิก ๕๒ ดวง เมื่อว่าโดยลักษณะแล้ว มีลักษณะของตนโดยเฉพาะ เช่น
 ผัสสเจตสิก มีลักษณะกระทบอารมณ์ (**มุสนลกขณา**) เหล่านี้เป็นต้น

เมื่อรวมจิตและเจตสิกแล้วมี ๕๓ จึงเรียกชื่อภาษาบาลีว่า **นามเตปญญาส**

มาตราที่ ๑

เวหนาสังคหะ

เวหนาสังคหะ หมายความว่า การแสดงสงเคราะห์จิต เจตสิก โดยประเภทแห่งเวทนา ๓ และ ๕

แสดงเวทนา ๓ และ ๕

๑. สุข ทุกข์ มุขมุปกษาคติ ติวาธา ตตุถ เวทนา
 โสมนสสุตฺโต โทมมสุตฺโต- มิตติ เกเทน ปญจชา

ในเวหนาสังคหะนั้น

ว่าโดย อารัมมณานุภวนลักษณะ คือ ลักษณะแห่งการเสวยอารมณ์แล้ว มีเวทนา ๓ อย่าง คือ

๑. สุขเวทนา ๒. ทุกขเวทนา ๓. อุเบกขาเวทนา

ว่าโดย อินทริยเภท คือ ประเภทแห่งอินทริย์แล้ว มีเวทนา ๕ อย่าง คือ

๑. สุขเวทนา ๒. ทุกขเวทนา ๓. โสมนัสเวทนา ๔. โทมนัสเวทนา ๕. อุเบกขาเวทนา

ในเวหนาสังคหะนั้น

เมื่อว่าโดย อารัมมณานุภวนลักษณะ คือ ลักษณะแห่งการเสวยอารมณ์แล้ว มี ๓ คือ

๑. ในขณะที่เสวยอารมณ์อยู่นั้น บางครั้งรู้สึกสบาย เรียกว่า สุขเวทนา
 ๒. ในขณะที่เสวยอารมณ์อยู่นั้น บางครั้งรู้สึกไม่สบาย เรียกว่า ทุกขเวทนา
 ๓. ในขณะที่เสวยอารมณ์อยู่นั้น บางครั้งรู้สึกเฉย ๆ ไม่สุข ไม่ทุกข์ เรียกว่า อุเบกขาเวทนา

เมื่อว่าโดย อินทริยเภทนี้ คือประเภทแห่งอินทริย์แล้ว (คือ ความเป็นใหญ่ เป็นผู้ปกครอง)

การเสวยอารมณ์ของสัตว์ทั้งหลาย เกี่ยวเนื่องด้วยกายบ้าง และเกี่ยวเนื่องด้วยใจบ้าง รวมแล้วมี ๕ คือ

๑. ความรู้สึกสบายที่เกี่ยวข้องด้วยกายนั้น เวทนาเจตสิกที่อยู่ใน
 สุขสหคตกายวิญญานจิต เป็นใหญ่ เป็นผู้ปกครอง เรียกว่า สุขเวทนา
 ๒. ความรู้สึกไม่สบายที่เกี่ยวข้องด้วยกายนั้น เวทนาเจตสิกที่อยู่ใน
 ทุกขสหคตกายวิญญานจิต เป็นใหญ่ เป็นผู้ปกครอง เรียกว่า ทุกขเวทนา
 ๓. ความรู้สึกสบายที่เกี่ยวข้องด้วยใจนั้น เวทนาเจตสิกที่อยู่ใน
 โสมนัสสหคตจิต เป็นใหญ่ เป็นผู้ปกครอง เรียกว่า โสมนัสเวทนา
 ๔. ความรู้สึกไม่สบายที่เกี่ยวข้องด้วยใจนั้น เวทนาเจตสิกที่อยู่ใน
 โทสมมูลจิต เป็นใหญ่ เป็นผู้ปกครอง เรียกว่า โทมนัสเวทนา
 ๕. ความรู้สึกเฉย ๆ นั้น เวทนาเจตสิกที่อยู่ใน
 อุเบกขาสหคตจิต เป็นใหญ่ เป็นผู้ปกครอง เรียกว่า อุเบกขาเวทนา

แสดงการจำแนกจิตโดยเวทนา ๕

๒. สุขเมกตถ ทุกขณฺจ	โสมนสฺสํ ทฺวเย จิตฺ
ทฺวาสญฺจีสุ โสมนสฺสํ	ปลฺยจปลฺยญาสเกตฺรา

สุขเวทนาและทุกขเวทนาประกอบอยู่ในกายวิญญาณจิต อย่างละ ๑ ดวง

โสมนัสเวทนาประกอบอยู่ในจิต ๒ ดวง โสมนัสเวทนาประกอบอยู่ในจิต ๖๒ ดวง

เวทนาที่นอกจากนี้ คือ อุเบกขาเวทนาประกอบอยู่ในจิต ๕๕ ดวง

.....

พุทธองค์ ช่วยใคร ไม่ได้หรรอก
ทรงเป็นเพียง ผู้บอก หนทางให้
เป็นผู้ชี้ ทางเดิน ดำเนินไป
ให้ผู้ที่ มุ่งหมาย ไปนิพพาน
โลกโกรธหลงวงวน แห่งวิญญะ
ลดเลิกละ บ่วงกิเลส เหตุเผาผลาญ
เพื่อขจัด ความมืดมน พันบ่วงมาร
เพื่อก้าวข้าม สงสาร ลี้นภไป

พระอาจารย์ ทวี เกตุธมฺโม

จำแนกจิต ๑๒๑ และเจตสิก ๕๒

โดย เวทนา ๕

จิต	เจตสิก
จิตที่เกิดพร้อมด้วย สุขเวทนา มี ๑ คือ สุขสหคตกายวิญญูณจิต ๑	เจตสิกที่เกิดพร้อมด้วย เวทนา ๑ มี ๖ คือ ปีติเจตสิก ๑ เกิดพร้อมด้วย โสมนัสเวทนา
จิตที่เกิดพร้อมด้วย ทุกขเวทนา มี ๑ คือ ทุกขสหคตกายวิญญูณจิต ๑	โทศตุกเจตสิก ๔ เกิดพร้อมด้วย โทมนัสเวทนา
จิตที่เกิดพร้อมด้วย โสมนัสเวทนา มี ๖๒ คือ โสมนัสสหคตจิต ๖๒	วิจิกิจฉาเจตสิก ๑ เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา
จิตที่เกิดพร้อมด้วย โทมนัสเวทนา มี ๒ คือ โทสมูลจิต ๒	เจตสิกที่เกิดพร้อมด้วย เวทนา ๒ มี ๒๘ คือ โลติกเจตสิก ๓ โสภณเจตสิก ๒๕ เกิดพร้อมด้วย <u>โสมนัสและอุเบกขาเวทนา</u>
จิตที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา มี ๕๕ คือ อุเบกขาสหคตจิต ๕๕	เจตสิกที่เกิดพร้อมด้วย เวทนา ๓ มี ๑๑ คือ ปกิณณกเจตสิก ๕ (เว้นปีติ) <i>ปลัดขิก ๖ = ๕</i> โมจตุกเจตสิก ๔ ถิทุกเจตสิก ๒ <i>โสม ๔</i> เกิดพร้อมด้วย โสมนัส โทมนัสและ <i>ถึ ๒</i> <u>อุเบกขาเวทนา</u>
	เจตสิกที่เกิดพร้อมด้วย เวทนา ๔ ไม่มี
	เจตสิกที่เกิดพร้อมด้วย เวทนา ๕ มี ๖ คือ สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๖ (เว้นเวทนา) เกิดพร้อมด้วยเวทนา ๕ ทั้งหมด
	เจตสิกที่ไม่เกิดพร้อมด้วยเวทนา มี ๑ คือ เวทนาเจตสิก

หมายเหตุ

การที่ โลกมุขจิต ๘ เกิดพร้อมด้วย เวทนา ๒ คือ โสมนัสเวทนา และ อุเบกขาเวทนา นั้นเพราะอารมณ์ที่โลกมุขจิตเข้าไปรับนั้นมี ๒ ประเภทด้วยกัน คือ อติอิฏฐารมณ์ (อารมณ์ที่ปรารถนายิ่ง) และอิฏฐัมชคณิตตารมณ์ (อารมณ์ที่ปรารถนาปานกลาง)

อติอิฏฐารมณ์

อิฏฐัมชคณิตตารมณ์

การที่ โทสมุขจิต ๒ เกิดพร้อมด้วย โทมนัสเวทนา นั้น ก็เพราะโทสมุขจิต เข้าไปรองรับอารมณ์ประเภทเดียวกัน คือ อนิฏฐารมณ์

การที่ โมหมุขจิต ๒ เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา อย่างเดียวนั้น ก็เพราะโมหมุขจิตนั้นเป็นจิตที่มีกำลังอ่อนโดยสภาวะ เพราะประกอบด้วย ความซัดส่าย และฟุ้งซ่าน (วิคี + อกุโธสิ :-)

การที่ จักขุ โสถ ฆาน ชิวหา ทั้ง ๘ ดวงนี้ เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา อย่างเดียวนั้นก็เพราะจิตเหล่านี้เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งการกระทบกันระหว่าง อุปาทายรูป กับ อุปาทายรูป ฉะนั้น การกระทบกันจึงมีกำลังอ่อน จุกการกระทบกันระหว่างสำลีสกับสำลีส ฉะนั้น

การที่ กายวิญญานจิต ๒ เกิดพร้อมด้วย ทุกขเวทนาในอารมณ์ที่ไม่ดี และเกิดพร้อมสุขเวทนาในอารมณ์ที่ดีนั้น ก็เพราะ จิต ๒ ดวงนี้ เกิดขึ้นจากการกระทบกันระหว่าง กายปสาท กับ โภกฐัพพารมณ์ อันเป็นการกระทบกันระหว่าง อุปาทายรูปกับมหาภูตรูป การกระทบจึงล่วงเลยกายปสาท ไปถึงมหาภูตรูป อันเป็นที่ตั้งของ กายปสาท ฉะนั้น การกระทบกันจึงมีกำลัง จุกเอาพ่อนทุบสำลีสที่วางอยู่บนตั้ง ฆ้อนย่อมล่วงเลยสำลีสไปกระทบกับตั้ง อันเป็นที่ตั้งอาศัยของสำลีส ฉะนั้น

การที่ สัมปฏิจฉนจิต ๒ เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา ทั้งในปัญจารมณ์ที่ดีและไม่ดี ก็เพราะในลำดับแห่งการเกิดขึ้นนั้นติดต่อกับ ปัญจวิญญาน อันมีที่อาศัยต่างกันกับตน ฉะนั้น จึงมีกำลังอ่อน เพราะไม่ได้รับ อนันตรปัจจัย จากจิตอันมีที่อาศัยเหมือนกัน จุกบุรุษผู้ขาดมิตรที่สภาคะกันคอยช่วยเหลือ ฉะนั้น

การที่ สันติริณอกุศลวิบาก ๑ เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา อย่างเดียวทั้งในอารมณ์ที่ไม่ดีและไม่ดีมากนั้น ก็เพราะ ผลของอกุศลกรรม มีสภาพทรามโดยรอบ ผลจะมากหรือน้อย ก็ไม่มีใครปรารถนา แต่ต้องรับเมื่อไม่อาจขัดขึ้นได้ ก็ต้องวางเฉย จุกบุรุษอ่อนแอถูกบุรุษที่มีกำลัง กว่าข่มเหง เมื่อไม่อาจจะโต้ตอบได้ จึงต้องวางเฉย

การที่ สันติริณกุศลวิบาก ๑ เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา ในอิฏฐัมชคณิตตารมณ์ และโสมนัสเวทนาในอติอิฏฐารมณ์ ก็เพราะในลำดับแห่งการเกิดขึ้นนั้นติดต่อกับ สัมปฏิจฉนจิต อันมีที่อาศัยเหมือนกันกับตน จึงมีกำลัง เพราะได้รับอนันตรปัจจัยจากจิตอันมีที่อาศัยเหมือนกัน จุกบุรุษผู้ได้รับการช่วยเหลือจากมิตรที่สภาคะกัน ฉะนั้น

การที่ **ปัญญาทวารวัชชนจิต ๑** เกิดพร้อมด้วย **อุเบกขาเวทนา** ทั้งในปัญจอารมณ์ที่ดีและไม่ดีนั้น ก็เพราะเป็นจิตที่เกิดขึ้นรับปัญจอารมณ์เป็นดวงแรก ฉะนั้น จึงมีกำลังอ่อน ไม่สามารถเสวยอารมณ์ได้เต็มที่ **ดุจเด็กแรกเกิด ฉะนั้น**

การที่ **มโนทวารวัชชนจิต ๑** เกิดพร้อมด้วย **อุเบกขาเวทนา** ทั้งในอารมณ์ที่ดีและไม่ดีนั้น ก็เพราะในขณะที่ทำหน้าที่ **โวกุฐัพพะ** ในทางปัญจทวารก็เสวยอารมณ์ได้เล็กน้อยตามหน้าที่ **ดุจต้นเครื่องของพระราชาลั่นนั้น** ส่วนในขณะที่ทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ทางมโนทวาร ก็เป็นจิตที่เกิดเป็นดวงแรก ฉะนั้น จึงมีกำลังอ่อน

การที่ **หสิตุปปาทจิต ๑** เกิดพร้อมด้วย **โสมนัสเวทนา** นั้น ก็เพราะจิตดวงนี้เป็นจิตของพระอรหันต์ที่ปรารถนากามธรรมที่ไม่หยาบเกิดขึ้น เช่น ทางตา ท่านเห็นสถานที่ที่เหมาะสมกับการบำเพ็ญเพียร ท่านก็รำเริงอยู่ด้วยจิตดวงนี้เป็นต้น

การที่ **มหากุศลจิต ๘** เกิดพร้อมด้วย **โสมนัสเวทนา** และ **อุเบกขาเวทนา** นั้น **เอาศรัทธา และการเห็นอนิสงฆ์ในการสร้างกุศลเป็นต้น มาเป็นเครื่องตัดสิน** ถ้าเป็นผู้มากไปด้วยศรัทธาและการเห็นอนิสงฆ์การทำกุศลก็จะเกิดพร้อมด้วยโสมนัสเวทนา แต่ถ้าเป็นผู้น้อยไปด้วยศรัทธา และไม่เห็นอนิสงฆ์ การทำกุศลก็จะเกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา

ส่วน **มหาวิปากจิต ๘** มีเวทนาเช่นเดียวกับมหากุศล ถ้ามหาวิปากเป็นผลของมหากุศลดวงไหน ก็จะมีเวทนาเช่นเดียวกันกับ มหากุศล ดวงนั้น

การที่ **มหากริยาจิต ๘** เกิดพร้อมด้วย **โสมนัสเวทนา** และ **อุเบกขาเวทนา** นั้น ก็เพราะเป็นจิตของพระอรหันต์ที่ปราศจากวิปลาสธรรม ฉะนั้น จึงขึ้นอยู่กับอารมณ์ ถ้าเป็นอารมณ์ที่ดียิ่ง เวทนาจึงเป็นโสมนัส ถ้าเป็นอารมณ์ที่ตีปานกลาง หรือไม่ดี เวทนานั้นก็เป็นอุเบกขา การที่พระอรหันต์รับอารมณ์ที่ไม่ดีแล้ว เวทนาที่เข้าไปเสวยอารมณ์นั้นเป็นอุเบกขาเวทนา เพราะว่าอรหันต์นั้นละวิปลาสธรรมได้แล้ว ฉะนั้น เวทนาที่เข้าไปเสวยอารมณ์อยู่นั้นจึงเป็นอุเบกขาเวทนา

การที่ **รูปาวจรฌานจิต ๑๒ (เว้นปัญจฌานจิต ๓)** เกิดพร้อมด้วย **โสมนัสเวทนา** นั้น ก็เพราะยังไม่สามารถละสุขขององค์ฌาน อันมีปฏิฐานมาจากปีสัทธาได้

การที่ **รูปาวจรปัญจฌานจิต ๓** และ **อรุปรฌานจิต ๑๒** เกิดพร้อมด้วย **อุเบกขาเวทนา** นั้น ก็เพราะว่าปัญจฌานจิต เป็นจิตที่ละสุขขององค์ฌานได้ ฉะนั้นจึงเป็นไประหว่างสุขกับทุกข์เวทนาจึงเป็นอุเบกขาเท่านั้น

การที่ **โลกุตตรจิต โดยพิสดาร ๔๐** มีเวทนาเช่นเดียวกันกับฌานที่เข้า หรือพิจารณา ในช่วงวฏฐานคามินี ก่อนหน้าที่มรรคผลจะเกิด คือ ถ้าในช่วงนั้นเข้าหรือพิจารณาปฐมฌาน มรรคจิต ผลจิตก็เกิดพร้อมด้วย ปฐมฌาน เป็นต้น

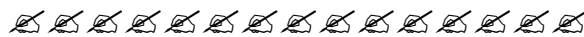
ส่วน **โลกุตตรจิต โดยย่อ ๘** บางครั้งเกิดพร้อมด้วย โสมนัสเวทนาบ้างอุเบกขาเวทนาบ้าง ที่เป็นเช่นนี้ก็ เพราะ ในช่วงวฏฐานคามินีวิปัสสนา ถ้าท่านพิจารณาสังขารธรรมด้วยจิตที่เป็น โสมนัส มรรคจิตและผลจิต ก็เกิดพร้อมด้วย โสมนัสเวทนา ถ้าในช่วงวฏฐานคามินีวิปัสสนา ท่านพิจารณาสังขารธรรม ด้วยจิตที่เป็น อุเบกขา มรรคจิต ผลจิตก็เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา

เวทนาเจตสิก ที่ไม่ได้เกิดพร้อมด้วยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ก็เพราะว่า การเสวยอารมณ์ ที่เกี่ยวข้องกับทางกายก็ดี เกี่ยวด้วยทางใจก็ดี เป็นสภาพของเวทนาเจตสิกทั้งสิ้น นอกจากเวทนาเจตสิกแล้วไม่มีสภาพอื่น ทำการเสวยอารมณ์ได้ ฉะนั้น

เวทนาเจตสิกที่เสวยอารมณ์ที่ดี เกี่ยวด้วยทางกาย	เรียกว่า	สุขเวทนา
เวทนาเจตสิกที่เสวยอารมณ์ที่ไม่ดี เกี่ยวด้วยทางกาย	เรียกว่า	ทุกข์เวทนา
เวทนาเจตสิกที่เสวยอารมณ์ที่ดี เกี่ยวด้วยทางใจ	เรียกว่า	โสมนัสเวทนา
เวทนาเจตสิกที่เสวยอารมณ์ที่ไม่ดี เกี่ยวด้วยทางใจ	เรียกว่า	โทมนัสเวทนา
เวทนาเจตสิกที่เสวยอารมณ์ปานกลาง เกี่ยวด้วยทางใจ	เรียกว่า	อุเบกขาเวทนา

ด้วยเหตุนี้ เวทนาเจตสิก จึงไม่ได้เกิดพร้อมกับเวทนาอื่น ๆ

จบเวทนาสังคหะ

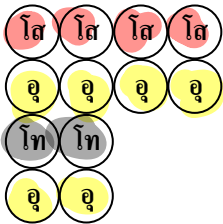
อุปมา ๓ ประเภท

๑. เขตตูปมา อรหันโต พระอรหันต์ทั้งหลายเปรียบด้วยนา
๒. ทายกา กศฺสอุปมา ทายกทั้งหลายเปรียบด้วยชวานา
๓. ทีชูปมํ เทยฺยธมฺมํ ไทยธรรมเปรียบด้วยพีช

ขุ.เปต. ๒๖/๘๖/๑๕๗

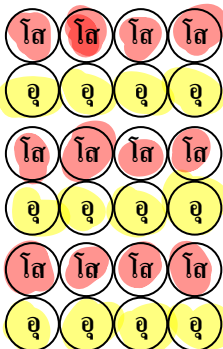
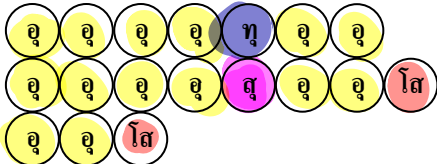
เวทนาสังกะ

จำแนกจิต ๑๒๑ โดย เวทนา ๕

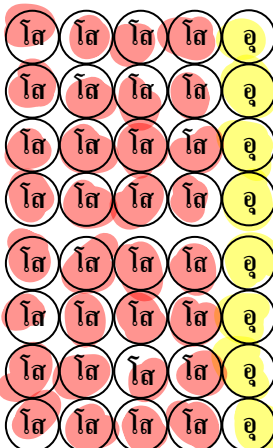
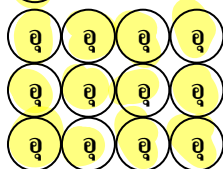
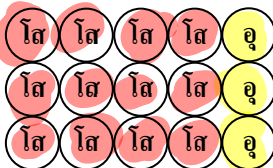
จิต

- ๑ - สุข ๑
- ๑ - ทุกข์ ๑
- ๖๒ - โสมนัส ๖๒
- ๒ - โทมนัส ๒
- ๕๕ - อุเบกขา ๕๕

โดยเวทนา ๓

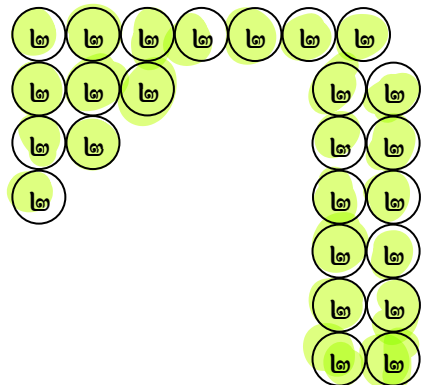
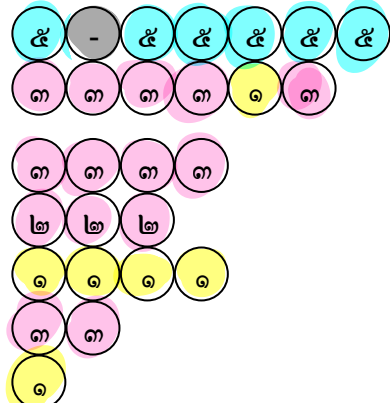
- เกิดพร้อมด้วย สุขเวทนา มี ๖๓
สุขสหคตกายวิญญานจิต ๑
โสมนัสสหคตจิต ๖๒
- เกิดพร้อมด้วย ทุกขเวทนา มี ๓
ทุกขสหคตกายวิญญานจิต ๑
โทสมูลจิต ๒
- เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา มี ๕๕
อุเบกขาสหคตจิต ๕๕

โดยเวทนา ๕

- เกิดพร้อมด้วย สุขเวทนา มี ๑
สุขสหคตกายวิญญานจิต ๑
- เกิดพร้อมด้วย ทุกขเวทนา มี ๑
ทุกขสหคตกายวิญญานจิต ๑
- เกิดพร้อมด้วย โสมนัสเวทนา มี ๖๒
โสมนัสสหคตจิต ๖๒
- เกิดพร้อมด้วย โทมนัสเวทนา มี ๒
โทสมูลจิต ๒
- เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา มี ๕๕
อุเบกขาสหคตจิต ๕๕

จำแนกเจตสิก ๕๒ โดย เวทนา ๕

เจตสิก

- ๑ เกิดพร้อมด้วยเวทนาอย่างเดียวนมี ๖
ปีติเจตสิก ๑ (โสมนัสเวทนา)
โทจตุกเจตสิก ๔ (โทมนัสเวทนา)
วิจิกิจฉาเจตสิก ๑ (อุเบกขาเวทนา)
- ๒ เกิดพร้อมด้วยเวทนา ๒ มี ๒๘
โลติกเจตสิก ๓, โสภณเจตสิก ๒๕
(โสมนัสเวทนา และอุเบกขาเวทนา)
- ๓ เกิดพร้อมเวทนา ๓ มี ๑๑
ปกิณณกเจตสิก ๕ (เว้นปีติ)
โมจตุกเจตสิก ๔, ติทุกเจตสิก ๒
(โสมนัส โทมนัสและอุเบกขาเวทนา)
- ๔ เกิดพร้อมเวทนา ๔ ไม่มี
- ๕ เกิดพร้อมเวทนา ๕ มี ๖
สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๖ (เว้นเวทนา)
- ไม่เกิดพร้อมด้วยเวทนา มี ๑
เวทนาเจตสิก

มัติกาทิ ๒

เหตุสังคหะ

เหตุสังคหะ หมายความว่า การแสดงสงเคราะห์ จิต เจตสิก โดยประเภทแห่งเหตุ ชื่อว่า เหตุสังคหะ

แสดงเหตุ ๖ หรือ ๕

โลภ โทโส จ โมโห จ เหตุ อกุสลา ตโย
อโลภาทิสามโห จ กุสลาพยากตา ตตา ฯ

อกุศลเหตุ มี ๓ คือ โลกเหตุ โทสเหตุ โมเหตุ
กุศลเหตุและอพยากตเหตุ มีอย่างละ ๓ คือ อโลกเหตุ อโทสเหตุ อโมเหตุ

คำว่า เหตุนี้ หมายความว่า เป็นธรรมชาติที่สามารถให้ผลเกิดขึ้นได้ และผลเหล่านั้นก็ตั้งอยู่ได้โดยอาศัยธรรมชาตินั้น ฉะนั้น ธรรมชาตินั้นจึงชื่อว่า เหตุ ได้แก่

เหตุ ๖ (คือโลกเหตุ โทสเหตุ โมเหตุ อโลกเหตุ อโทสเหตุ อโมเหตุ) เหตุมี ๔ อย่าง คือ

๑. เหตุเหตุ ได้แก่เหตุ ๖ คือ โลกะ โทสะ โมหะ อโลกะ อโทสะ อโมหะ (ปัญญา)
๒. ปจฺจยเหตุ ได้แก่ มหากุศรูรูป ๔ อันเป็นเหตุในการเรียกชื่อของรูปจันทร์
๓. อุตตมเหตุ ได้แก่ กุศลกรรม และ อกุศลกรรม อันเป็นเหตุให้เกิด กุศลวิบาก และ อกุศลวิบาก
๔. สาธารณเหตุ ได้แก่ อวิชา อันเป็นเหตุให้เกิดสังขาร

(ปฏิจจานอรรถกถา น. ๓๗๑)

ในปริจเฉทที่ ๓ นี้ ทรงหมายเอาเหตุ ข้อที่ ๑ คือ เหตุเหตุ ได้แก่ เหตุ ๖ มี โลกเหตุ เป็นต้น

ธรรมที่เป็นผลของเหตุเหล่านั้น ได้แก่ สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๕๒ (เว้น โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒)

สเหตุกจิตตชรูป สเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป เมื่อว่าโดย บุคคลลาภิชฐานแล้ว ได้แก่ สัตว์ทั้งหลายและการกระทำต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ กาย วาจา และกริยาอาการพิเศษ ที่ปรากฏในร่างกายของสัตว์ เช่น หน้าตาอิมม็แฮมแจ่มใส ผ่องใส เป็นต้น เหล่านี้ เป็นผลที่เกิดมาจากเหตุทั้งสิ้น และผลต่าง ๆ เหล่านี้เมื่อเกิดแล้ว ก็ไม่ได้สูญหายไปทันที ย่อมตั้งอยู่ได้เจริญขึ้นได้ ก็เพราะอาศัยเหตุเหล่านี้ เช่นเดียวกัน เหตุต่างๆ มีโลกะ เป็นต้น เหล่านี้ เป็นมูลรากอันสำคัญที่จะทำให้เกิดผลดังกล่าว อุปมาเหมือนรากแก้วของต้นไม้ ผลนั้นเหมือนกันกับต้นไม้ และกิ่งก้าน

สาขาดอกผล

หน้าที่ของเหตุมี ๓ คือ

๑. ให้ผลเกิดขึ้น
๒. ให้ผลที่เกิดขึ้นแล้วเจริญขึ้น
๓. ให้ผลตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์

โลภะ	มีความยึดมั่นในอารมณ์ มีความติดในอารมณ์ มีการไม่ละ มีความเห็นชอบในธรรมอันเป็น อารมณ์ของสังโยชน์	เป็นลักษณะ เป็นรส เป็นอาการปรากฏ เป็นเหตุใกล้	เหมือนลิงติดตั้ง เหมือนชิ้นเนื้อที่ใส่ในกระเบื้องอันร้อน เหมือนเปื้อนสีน้ำมัน เมื่อเจริญขึ้น โดยความเป็นแม่น้ำ คือ ค้นหา พังทราบว่า ย่อมพาไปสู่อบาย เท่านั้น เหมือนแม่น้ำที่มีกระแสเชี่ยว ย่อมพัดพาไปสู่มหาสมุทร ฉะนั้น
โทสะ	มีความดุร้าย มีความกระสับกระส่าย หรือมีการเผาที่อยู่ของตน มีการประทุษร้าย มีวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความอาฆาต	เป็นลักษณะ เป็นรส เป็นรส เป็นอาการปรากฏ เป็นเหตุใกล้	เหมือนอสรพิษที่ถูกตี เหมือนลูกวางยาพิษ เหมือนไฟไหม้ป่า เหมือนศัตรูที่ได้โอกาส เหมือนน้ำมูตรเน่าเจือด้วยยาพิษ
โมหะ	มีความมืดมนแห่งจิต หรือมีความไม่รู้ มีความไม่แทงตลอด หรือมีความปกปิดสภาวะแห่งอารมณ์ มีการไม่ปฏิบัติชอบ หรือมีความมืดมน มีการทำไว้ในใจโดยอุบายไม่แยบคาย พึงทราบว่า โมหะ เป็นรากเหง้าแห่งอกุศลกรรมทั้งปวง	เป็นลักษณะ เป็นลักษณะ เป็นรส เป็นรส เป็นอาการปรากฏ เป็นอาการปรากฏ เป็นเหตุใกล้	
อโลภะ	มีความที่จิตไม่กำหนดในอารมณ์ หรือมีจิตที่ไม่ติดในอารมณ์ มีการไม่หวงแหน มีการไม่ติดใจ	เป็นลักษณะ เป็นลักษณะ เป็นรส เป็นอาการปรากฏ	} เหมือนหยดน้ำไม่ติดบนใบบัว เหมือนภิกษุผู้ปล่อยวางแล้ว เหมือนบุรุษผู้ไม่จับต้องของไม่สะอาด
อทิสสะ	มีการไม่ดุร้าย หรือมีการไม่พิโรธ มีการกำจัดความอาฆาต หรือมีความกำจัดความเร่าร้อน มีความร่มเย็น	เป็นลักษณะ เป็นลักษณะ เป็นรส เป็นรส เป็นอาการปรากฏ	} เหมือนมิตรผู้คอยช่วยเหลือ } เหมือนเนื้อไม้จันทน์ เหมือนจันทร์เพ็ญ

อโมหะ	มีการส่องสว่าง มีการรู้ทั่ว	เป็นลักษณะ เป็นลักษณะ	เหมือนการตามประทีปในที่มืด เหมือนแพทย์ผู้ฉลาดย่อมรู้เกสัช อันเป็นที่สบายและไม่สบายแก่ บุคคลผู้ป่วย
	มีการแห่งตลอดสภาวะ	เป็นลักษณะ	ดุจการแห่งของลูกศรที่นายธนู ผู้ฉลาดยิงไป
	มีการส่องให้เห็นอารมณ์ มีความไม่หลงไหล	เป็นรส เป็นอาการปรากฏ	ดุจประทีปส่องในที่มืด ดุจผู้ชี้ทางแก่บุคคลผู้ไปมาฉะนั้น

แสดงการจำแนกจิต โดย เหตุ

อเหตุกาฏฐารเสก	เหตุกา เทว ทวารีสติ
ทวิเหตุกา มตา สตุต	จตุตถาลีส ติเหตุกา ฯ

นักศึกษาทิ้งหลายฟังทราบว่า

อเหตุกจิต คือ จิตที่ไม่มีเหตุ มี ๑๘ ดวง เอกเหตุกจิต คือ จิตที่มีเหตุ ๑ มี ๒ ดวง
ทวิเหตุกจิต คือ จิตที่มีเหตุ ๒ มี ๒๒ ดวง ตติเหตุกจิต คือ จิตที่มีเหตุ ๓ มี ๔๗ ดวง

⇒ หมายเหตุ เมื่อเราอยากทราบว่า **จิต** ดวงนี้มีเหตุเท่าไร ให้ยกจิตดวงนั้นขึ้นเป็นประธานแล้วหาต่อไปว่า
จิตดวงนั้นมีเจตสิกประกอบรวมเท่าไร ในบรรดาเจตสิกเหล่านั้น มีเจตสิกที่เป็นเหตุได้กี่ดวง เราก็จะ
ทราบได้ทันทีว่า จิตดวงนั้นมีเหตุเท่าไร

เช่น โทสมูลจิตดวงที่ ๑ มีเจตสิกประกอบ ๒๐ ดวง คือ

อัญญสมานเจตสิก ๑๒ (เวณปีติ) โมจตุกเจตสิก ๔ โทจตุกเจตสิก ๔

ในเจตสิก ๒๐ ดวงนี้ มีเจตสิกที่เป็นเหตุได้ ๒ ดวง คือ โทสะ โมหะ ฉะนั้น โทสมูลจิตดวงที่ ๑
จึงมีเหตุสอง คือ โทสะ โมหะ เมื่อเราทราบไปเช่นนี้ทีละดวงจนครบ ก็จะพบว่า **จิตที่มีเหตุ
๔-๕-๖ นั้นไม่มี เพราะ โทสะ โทสะ โมหะ ที่เป็นฝ่ายอโสกณ และอโลภะ อโทสะ อโมหะ ที่
เป็นฝ่ายโสภณเหตุเหล่านี้ ประกอบกับจิตร่วมกันไม่ได้**

⇒ **หมายเหตุ** การจำแนก **เจตสิก** โดยเหตุ ที่ว่าโดย **อคหิตัคคหณนัย (เจตสิกที่นับแล้วไม่นับอีก)** เมื่อเราต้องการทราบว่า เจตสิกดวงนี้มีเหตุเท่าไร ให้ยกเจตสิกดวงนั้นขึ้นเป็นประธานแล้วหาต่อไปว่า เจตสิกดวงนั้นมีเจตสิกประกอบได้เท่าไร และในจำนวนเจตสิกที่ประกอบนั้น มีเจตสิกที่เป็นเหตุได้กี่ดวง เราก็จะทราบได้ทันทีว่า เจตสิกดวงนี้มีเหตุเท่าไร

เช่น **ปีติ** มีเจตสิกประกอบ ๔๖ (เว้น โทจตุก ๔ วิจิกจณา ๑ ตัวเอง ๑) ตามหลัก **ตทุภยมิสตกนัย** และในบรรดาเจตสิก ๔๖ ดวงนั้น มีเจตสิกที่เป็นเหตุได้ ๕ ดวง คือ โลกะ โมหะ อโลกะ อโทสะ อโมหะ ฉะนั้น **ปีติเจตสิก** จึงมีเหตุ ๕

⇒ **หมายเหตุ** การจำแนก **เจตสิก** โดยเหตุ ที่ว่าโดย **คหิตัคคหณนัย (เจตสิกที่นับแล้วนับอีก)**

ก่อนอื่นจะต้องแบ่งจิตออกเป็นกลุ่มๆ ตามเหตุ จะได้จิต ๔ กลุ่ม คือ อเหตุก เอก ทวิ ตี แล้วหาเจตสิกที่ประกอบกับจิตกลุ่มนั้นว่ามีกี่ดวง เมื่อเรายกเจตสิกดวงใดขึ้นเป็นประธานแล้ว ก็หาว่าเจตสิกที่เหลือมีเจตสิกที่นับเหตุได้เท่าไร การคิดหาเช่นนี้เจตสิกอาจจะซ้ำกันได้ ฉะนั้นท่านจึงเรียกว่า **นับแล้วนับอีก** **เป็น**

เช่น สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ประกอบได้ในจิตทั่วไปทั้งหมด

ในขณะที่ประกอบกับ อเหตุกจิต ก็เป็นเจตสิก ที่ไม่มีเหตุ

ในขณะที่ประกอบกับ เอกเหตุกจิต ก็เป็นเจตสิก ที่มีเหตุ ๑

ในขณะที่ประกอบกับ ทวิเหตุกจิต ก็เป็นเจตสิก ที่มีเหตุ ๒

ในขณะที่ประกอบกับ ตีเหตุกจิต ก็เป็นเจตสิก ที่มีเหตุ ๓ เป็นต้น

⇒ **หมายเหตุ** การหาจำนวนเหตุโดยพิสดาร ๒๘๑ นั้น หากจากจำนวนจิตที่เหตุนั้นๆ ประกอบได้

เช่น โลกเหตุ ประกอบได้ในจิต ๘ ดวง ฉะนั้น โลกเหตุโดยพิสดารจึงมี ๘ โทสะ ๒ โมหะ ๑๒ อโลกะ ๘๑ อโทสะ ๘๑ อโมหะ ๗๕

แสดงการจำแนกเหตุ โดย พิศดาร มี ๒๘๓

อกุศลเหตุ มี ๒๒ คือ โลกเหตุ มี ๘ โทสเหตุ มี ๒ โมหเหตุ มี ๑๒
 กุศลเหตุ มี ๑๐๗ คือ อโลภเหตุ มี ๓๗ อโทสเหตุ มี ๓๗ อโมหเหตุ มี ๓๓
 วิปากเหตุ มี ๑๐๗ คือ อโลภเหตุ มี ๓๗ อโทสเหตุ มี ๓๗ อโมหเหตุ มี ๓๓
 กิริยาเหตุ มี ๔๗ คือ อโลภเหตุ มี ๑๗ อโทสเหตุ มี ๑๗ อโมหเหตุ มี ๑๓

อกุศลเหตุ มี ๒๒ คือ $\left\{ \begin{array}{l} \text{โลกเหตุ ที่ประกอบด้วย โลกมูลจิต ๘} \\ \text{โทสเหตุ ที่ประกอบด้วย โทสมูลจิต ๒} \\ \text{โมหเหตุ ที่ประกอบด้วย อกุศลจิต ๑๒} \end{array} \right\}$ รวมอกุศลเหตุ ๒๒

กุศลเหตุ มี ๑๐๗ คือ $\left\{ \begin{array}{l} \text{อโลภเหตุที่ประกอบด้วยมหากุ. ๘ มหัคคตกุ. ๕ มรรค ๒๐ = ๓๓} \\ \text{อโทสเหตุที่ประกอบด้วยมหากุ. ๘ มหัคคตกุ. ๕ มรรค ๒๐ = ๓๓} \\ \text{อโมหเหตุที่ประกอบด้วยมหากุ. ๘ มหัคคตกุ. ๕ มรรค ๒๐ = ๓๓} \end{array} \right\}$ รวม กุศลเหตุ ๑๐๗

วิปากเหตุ มี ๑๐๗ คือ $\left\{ \begin{array}{l} \text{อโลภเหตุที่ประกอบด้วยมหาวิ. ๘ มหัคคตวิ. ๕ ผล ๒๐ = ๓๓} \\ \text{อโทสเหตุที่ประกอบด้วยมหาวิ. ๘ มหัคคตวิ. ๕ ผล ๒๐ = ๓๓} \\ \text{อโมหเหตุที่ประกอบด้วยมหาวิ. ๘ มหัคคตวิ. ๕ ผล ๒๐ = ๓๓} \end{array} \right\}$ รวม วิปากเหตุ ๑๐๗

กิริยาเหตุ มี ๔๗ คือ $\left\{ \begin{array}{l} \text{อโลภเหตุที่ประกอบด้วยมหากิริยา ๘ มหัคคตกิ. ๕ = ๑๓} \\ \text{อโทสเหตุที่ประกอบด้วยมหากิริยา ๘ มหัคคตกิ. ๕ = ๑๓} \\ \text{อโมหเหตุที่ประกอบด้วยมหากิริยา ๘ มหัคคตกิ. ๕ = ๑๓} \end{array} \right\}$ รวม กิริยาเหตุ ๔๗

-
▶▶ ผู้ใดติเตียนผู้อื่นว่าไม่ดี	ก็ชื่อว่าติเตียนตนเช่นเดียวกัน
เพราะว่าเจตยานั้นเป็นโทษ ชื่อว่า เป็นพาล	คือ ไม่ชอบใจผู้อื่นนั่นเอง
▶▶ ส่วนผู้ใดติเตียนตนเอง	ว่าอย่างนี้เป็นบาป
อย่างนี้ควรละ หรือเป็นบุญ ชื่อว่า บัณฑิต	อย่างนี้ควรทำให้เกิด
▶▶ กำหนดรูปนามด้วยสติ	รู้รูปนามด้วยปัญญา
▶▶ ฆ่ากิเลสด้วยปัญญา	พ้นทุกข์ด้วยความเพียร

หมายเหตุ

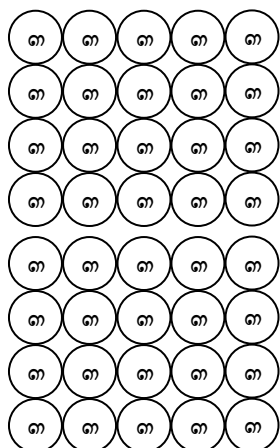
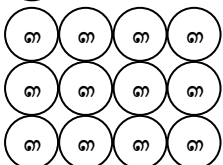
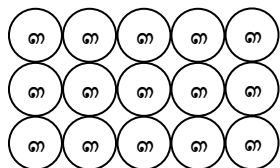
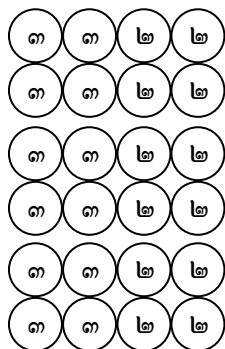
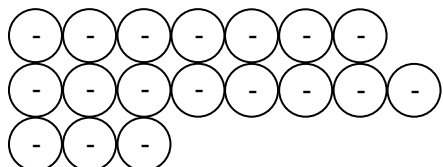
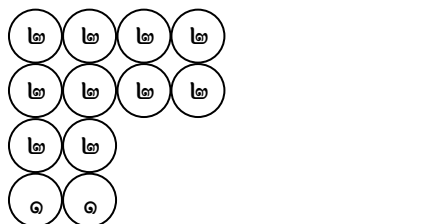
อโลหะ	อโลหะ	อโลหะ
- เป็นข้าศึกต่อความตระหนี่	- เป็นข้าศึกต่อความเป็นผู้ทูล	- เป็นข้าศึกต่อความไม่เจริญในกุศล
- คลุหัตถ์อยู่ร่วมกันเป็นสุข	- คลุหัตถ์ บรรพชิต อยู่ร่วมกันเป็นสุข	- บรรพชิตอยู่ร่วมกันเป็นสุข
- เป็นเหตุแห่งการให้ทาน	- เป็นเหตุแห่งศีล	- เป็นเหตุแห่งภavana
- ไม่เกิดเป็นเปรต	- ไม่เกิดในนรก	- ไม่เกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน
- ทำลายอภิชฌาภคณณะ	- ทำลายพยาบาทภคณณะ	- ทำลายสี่ลัพพต-อิทังสัจจภินิเวส
- เป็นปัจจัยแก่ความไม่มีโรค	- เป็นปัจจัยแก่ความเป็นหนุ่ม-เป็นสาว	- เป็นปัจจัยแก่ความมีอายุยืน
- ย่อมถือเอาไม่มากเกิน ไป	- ย่อมไม่ถือเอาความบกพร่อง	- ย่อมไม่ถือเอาผิด
- ไม่ข้องแหว่ด้วยอำนาจระ	- ไม่ข้องแหว่ด้วยอำนาจโทษ	- ไม่ข้องแหว่ด้วยอำนาจโมหะ
- ยอมรับโทษด้วยความเป็นโทษ	- ยอมรับความดีโดยความเป็นคนดี	- ยอมรับสภาพตามความเป็นจริง
- ไม่ทุกข์เพราะพลัดพราก	- ไม่ทุกข์เพราะประสบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รัก	- ไม่ทุกข์เพราะไม่ได้สิ่งที่อยากได้
- ไม่มีชาติทุกข์เป็นปัจจัยแก่ โภคสมบัติ	- ไม่มีชราทุกข์...เป็นปัจจัยแก่ มิตรสมบัติ	- ไม่มีมรณทุกข์...เป็นปัจจัยแก่ อัตตสมบัติ
- เจริญกายา-เวทนาเห็นอนิจจ-ลักษณะ	- เจริญกายา-เวทนาเห็นอนิจจ-ลักษณะ	- เจริญจิตตา-ธัมมาเห็นอนัตตลักษณะ
- เป็นปัจจัยแก่ ทิพพาวินัยธรรม-อสุภสังคยา	- เป็นปัจจัยแก่พรหมวินัยธรรม-ธาตุสังคยา	- เป็นปัจจัยแก่พรหมวินัยธรรม-ธาตุสังคยา

จำแนกเจตสิก โดยเหตุที่ว่า โดย คหิตัคคหนนัย (คือ เจตสิกที่นับแล้วนับอีก)

คหิตัคคหนนัย คือ เจตสิกที่นับแล้วนับอีก หมายความว่า นับในชนิดของจิต (อเหตุกจิต เอกเหตุกจิต ทวิเหตุกจิต ตติเหตุกจิต) เช่น นับในทวิเหตุกจิต ซึ่งทวิเหตุกจิตนั้นมี โลกมูลจิต ๘ โทสมูลจิต ๒ และญาณวิป-ยุตตจิต ๑๒ เมื่อยกโมหเจตสิกขึ้นมา ซึ่งโมหเจตสิก มีอกุศลจิต ๑๒ ประกอบ มีทั้ง ทวิเหตุกจิต และเอกเหตุกจิต แต่เมื่อยกโมหเจตสิกเป็นประธานที่ประกอบกับโลกมูลจิต ๘ ซึ่งมีโลกเหตุ โมหเหตุ ฉะนั้น โมหเจตสิกที่ประกอบกับโลกมูลจิต ๘ ก็จะเป็น เอกเหตุกเจตสิก เพราะโมหะเป็นตัวเหตุ ต้องละโมหเหตุออก เหลือเพียงโลกเหตุ ฉะนั้นจึงเป็น เอกเหตุกเจตสิก เป็นต้น

เหตุสังกะ

จำแนกจิต ๑๒๑ โดย เหตุ

จิต

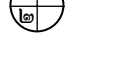
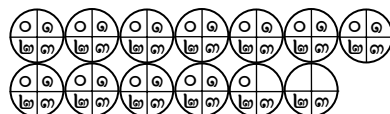
- - - อเหตุกจิต ๑๘ ดวง
- ๑ - เอกเหตุกจิต ๒ ดวง
- ๒ - ทวิเหตุกจิต ๒๒ ดวง
- ๓ - ตติเหตุกจิต ๔๗/๗๕ ดวง

จำแนกเจตสิก ๕๒ โดย เหตุ

เจตสิก

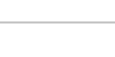
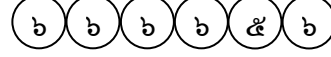
คหิตัคคหนนัย

- ๐ - อเหตุกเจตสิก ๑๓ ดวง
- ๑ - เอกเหตุกเจตสิก ๒๐ ดวง
- ๒ - ทวิเหตุกเจตสิก ๔๘ ดวง
- ๓ - ตติเหตุกเจตสิก ๓๕ ดวง

อกหิตัคคหนนัย

- ๐ - อเหตุกเจตสิก ไม่มี
- ๑ - เอกเหตุกเจตสิก ๓ ดวง
- ๒ - ทวิเหตุกเจตสิก ๕ ดวง
- ๓ - ตติเหตุกเจตสิก ๒๗ ดวง
- ๔ - จตุเหตุกเจตสิก ไม่มี
- ๕ - ปัญจเหตุกเจตสิก ๑ ดวง
- ๖ - ฉเหตุกเจตสิก ๑๒ ดวง (เว้นปีติ)

มาตราที่ ๓

กิจจสังกะ

กิจจสังกะ หมายความว่า การสงเคราะห์ จิต เจตสิก โดย ประเภทแห่งกิจ ชื่อว่า กิจจสังกะ

แสดงกิจ ๑๔ และฐาน ๑๐

ปฏิสนฐาทโย นาม กิจจเกเทน จุฑทส
ทสธา ฐานเกเทน จิตตุปปาทา ปกาธิตา ฯ

แสดงจิตตุปปาทะ ที่มีนามว่า ปฏิสนธิจิต เป็นต้น

ว่าโดยประเภทแห่งกิจมี ๑๔ กิจ ว่าโดยประเภทแห่งฐานมี ๑๐ ฐาน

อธิบาย การงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย กาย วาจา ใจ เหล่านี้ จะสำเร็จลงได้ ก็ต้องอาศัยจิต เจตสิก เป็นผู้ควบคุม การงานที่เกี่ยวข้องด้วย กาย วาจา จึงสำเร็จได้ ส่วนการงานที่เกี่ยวข้องกับใจ คือ การนึกคิดเรื่องราวต่างๆ นั้น จิต เจตสิก เป็นผู้กระทำการ ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า จิต เจตสิก ที่เกิดขึ้นและดับลงไป เหมือนกระแสน้ำไหลนั้น ย่อมมีหน้าที่ของตนเองอยู่ทุกๆ ดวง จิต เจตสิก ที่เกิดขึ้นโดยไม่มีหน้าที่นั้นไม่มีเลย และจิต เจตสิก ที่กำลังทำหน้าที่ของตนอยู่นั้น ก็ต้องมีสถานที่อันเป็นที่ตั้งแห่งการงานนั้นๆ โดยเฉพาะๆ สถานที่เหล่านี้แหละ ชื่อว่า ฐาน ถ้าจะอุปมาแล้ว จิต เจตสิก เปรียบเหมือนคนทำงาน กิจ เปรียบเหมือน การงานต่างๆ ฐาน เปรียบเหมือน สถานที่ที่คนทำงาน

แสดง กิจ ๑๔ อย่าง

๑. ปฏิสนธิกิจ	ทำหน้าที่ สืบต่อภพใหม่	ได้แก่ อุเบกขาสันติรมจิต ๒ มหาวิปากจิต ๘
มหัคคตวิปากจิต ๕ รวม ๑๕ ดวง
๒. ภวังคกิจ	ทำหน้าที่ รักษาภพ	ได้แก่ อุเบกขาสันติรมจิต ๒ มหาวิปากจิต ๘
มหัคคตวิปากจิต ๕ รวม ๑๕ ดวง
๓. อาวัชชนกิจ	ทำหน้าที่ พิจารณาอารมณ์ใหม่	ได้แก่ ปัญจทวารวัชชนจิต ๑
มโนทวารวัชชนจิต ๑ รวม ๒ ดวง
๔. ทัสสนกิจ	ทำหน้าที่ เห็น	ได้แก่ จักขุวิญญาณจิต ๒ รวม ๒ ดวง
๕. สวณกิจ	ทำหน้าที่ ได้ยิน	ได้แก่ โสตวิญญาณจิต ๒ รวม ๒ ดวง
๖. ฆายนกิจ	ทำหน้าที่ รู้กลิ่น	ได้แก่ ฆานวิญญาณจิต ๒ รวม ๒ ดวง
๗. สายนกิจ	ทำหน้าที่ รู้รส	ได้แก่ ชิวหาวิญญาณจิต ๒ รวม ๒ ดวง
๘. ผุสนกิจ	ทำหน้าที่ รู้ถูกต้อง	ได้แก่ กายวิญญาณจิต ๒ รวม ๒ ดวง

๕. สัมปฏิจจนกิจ ทำหน้าที่ รับอารมณ์ ได้แก่ สัมปฏิจจนจิต ๒ รวม ๒ ดวง
๑๐. สันตிரณกิจ ทำหน้าที่ ใต้สวนอารมณ์ ได้แก่ สันตிரณจิต ๓ รวม ๓ ดวง
๑๑. โวฏฐัพพนกิจ ทำหน้าที่ ตัดสินอารมณ์ ได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ รวม ๑ ดวง
๑๒. ขวนกิจ ทำหน้าที่ เสพอารมณ์ ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ หลีตูปปาตจิต ๑ มหากุศลจิต ๘
 มหากริยาจิต ๘ มหัคคตกุศลจิต ๕ มหัคคตกริยาจิต ๕
 โลกุตตรจิต ๘ รวม ๕๕ ดวง
๑๓. ตทารัมมณกิจ ทำหน้าที่ รับอารมณ์ต่อจากขวนกิจ ได้แก่ สันตிரณจิต ๓ มหาวิปากจิต ๘ รวม ๑๑ ดวง
๑๔. จุตติกิจ ทำหน้าที่ สิ้นจากภพเก่า ได้แก่ อุเบกขาสันตிரณจิต ๒ มหาวิปากจิต ๘
 มหัคคตวิปากจิต ๕ รวม ๑๕ ดวง

แสดงฐาน ๑๐			
๑	ปฏิสนธิฐาน	สถานที่ทำงานสืบต่อภพใหม่ มี ๑ คือ	จ — ภ
๒	ภวังคฐาน	สถานที่ที่ทำงานรักษากภ มี ๖ คือ	ป — อา ว — อา ต — อา ต — จ ข — อา ข — จ
๓	อวชชนฐาน	สถานที่ที่ทำงานพิจารณาอารมณ์ใหม่ มี ๒ คือ	ภ — ปัญ ภ — ข
๔	ปัญญาวิญญานฐาน	สถานที่ที่ทำงาน เห็น ได้ยิน รู้กลิ่น รู้รส รู้ถูกต้อง มี ๑ คือ	อา — ส
๕	สัมปฏิจจนฐาน	สถานที่ที่ทำงานรับอารมณ์ มี ๑ คือ	ปัญ — ณ
๖	สันตிரณฐาน	สถานที่ที่ทำงานใต้สวนอารมณ์ มี ๑ คือ	ส — ว
๗	โวฏฐัพพนฐาน	สถานที่ที่ทำงานตัดสินอารมณ์ มี ๒ คือ	ณ — ข ณ — ภ
๘	ขวนฐาน	สถานที่ที่ทำงานเสพอารมณ์ มี ๖ คือ	ว — ต ม — ต ว — ภ ม — ภ ว — จ ม — จ
๙	ตทารัมมณฐาน	สถานที่ที่ทำงานรับอารมณ์ต่อจากขวนะ มี ๒ คือ	ข — ภ ข — จ
๑๐	จุตติฐาน	สถานที่ที่ทำงานสิ้นจากภพเก่า มี ๓ คือ	ต — ป ข — ป ภ — ป

การจำแนกเจตสิก โดย กิจ ๑๔

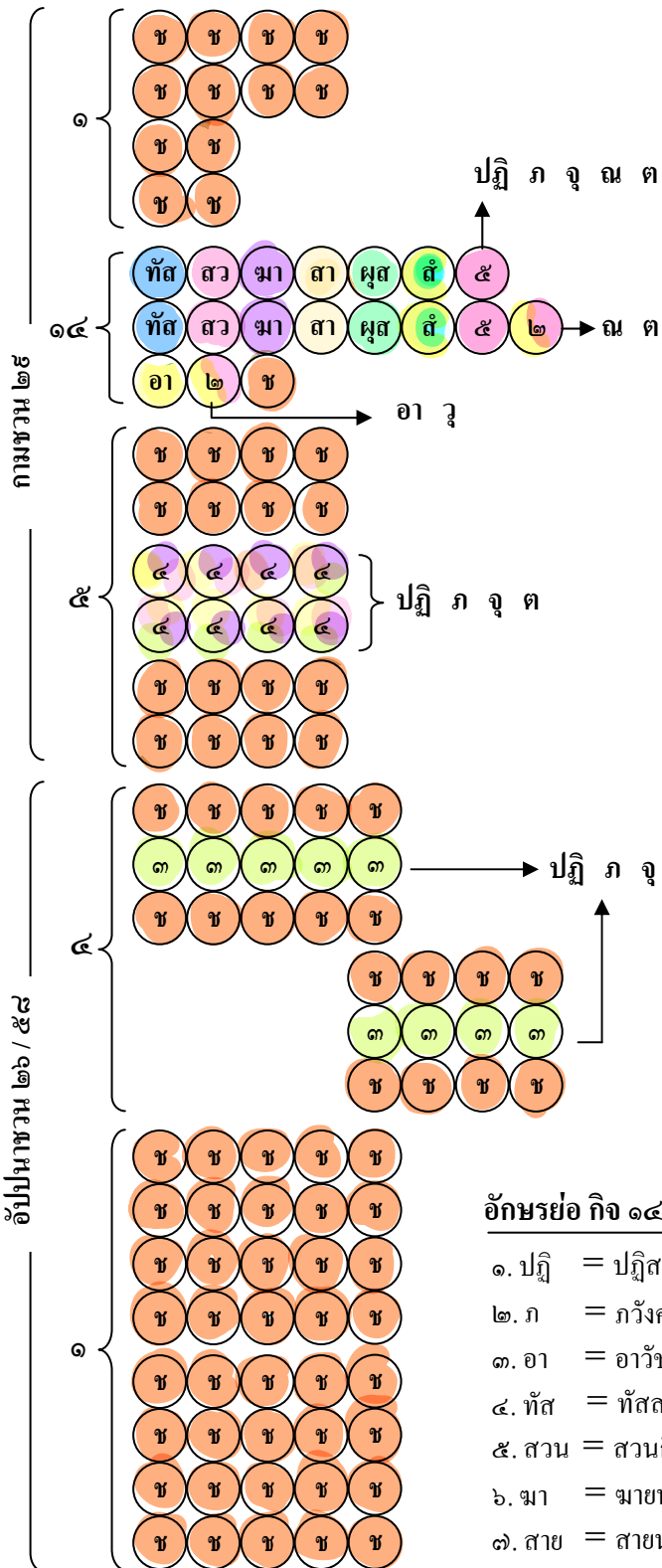
๑. เจตสิกที่ทำหน้าที่ ๑ มี ๑๗ ดวง คือ อกุศลเจตสิก ๑๔, วิตีเจตสิก ๓ - ๗
๒. เจตสิกที่ทำหน้าที่ ๔ มี ๒ ดวง คือ อัปมัญญาเจตสิก ๒ - ปฏิ ภา ช จู
๓. เจตสิกที่ทำหน้าที่ ๕ มี ๒๑ ดวง คือ นันทเจตสิก, โสภณเจตสิก ๑๕, ปัญญาเจตสิก ๑ - ปฏิ ภา ช ต จู
๔. เจตสิกที่ทำหน้าที่ ๖ มี ๑ ดวง คือ ปิตีเจตสิก - ปฏิ ภา ณ ช ต จู
๕. เจตสิกที่ทำหน้าที่ ๗ มี ๑ ดวง คือ วิริยเจตสิก - ปฏิ ภา อา วุ ช ต จู
๖. เจตสิกที่ทำหน้าที่ ๘ มี ๓ ดวง คือ วิตกเจตสิก, วิจารณ์เจตสิก, อธิโมกษ์เจตสิก - ปฏิ ภา อา ตั ณ วุ ช ต จู
๗. เจตสิกที่ทำหน้าที่ ๑๔ มี ๗ ดวง คือ สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ - กิจ ๑๔

การแสดงสงเคราะห์ จิต โดยกิจ ๑๔ และฐาน ๑๐

ฐาน ๑๐	กิจ ๑๔	จิต ๘๕	โลเกียจิต ๘๑	กามาวจรจิต ๕๔	อเหตุกจิต ๑๘
๑. ปฏิสนธิฐาน	๑. ปฏิสนธิกิจ	๑๕	๑๕	๑๐	๒
๒. ภวังคฐาน	๒. ภวังคกิจ	๑๕	๑๕	๑๐	๒
๓. อาวัชชนฐาน	๓. อาวัชชนกิจ	๒	๒	๒	๒
๔. ปัญญาวิญญาณฐาน	๔. ทัสสนกิจ	๒	๒	๒	๒
	๕. สวานกิจ	๒	๒	๒	๒
	๖. ฌายนกิจ	๒	๒	๒	๒
	๗. สายนกิจ	๒	๒	๒	๒
	๘. มุสนกิจ	๒	๒	๒	๒
๕. สัมปฏิจจณฐาน	๕. สัมปฏิจจณกิจ	๒	๒	๒	๒
๖. สันตிரณฐาน	๑๐. สันตிரณกิจ	๓	๓	๓	๓
๗. ไวกุลัพพนฐาน	๑๑. ไวกุลัพพนกิจ	๑	๑	๑	๑
๘. ชวนฐาน	๑๒. ชวนกิจ	๕๕	๔๗	๒๕	๑
๙. ตทารัมมณฐาน	๑๓. ตทารัมมณกิจ	๑๑	๑๑	๑๑	๓
๑๐. จุตติฐาน	๑๔. จุตติกิจ	๑๕	๑๕	๑๐	๒

กิจจสังคหะ

จำแนกจิต ๑๒๑ โดย กิจ ๑๔

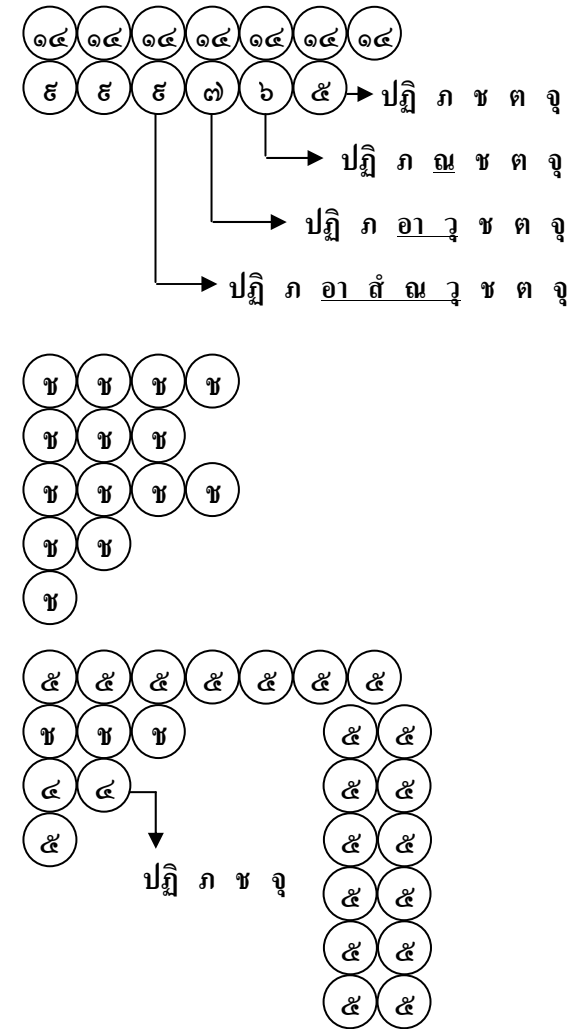
จิต

ทำกิจได้ ๑ กิจ	มี ๖๘/๑๐๐ ดวง
ทำกิจได้ ๒ กิจ	มี ๒ ดวง
ทำกิจได้ ๓ กิจ	มี ๕ ดวง
ทำกิจได้ ๔ กิจ	มี ๘ ดวง
ทำกิจได้ ๕ กิจ	มี ๒ ดวง

อักษรย่อ กิจ ๑๔

- ๑. ปฏิ = ปฏิสนธิกิจ
- ๒. ภ = ภวังกิจ
- ๓. อา = อาวัชชนกิจ
- ๔. ทส = ทสสนกิจ
- ๕. สวาน = สวานกิจ
- ๖. มา = มายนกิจ
- ๗. สาย = สายนกิจ
- ๘. มุส = มุสนกิจ
- ๙. ต = สัมปฏิจฉนกิจ
- ๑๐. ณ = สันตริณกิจ
- ๑๑. ฐ = ไวกฐัพพนกิจ
- ๑๒. ช = ชวนกิจ
- ๑๓. ต = ตทารัมมณกิจ
- ๑๔. จุ = จุตกิจ

จำแนกเจตสิก ๕๒ โดย กิจ ๑๔

เจตสิก

ทำกิจได้ ๑ กิจ	มี ๑๗ ดวง
ทำกิจได้ ๔ กิจ	มี ๒ ดวง
ทำกิจได้ ๕ กิจ	มี ๒๑ ดวง
ทำกิจได้ ๖ กิจ	มี ๑ ดวง
ทำกิจได้ ๗ กิจ	มี ๑ ดวง
ทำกิจได้ ๘ กิจ	มี ๓ ดวง
ทำกิจได้ ๑๔ กิจ	มี ๗ ดวง

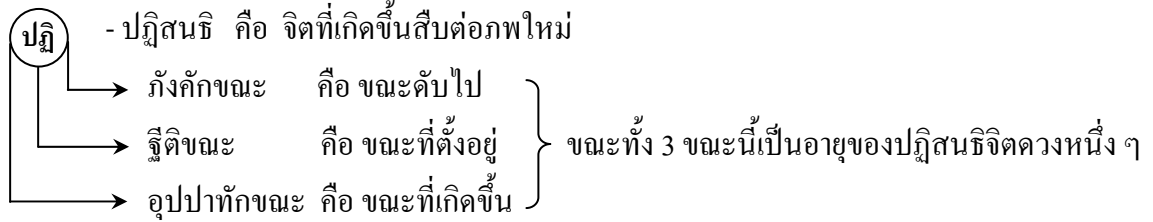
หมายเหตุ : เมื่อจิตและเจตสิก สัมปยุตตธรรมกัน กล่าวคือ ประกอบกันและร่วมกันทำ กิจนั้นๆ ให้สำเร็จ

อายุของจิตพร้อมด้วยเจตสิกและรูป

ในจำนวนจิต ๘๘ หรือ ๑๒๑ ดวงนั้น จิตดวงหนึ่งๆ มีขณะเล็ก (อนุขณะ) อยู่ ๓ ขณะ คือ

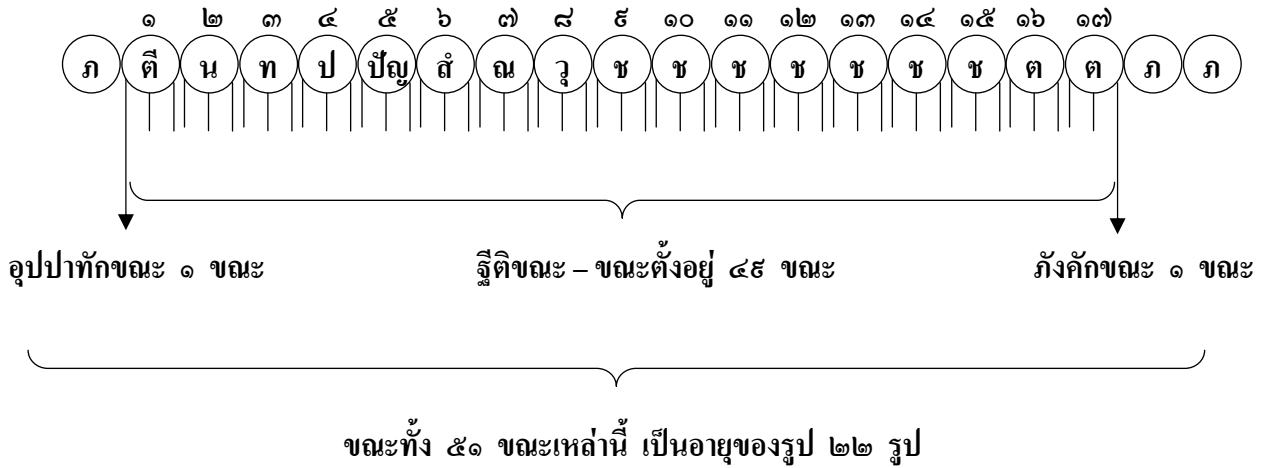
- ๑ อุปาทกขณะ (ขณะเกิดขึ้น)
- ๒ จิตិขณะ (ขณะตั้งอยู่)
- ๓ ภังคักขณะ (ขณะดับไป)

และขณะ ทั้ง ๓ เหล่านี้ เป็นอายุของจิต (รวมทั้งเจตสิก) ดวงหนึ่งๆ

จิตที่เหลือ คือ ภวังคจิต ๑๘ ปัญจทวารวิถิและมโนทวารวิถิ ปัญจทวาราวชชนจิต และมโนทวาราวชชนจิต เป็นต้น และจตุ ๑๘ ก็เป็นไปทำนองเดียวกัน

ส่วนรูป ๒๒ รูป (เว้น วิญญูติรูป ๒ ลักขณรูป ๔) รูปใดรูปหนึ่ง มีอายุเท่ากับระยะเวลาของขณะจิตที่เกิดขึ้นแล้วดับไป ๑๗ ดวง หรือ ๕๑ ขณะเล็ก

อายุของนามและรูปในขณะทั้ง ๓ นั้น มีความแตกต่างกันตรงจิติขณะ คือ

- จิติขณะของนาม มี ๑ ขณะ
- ส่วนจิติขณะของรูปมี ๔๘ ขณะ
- สำหรับอุปาทกขณะและภังคักขณะนั้นมี ๑ ขณะเท่ากัน

คำว่า ขณะ หมายความว่า ช่วงระยะเวลาสั้นที่สุดจะหาอะไรมาเปรียบเทียบกับได้

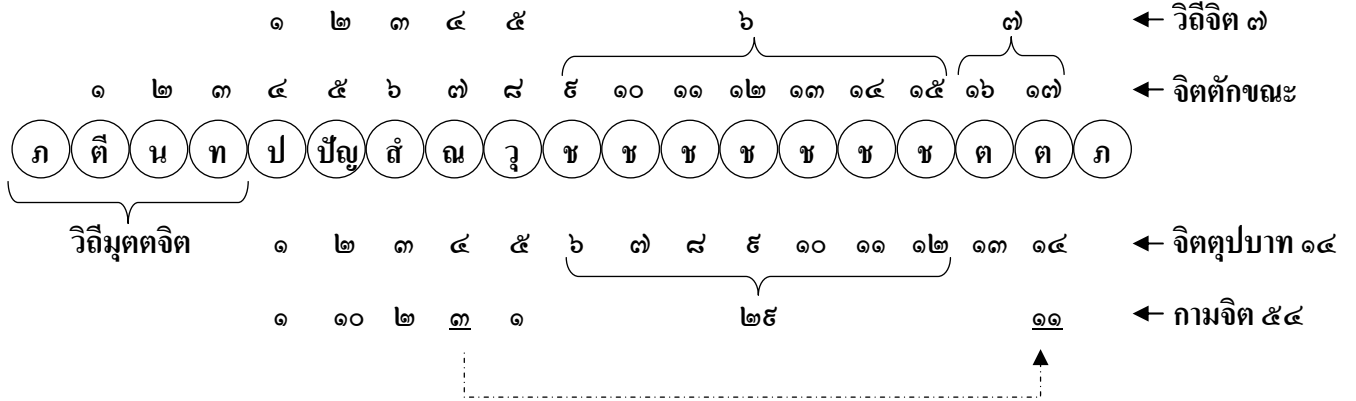
วิธีจิต มี ๑๕๒ วิธี

วิธี หมายความว่า การเกิดขึ้นโดยลำดับติดต่อกันเป็นแถวของจิต เจตสิก รูป

วิธีจิตที่เป็นหลักใหญ่ มี ๒ วิธี ด้วยกัน คือ

๑ **ปัญจทวารวิธี** หมายความว่า วิธีจิตที่เกิดขึ้นติดต่อกันเป็นแถวของจิตและเจตสิกในทางปัญจทวาร

มีจักขุทวาริกจิต เป็นต้นจนถึงกายทวาริกจิตเป็นที่สุด ปัญจทวารวิธีมี ๗๕ หรือ ๑๐๐ วิธี
ว่าโดยจำนวนวิธีจิตที่เกิดขึ้นในปัญจทวารทั้งหมดมี ๕๔ ดวง คือ กามจิต ๕๔ นั้นเอง

วิธีจิตที่เกิดทางปัญจทวาร โดยอาศัยวิสัยปวัตติทั้ง ๕ มี อติมหันตารมณ เป็นต้นนั้น สรุปได้ดังนี้ คือ

- ๑ อติมหันตารมณ วิธีในหนึ่งทวารโดยย่อมี ๑ วิธี โดยพิสดาร มี ๓ วิธี
- ๒ มหันตารมณ วิธีในหนึ่งทวารโดยย่อมี ๒ วิธี โดยพิสดาร มี ๔ วิธี
- ๓ ปริตตารมณ วิธีในหนึ่งทวารโดยย่อมี ๖ วิธี โดยพิสดาร มี ๖ วิธี
- ๔ อติปริตตารมณ วิธีในหนึ่งทวารโดยย่อมี ๖ วิธี โดยพิสดาร มี ๗ วิธี

รวมวิธีจิตที่เกิดในทวารใดทวารหนึ่งในปัญจทวารนั้นโดยย่อมี ๑๕ วิธี โดยพิสดารมี ๒๐ วิธี เมื่อรวมวิธีจิตทั้ง ๕ ทวาร เป็นปัญจทวารวิธีทั้งหมดโดยย่อมี ๗๕ วิธี (๑๕ x ๕) โดยพิสดารมี ๑๐๐ วิธี (๒๐ x ๕)

๒ **มโนทวารวิธี** หมายความว่า การเกิดขึ้นโดยลำดับติดต่อกันเป็นแถวของจิตและเจตสิกทางใจ มี ๕๒ วิธี คือ

- ๑. กามชวนมโนทวารวิธี มี ๔๕ วิธี
- ๒. อัปนาชวนมโนทวารวิธี มี ๗ วิธี

รวมเป็นมโนทวารวิธี ๕๒ วิธี

แสดงอารมณ์ที่ปรากฏทาง ปัญจवारและมโนทวาร

อารมณ์ของวิถีจิตทางมโนทวาร	อารมณ์ของวิถีจิตทางปัญจทวาร
๑ อตวิภูตารมณ์ คือ อารมณ์ที่ปรากฏชัดมากทางใจ	๑ อติมหันตารมณ์ คือ อารมณ์ที่ปรากฏชัดมาก (ปัญจ)
๒ วิภูตารมณ์ คือ อารมณ์ที่ปรากฏชัดทางใจ	๒ มหันตารมณ์ คือ อารมณ์ที่ปรากฏชัด (ปัญจ)
๓ อวิภูตารมณ์ คือ อารมณ์ที่ไม่ปรากฏชัดทางใจ	๓ ปริตตารมณ์ คือ อารมณ์ที่ไม่ปรากฏชัด (ปัญจ)
๔ อตวิภูตารมณ์ คือ อารมณ์ที่ไม่ปรากฏชัดเลย	๔ อติปริตตารมณ์ คือ อารมณ์ที่ไม่ปรากฏชัดเลย (ปัญจ)

อัปนาชวนมโนทวารวิถี

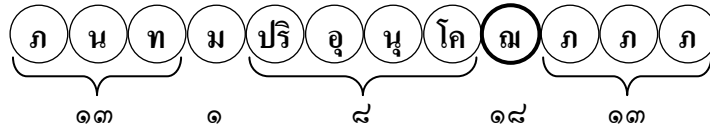
อัปนาชวนมโนทวารวิถี เป็นมโนทวารวิถีที่ยกอัปนาชวณะขึ้นเป็นประธานโดยมีญาณสัมปยุตตคามาวจรชวณะ ๘ ดวง ๆ ใดดวงหนึ่ง ซึ่งชื่อว่า ปริกรรม – อุปจาร เป็นต้น เกิดขึ้นเป็นบาทรองรับอัปนาชวณะเหล่านี้ ดังนั้น จึงควรทราบคำย่อ คำเต็ม และความหมายในอัปนาวิถี เป็นเบื้องต้น ดังต่อไปนี้ คือ

ปริ – อุ – นุ – โค – โว (ปริกรรม – อุปจาร – อนุโลม – โคตรภู – โวทาน)

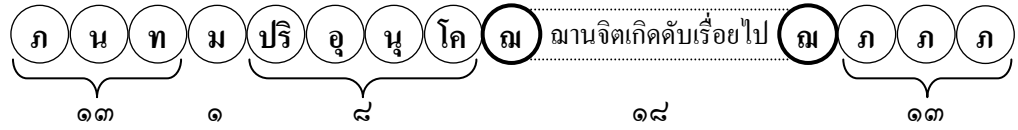
- ๑ **ปริ-ปริกรรม** คือ กามชวณะที่ชื่อว่า ปริกรรม เพราะว่าเป็นเหตุแห่งการจัดแจงปรุงแต่งเพื่อให้อัปนาชวณะ (หรือเป็นเบื้องต้นของอัปนา) เกิด คือ ฌาน, อภิญญา, มรรค, ผล
- ๒ **อุ-อุปจาร** คือ กามชวณะที่ชื่อว่า อุปจาร เพราะเป็นชวณะที่เกิดขึ้นใกล้ขอบเขตของอัปนาชวณะ (หรือเกิดขึ้นใกล้ขีดอัปนา)
- ๓ **นุ-อนุโลม** คือ กามชวณะที่ชื่อว่า อนุโลม เพราะเป็นไปตามสมควรแก่อัปนา โดยการกำจัดธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ฉะนั้น ชวนจิตนั้นชื่อว่า อนุโลม (เป็นไปตามสมควรแก่อัปนา หรือไหลสู่กระแสอัปนา(ฌาน))
- ๔ **โค-โคตรภู** คือ กามชวณะที่ชื่อว่า โคตรภู เพราะในขณะที่นั้นทำการทำลายตัดเชื้อชาติกาม (ในฌานวิถี) และทำการทำลายตัดเชื้อชาติปุถุชน (ในมัคควิถี)
- ๕ **โว-โวทาน** คือ กามชวณะที่ชื่อว่า โวทาน เพราะทำให้อริยบุคคลเข้าถึงความบริสุทธิ์เป็นพิเศษยิ่งๆ ขึ้นไป กล่าวคือ พระโสดาบันบุคคลขณะที่ได้สกทาคามีมรรค สกทาคามีผล ย่อมมีกามชวณะที่มีหน้าที่ต้อนรับพระนิพพานและทิ้งสังขตธรรมก่อน เพื่อที่จะให้สกทาคามีมรรคเกิดขึ้นรับพระนิพพานเป็นอารมณ์ พร้อมทั้งทำการประหาณอนุสัยกิเลส ที่มีอำนาจพิเศษยิ่งๆ ขึ้นไป กว่าประหาณอนุสัยกิเลสของโสดาปัตติมรรค ส่วนพระสกทาคามีบุคคล ขณะที่ได้อานาคามีมรรค อานาคามีผลและพระอนาคามีบุคคล ขณะที่ได้อรหัตตมรรค อรหัตตผล ย่อมมีกามชวณะที่มีหน้าที่เช่นเดียวกันเพื่อให้อนาคามีมรรคและอรหัตตมรรค เกิดขึ้นรับพระนิพพานเป็นอารมณ์ พร้อมทั้งทำการประหาณอนุสัยกิเลสที่มีอำนาจพิเศษยิ่งๆ ขึ้นไป กว่าประหาณอนุสัยกิเลสของมรรคจิตเบื้องต้น ฉะนั้น จึงชื่อว่า โวทาน ดังมีวจนัตถะแสดงว่า : **โวทานตติ = โวทาน** ชวนจิตโดยยอมทำให้อริยบุคคลเข้าถึงความบริสุทธิ์เป็นพิเศษยิ่ง ๆ ขึ้นไป ฉะนั้น ชวนจิตนั้นจึงชื่อว่า โวทาน

แสดงภาพ อัปปนาชวณมโนทวารวิถี ๗ วิธี

๑. อาทิกัมมิกฉานวิถี

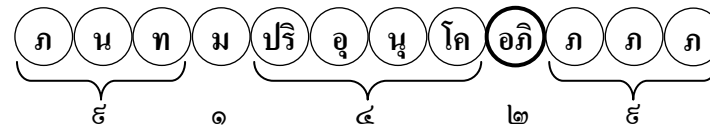
๒. ฉานสมาบัติวิถี

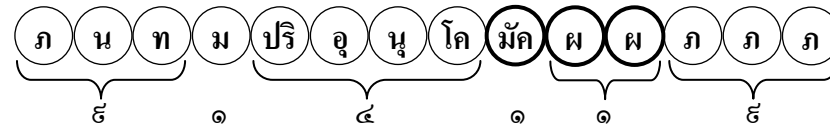
๓. ปาทกฉานวิถี

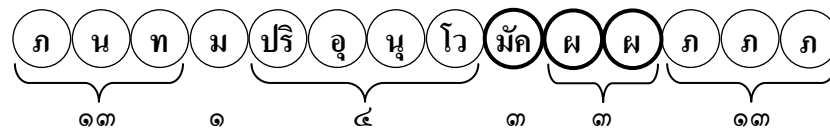
๔. อภิญญาวิถี

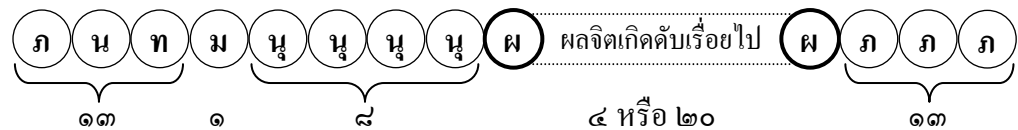
๕. มัคควิถี

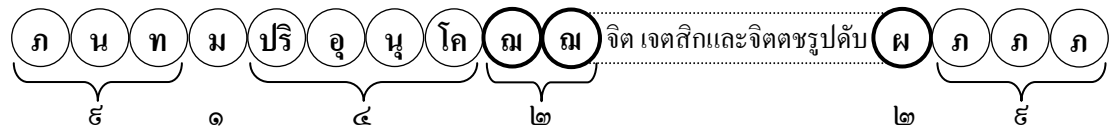
มัคควิถีเบื้องต้น ๓

๖. ผลสมาบัติวิถี

๗. นิโรธสมาบัติวิถี

หมายเหตุ : ภาพอัปปนาชวณมโนทวารวิถีทั้ง ๗ วิธีนี้ แสดงเฉพาะที่เกิดขึ้นแก่ มันทบุคคล เท่านั้น

(คือ บุคคลที่รู้ได้ช้า หรือเนื้อหยา) และพึงสังเกตว่า

- ถ้าเป็นวิถีจิตที่เกิดขึ้นแก่ มันทบุคคล จะมีคำว่า “ ปริ ” (ปริกรรม) อยู่ในภาพวิถีด้วย
- ในภาพ มัคควิถี จะมีผลจิตเกิดขึ้น ๒ ขณะ
- ในภาพ ผลสมาบัติวิถี จะมีคำว่า “ นุ ” (อนุโลม) เกิดขึ้น ๔ ขณะ
- แต่ถ้าเป็นวิถีจิตที่เกิดขึ้นแก่ ดิกขบุคคล (คือบุคคลที่รู้ได้เร็ว) ในภาพวิถีจะไม่มีคำว่า “ ปริ ” (ปริกรรม) แต่อย่างใด
- ในภาพ มัคควิถี จะมีผลจิตเกิดขึ้น ๓ ขณะ
- ในภาพ ผลสมาบัติวิถี จะมีคำว่า “ นุ ” (อนุโลม) เกิดขึ้น ๓ ขณะ

พระราชพาพระองค์หนึ่ง บรรทมหลับอยู่บนแท่นบรรทม มหาเด็กลูกของพระองค์ นั่งถวายนานวด พระยกุลบาทอยู่ มีนายทวารหูหนวกยืนอยู่ที่พระทวาร มีทหารยามเฝ้าอยู่ ๓ นาย ยืนเรียงกันตามลำดับ

ครั้งนั้นมีชายชนบทคนหนึ่งถือเครื่องบรรณาการมาเคาะประตูเรียก นายทวารหูหนวกไม่ได้ยินเสียง มหาเด็กลูกผู้ถวายนานวดพระยกุลบาทจึงให้สัตย์ญาณ เขาจึงเปิดประตูด้วยสัตย์ญาณนั้นมองดู ทหารยามคนที่ ๑ จึงรับเครื่องบรรณาการแล้วส่งให้คนที่ ๒ คนที่ ๒ ส่งให้คนที่ ๓ ทูลเกล้าถวายพระราชพา พระราชาจึงเสวย

อารมณ์มากระทบกับประสาธ เหมือน	ชายชนบทถือเครื่องบรรณาการมาเคาะประตูเรียก
ปัญจทวาราวัชชนจิต	” เวลาที่มหาเด็กลูกผู้ถวายนานวดพระยกุลบาทให้สัตย์ญาณ
จักขุวิญญานจิต	” เวลาที่นายทวารหูหนวกเปิดประตูด้วยสัตย์ญาณที่มหาเด็กลูกนั้นให้
สัมปฏิจฉนจิต	” เวลาที่นายทหารยามคนที่ ๑ รับเครื่องบรรณาการ
สันตริณจิต	” เวลาที่ทหารยามคนที่ ๑ ส่งเครื่องบรรณาการให้ทหารยามคนที่ ๒
โวกุฐัพพนจิต	” เวลาที่ทหารยามคนที่ ๓ ทูลเกล้าถวายเครื่องบรรณาการแด่พระราชพา
ชวนจิต	” เวลาที่พระราชพาเสวยเครื่องบรรณาการ

อุปมานี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า กิจของอารมณ์มีเพียงกระทบกับประสาธเท่านั้น กิจทั้งหลายของ จักขุวิญญาน เป็นต้น เป็นเพียงการเห็นอารมณ์ การรับอารมณ์ การพิจารณาอารมณ์ และการกำหนดอารมณ์เท่านั้น ชวนจิตเท่านั้นย่อมเสวยรสอารมณ์ ดังนี้

ลักษณะคนบริสุทธิต์ ๓

๑. สมคฺคา ความพร้อมเพรียง
๒. นิปกา มีปัญญาเป็นเครื่องรักษาตน
๓. ทุกุขสุสนฺติ กระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

พ. ศ. ๒๕/๓๘๐

๔. ปัญญาญาณฐาน มี ๑ ฐาน คือ อา - สัม

ติ น ท ป ปัญ สัม ฎ ช ช ช ช ช ช ช ต ต

ในปัญจทวารวิถี

๕. สัมปชัญจนฐาน มี ๑ ฐาน คือ ปัญญา - ฌ

ติ น ท ป ปัญ สัม ฎ ช ช ช ช ช ช ช ต ต

ในปัญจทวารวิถี

๖. สันติริณฐาน มี ๑ ฐาน คือ สัม - ฎ

ติ น ท ป ปัญ สัม ฎ ช ช ช ช ช ช ช ต ต

ในปัญจทวารวิถี

๗. ไวยาวัจพนฐาน มี ๒ ฐาน คือ ฌ - ช ฌ - ภ

ติ น ท ป ปัญ สัม ฎ ช ช ช ช ช ช ช ต ต ภ

ในปัญจทวารวิถีที่เป็นตทาร์มมณวาระ

ติ ตี ตี น ท ป ปัญ สัม ฎ ช ช ช ช ช ช ช ภ

และ ชวนวาระ

ติ ตี ตี ตี ตี น ท ป ปัญ สัม ฎ ฎ ฎ ภ ภ ภ ภ

ในปัญจทวารวิถี ที่เป็นไวยาวัจพนวาระ

๘. ขวนฐาน มี ๖ ฐาน คือ ฎ - ต ฎ - ภ ฎ - จุ ม - ต ม - ภ ม - จุ

ติ น ท ป ปัญ สัม ฎ ช ช ช ช ช ช ช ต ต

ในปัญจทวารวิถี ที่เป็นตทาร์มมณวาระ

ติ ตี ตี น ท ป ปัญ สัม ฎ ช ช ช ช ช ช ช ภ

ในปัญจทวารวิถี ที่เป็นชวนวาระ

ติ ตี ตี น ท ป ปัญ สัม ฎ ช ช ช ช ช ช จุ ปฏี

ในปัญจทวารมรณัสสนวิถี ที่เป็นชวนวาระ

ติ น ท ป ช ช ช ช ช ช ช ต ต ภ ภ ภ ภ

ในกามชวณมโนทวารวิถี ที่เป็นตทาร์มมณวาระ

ติ ตี ตี ตี ตี ตี ตี น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ภ ภ

ในกามชวณมโนทวารวิถี ที่เป็นชวนวาระ

ติ ตี ตี ตี ตี ตี ตี น ท ม ช ช ช ช ช ช จุ ปฏี

ในมโนทวารมรณัสสนวิถี ที่เป็นชวนวาระ

๙. ตทาร์มมณฐาน มี ๒ ฐาน คือ ช - ภ ช - จุ

ติ น ท ป ปัญ สัม ฎ ช ช ช ช ช ช ช ต ต ภ

ในปัญจทวารวิถีและมโนทวารวิถี

ติ น ท ม ช ช ช ช ช ช ต ต ภ ภ

ที่เป็นตทาร์มมณวาระ

ติ น ท ป ปัญ สัม ฎ ช ช ช ช ช ช ต ต จุ ปฏี

ในมรณัสสนวิถี ที่เป็นตทาร์มมณวาระ

ติ น ท ม ช ช ช ช ช ช ต ต จุ ปฏี ภ ภ

๑๐. จุตินฐาน มี ๓ ฐาน คือ ต - ปฏี ช - ปฏี ภ - ปฏี

ติ น ท ป ปัญ สัม ฎ ช ช ช ช ช ต ต จุ ปฏี ภ

ในมรณัสสนวิถี ที่เป็นตทาร์มมณวาระ

ติ ตี ตี น ท ป ปัญ สัม ฎ ช ช ช ช ช จุ ปฏี ภ

ในมรณัสสนวิถี ที่เป็นชวนวาระ

ติ น ท ม ช ช ช ช ช ต ต ภ ภ จุ ปฏี ภ ภ ภ

ในมรณัสสนวิถี

ติ ตี ตี ตี ตี ตี ตี น ท ม ช ช ช ช ช ภ จุ ปฏี

๗. ทวารวิมุตตจิต คือ จิตที่พ้นจากปัญจทวารวิถิและมโนทวารวิถิ หรือ เรียกว่า จิตที่พ้นจากทวารทั้ง ๖ มี ๑๕ ดวง คือ อุเบกขาสันติธรรมจิต ๒ มหาวิปากจิต ๘ มหัคคตวิปากจิต ๕ รวมจิต ๑๕ ดวงนี้
- เกิดพื้นทวารโดยแน่นอน มี ๕ ดวง คือ มหัคคตวิปากจิต ๕
 - เกิดพื้นทวารโดยไม่แน่นอน มี ๑๐ ดวง คือ อุเบกขาสันติธรรมจิต ๒ มหาวิปากจิต ๘
- เพราะว่าจิต ๑๐ ดวงนี้ ถ้าทำหน้าที่ ปฏิสนธิ ภวังค์ จุต แล้วก็เกิดพื้นจากทวาร และถ้าทำหน้าที่ สันติธรรมกิจ ตทารัมมณกิจ ก็เกิดในทวาร

แสดงการจำแนกจิต โดยทวาริกจิต โดยแน่นอน และ ไม่แน่นอน

ทวาริกจิต	มี	แน่นอน (เอกันตะ)	ไม่แน่นอน (อนกัณตะ)
๑. จักขุทวาริกจิต	๔๖ - กามจิต ๔๖	๒ - จักขุวิญ. ๒	๔๔ - กามจิต ๔๔ (ทวิ.๑๐)
๒. โสตทวาริกจิต	๔๖ - กามจิต ๔๖	๒ - โสตวิญ. ๒	๔๔ - กามจิต ๔๔ (ทวิ.๑๐)
๓. ฆานทวาริกจิต	๔๖ - กามจิต ๔๖	๒ - ฆานวิญ. ๒	๔๔ - กามจิต ๔๔ (ทวิ.๑๐)
๔. ชิวหาทวาริกจิต	๔๖ - กามจิต ๔๖	๒ - ชิวหาวิญ. ๒	๔๔ - กามจิต ๔๔ (ทวิ.๑๐)
๕. กายทวาริกจิต	๔๖ - กามจิต ๔๖	๒ - กายวิญ. ๒	๔๔ - กามจิต ๔๔ (ทวิ.๑๐)
๖. มโนทวาริกจิต	๖๗/๕๕ - กาม.๔๑ (๑๐,๓) อปป.ช. ๒๖/๕๘	๒๖/๕๘ - อปป.ช. ๒๖/๕๘	๔๑ - กามจิต ๔๑ (ทวิ.๑๐, มโนธาตุ ๓) [หรือ มโน.๑ กามช.๒๕ ตทา.๑๑]
๗. ทวารวิมุตตจิต	๑๕ - ๒, ๘, ๕	๕ - มหัค.วิ.๕	๑๐ - อุ.สัน ๒ มหาวิ. ๘

แสดงเอกทวาริกจิต ปัญจทวาริกจิต ฉทวาริกจิต และ ทวารวิมุตตจิต โดยแน่นอน และ ไม่แน่นอน

ทวาริกจิต	มี	แน่นอน (เอกันตะ)	ไม่แน่นอน (อนกัณตะ)
๑. เอกทวาริกจิต	๘๐/๑๑๒ - กามจิต ๕๔, อปป.ช. ๒๖/๕๘	๓๖/๖๘ - ทวิ.๑๐, อปป.ช. ๒๖/๕๘	๔๔ - กามจิต ๔๔ (เว้น ทวิ.๑๐)
๒. ปัญจทวาริกจิต	๔๔ - กามจิต ๔๔ (เว้น ทวิ.๑๐)	๓ - มโนธาตุ ๓	๔๑ - กามจิต ๔๑ (เว้น ทวิ.๑๐, ๓)
๓. ฉทวาริกจิต	๔๑ - กามจิต ๔๑ (เว้น ทวิ.๑๐, ๓)	๓๑ - โส.สัน.๑, มโน.๑ กามชวณ ๒๕	๑๐ - อุ.สัน.๒, มหาวิ. ๘
๔. ทวาริกจิต	๘๐/๑๑๒ - กามจิต ๕๔, อปป.ช. ๒๖/๕๘	๗๐/๑๐๒ - กาม.๔๔ (อุ.สัน.๒ ม.วิ.๘) อปป.ช. ๒๖/๕๘	๑๐ - อุ.สัน.๒, มหาวิ. ๘
๕. ทวารวิมุตตจิต	๑๕ - อุ.สัน.๒, ม.วิ.๘, มหัค.วิ.๕	๕ - มหัค.วิ.๕	๑๐ - อุ.สัน ๒, มหาวิ. ๘

การจำแนกเจตสิก โดย ทวาร

ทวาริกเจตสิก	มี	แน่นอน (เอกันตะ)	ไม่แน่นอน (อนেকันตะ)
๑. เอกทวาริกเจตสิก	๕๒ - เจตสิก ๕๒	๒ - อัปมัณญา ๒	๕๐ - เจตสิก ๕๐ (อัป.๒)
๒. ปัญจทวาริกเจตสิก	๕๐ - เจตสิก ๕๐ (อัป.๒)	ไม่มี	๕๐ - เจตสิก ๕๐ (อัป.๒)
๓. ฉทวาริกเจตสิก	๕๐ - เจตสิก ๕๐ (อัป.๒)	๑๗ - อภ. ๑๔, วิรตี ๓	๓๓ - อัญญ.๑๓, โสภณ.๒๐ (วิรตี.๓, อัป.๒)
๔. ทวาริกเจตสิก	๕๒ - เจตสิก ๕๒	๑๗ - อภ. ๑๔, วิรตี ๓	๓๕ - อัญญ.๑๓, โสภณ.๒๒ (วิรตี.๓)
๕. ทวาริกวิมุตตเจตสิก	๓๕ - อัญญ. ๑๓, โสภณ.๒๒ (วิรตี.๓)	ไม่มี	๓๕ - อัญญ.๑๓, โสภณ.๒๒ (วิรตี.๓)

อุปมาวงจจิต

- ติ. เปรียบเหมือน เรานั่งอยู่ในห้องเรียน มีคนเดินผ่านมาหน้าห้อง
- น. เปรียบเหมือน คนมาทำเสียงดัง ความสนใจในการเรียนก็ไม่ค่อยมั่นคง
- ท. เปรียบเหมือน คนทำเสียงดังเรียกชื่อเราด้วย เราก็ทิ้งอารมณ์จากการเรียนมารับอารมณ์ใหม่
- ป. เปรียบเหมือน รับอารมณ์ใหม่

จบ ทวารสังคหะ

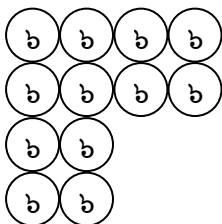
คนมีธรรม ๓ ประการนี้ ย่อมหาทรัพย์ได้

๑. ปฏิรูปการี ผู้ทำงานตามสมควร
๒. ชุรวา ผู้มีฐานะไม่ว่างเว้น
๓. อุฏฐาตา ผู้มีความขยันหมั่นเพียร

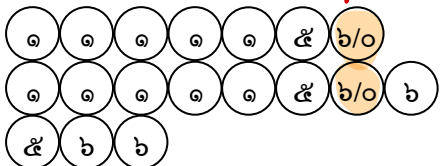
พ. ศุต. ๒๕/๓๑๑/๓๖๑

ทวารสังคหะ

จำแนกจิต ๑๒๑ โดย ทวาร

คุณ ๒

จิต

เอกทวาริกจิต จิตที่เกิดในทวารเดียว มี ๘๐/๑๑๒

เอกัณตะ ๓๖/๘๖ (ทวิ๑๐, อัปปนา. ๒๖/๕๘)

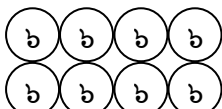
อนกัณตะ ๔๔ (กามจิต ๔๔ เว้น ทวิ๑๐)

ปัญญาทวาริกจิต จิตที่เกิดในทวาร ๕ มี ๔๔

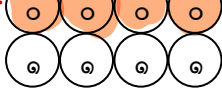
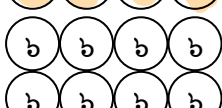
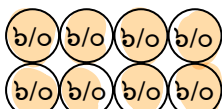
เอกัณตะ ๓ (มโนธาตุ ๓)

อนกัณตะ ๔๑ (กามจิต ๔๑ เว้น ทวิ๑๐

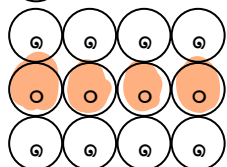
มโนธาตุ ๓)

มวิธ

กามจิต ๑-๙

ฉทวาริกจิต จิตที่เกิดในทวาร ๖ มี ๔๑

เอกัณตะ ๓๑ (โส.สัน.๑ มโน.๑ กามชวณ๒๘)

อนกัณตะ ๑๐ (อู.สัน.๒ มหาวี.๘)

ทวาริกจิต จิตที่เกิดในทวาร มี ๘๐/๑๑๒

เอกัณตะ ๓๐ (กามจิต ๔๔ เว้น อู.สัน.๒

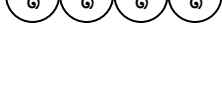
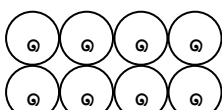
มหาวี.๘ อัปปนา. ๒๖/๕๘)

อนกัณตะ ๑๐ (อู.สัน.๒ มหาวี.๘)

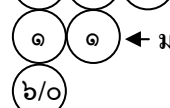
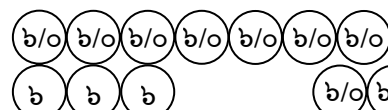
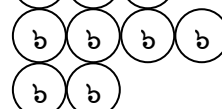
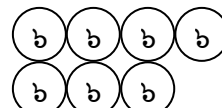
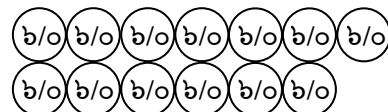
ทวารวิมุตตจิต จิตที่เกิดพ้นจากทวาร มี ๑๕

เอกัณตะ ๕ (มหัททวิ. ๕)

อนกัณตะ ๑๐ (อู.สัน.๒ มหาวี.๘)

จำแนกเจตสิก ๕๒ โดย ทวาร

เจตสิก

เอกทวาริกเจตสิก เจตสิกที่เกิดในทวารเดียว มี ๕๒

เอกัณตะ ๒ (อัปป์มัญญา ๒)

อนกัณตะ ๕๐ (เจตสิก ๕๐ เว้น อัป.๒)

ปัญญาทวาริกเจตสิก เจตสิกที่เกิดในทวาร ๕ มี ๕๐

เอกัณตะ ไม่มี

อนกัณตะ ๕๐ (เจตสิก ๕๐ เว้น อัป.๒)

ฉทวาริกเจตสิก เจตสิกที่เกิดในทวาร ๖ มี ๕๐

เอกัณตะ ๑๓ (อุกุสลเจตสิก ๑๔, วิรตี.๓)

อนกัณตะ ๓๗ (อัญญา ๑๓, โสภณ ๒๐

เว้น วิรตี.๓ อัป.๒)

ทวาริกเจตสิก เจตสิกที่เกิดในทวาร มี ๕๒

เอกัณตะ ๑๓ (อุกุสลเจตสิก ๑๔, วิรตีเจตสิก ๓)

อนกัณตะ ๓๙ (อัญญา.๑๓, โสภณ.๒๒ เว้นวิรตี.๓)

ทวารวิมุตตเจตสิก เจตสิกที่เกิดพ้นจากทวาร มี ๑๕

เอกัณตะ ไม่มี

อนกัณตะ ๑๕ (อัญญา.๑๓, โสภณ.๒๒ เว้นวิรตี.๓)

จำแนกจิต ๖๐ หรือ ๕๒ ดวง ที่รับอารมณ์แน่นอน โดยอารมณ์ ๖ และ กาล ๓ ตามลำดับ

ปญฺจวิส ปรีตมฺหิ คือ จิต ๒๕ ดวง เกิดได้ในอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรมอย่างเดียว

๑. จักขุวิญญาณจิต ๒ มี รูปารมณ์ ที่เป็น ปัจจุบันอย่างเดียว
๒. โสทวิญญานจิต ๒ มี สัททารมณ์ ที่เป็น ปัจจุบันอย่างเดียว
๓. ฆานวิญญานจิต ๒ มี คันธารมณ์ ที่เป็น ปัจจุบันอย่างเดียว
๔. ชิวหาวิญญานจิต ๒ มี รสอารมณ์ ที่เป็น ปัจจุบันอย่างเดียว
๕. กายวิญญานจิต ๒ มี โสภณัฐพารมณ์ ที่เป็น ปัจจุบันอย่างเดียว
๖. มโนธาตุ ๓ (สัมปฏิจฉนจิต ๒ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑) มี ปัญจอารมณ์ (อา. ๕) ที่เป็น ปัจจุบันอย่างเดียว
๗. สันตிரณจิต ๓ มหาวิปากจิต ๘ หลิตุปบาทจิต ๑ รวม ๑๒ ดวงนี้ มี อารมณ์ ๖ ที่เป็น ปัจจุบัน อดีต อนาคต

ฉ จิตฺตานิ มหคฺคเต คือ จิต ๖ ดวงเกิดได้ในธรรมารมณ์ที่เป็น มหัคคตะ อย่างเดียว

๘. วิญญานัญญาตณกฺุสฺลจิต ๑ วิปากจิต ๑ มี มหัคคตธรรมารมณ์ คือ อากาสนัญญาตณกฺุสฺล ที่เป็น อดีตอย่างเดียว
๙. วิญญานัญญาตณกรียาจิต ๑ มี มหัคคตธรรมารมณ์ คือ อากาสนัญญาตณกฺุสฺลและกรียา ที่เป็น อดีตอย่างเดียว
๑๐. เนวสัณฺญาณาสัณฺญาตณกฺุสฺลจิต ๑ วิปากจิต ๑ มี มหัคคตธรรมารมณ์ คือ อากิณฺุจัญญาตณกฺุสฺล ที่เป็น อดีตอย่างเดียว
๑๑. เนวสัณฺญาณาสัณฺญาตณกรียาจิต ๑ มี มหัคคตธรรมารมณ์ คือ อากิณฺุจัญญาตณกฺุสฺล และกรียา ที่เป็น อดีตอย่างเดียว

เอภวิสฺติ โวหาร จิต ๒๑ ดวง นี้ เกิดได้ในธรรมารมณ์ที่เป็นบัญญัติอย่างเดียว

๑๒. รูปาวจรปฐมฉนจิต ๓ มี บัญญัติธรรมารมณ์ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โภภุสฺสาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ ปิยมนาปลัศตวบัญญัติ ๑ ทุกขิตสัศตวบัญญัติ ๑ สุขิตสัศตวบัญญัติ ๑ ที่เป็น กาลวิมุตต์อย่างเดียว
๑๓. รูปาวจรทุติยฉนจิต ๓ ตติยฉนจิต ๓ จตุตถฉนจิต ๓ รวม ๙ ดวงนี้ มี บัญญัติธรรมารมณ์ คือ สนิขบัญญัติ ๑๐ อานาปานบัญญัติ ๑ ปิยมนาปลัศตวบัญญัติ ๑ ทุกขิตสัศตวบัญญัติ ๑ สุขิตสัศตวบัญญัติ ๑ ที่เป็น กาลวิมุตต์อย่างเดียว
๑๔. รูปาวจรปญฺจฉนจิต ๓ (เวณอภิญญา) มี บัญญัติธรรมารมณ์ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อานาปานบัญญัติ ๑ มัชฌตสัศตวบัญญัติ ๑ ที่เป็น กาลวิมุตต์อย่างเดียว
๑๕. อากาสนัญญาตณฉนจิต ๓ มี บัญญัติธรรมารมณ์ คือ กสิณฺุคฆาภุสฺมาภาสบัญญัติ ที่เป็น กาลวิมุตต์อย่างเดียว
๑๖. อากิณฺุจัญญาตณฉนจิต ๓ มี บัญญัติธรรมารมณ์ คือ นตถิภาวบัญญัติ ที่เป็นกาล วิมุตต์อย่างเดียว

อภุจ นิพฺพานโภจร จิต ๘ ดวงนี้ เกิดได้ในธรรมารมณ์ที่เป็นนิพพานอย่างเดียว

๑๗. โลกุตตรจิต ๘/๔๐ มี ธรรมารมณ์ คือ นิพพาน ที่เป็น กาลวิมุตต์อย่างเดียว (หมายถึง สอุปาทิเสสนิพพาน)

จำแนกจิต ๓๑ ดวง ที่รับอารมณ์ไม่แน่นอนโดยอารมณ์ ๖ และ กาล ๓

วิธานสูตรมุตตมฺหิ จิต ๒๐ ดวงนี้ เกิดได้ในอารมณ์ ๖ ที่เป็น กามะ มหัคคตะ บัญญัติ (เว้น โลกุตตร. ๘)

๑. อกุศลจิต ๑๒ มหากุศลญาณวิปยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณวิปยุตตจิต ๔ รวม ๒๐ ดวงนี้ มี อารมณ์ ๖ คือ รูปารมณ์ สัททารมณ์ คันธารมณ์ รัสสารมณ์ โภกฐัพพารมณ์ และ ธรรมารมณ์ ได้แก่ โลภียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ ปสาทรูป ๕ สุขุมรูป ๑๖ บัญญัติ ที่เป็น ปัจจุบัน อดีต อนาคต และกาลวิมุตต์

อกุณฺมกฺกผลฺลขฺนิเต ปญฺจ จิต ๕ ดวงนี้ เกิดได้ในอารมณ์ที่เป็นกามะ มหัคคตะ โลกุตตระ บัญญัติ (เว้น ๒)

๒. มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ กุศลอภิญาจิต ๑ รวม ๕ ดวงนี้ มีอารมณ์ ๖ คือ รูปารมณ์ สัททารมณ์ คันธารมณ์ รัสสารมณ์ โภกฐัพพารมณ์ และ ธรรมารมณ์ ได้แก่ จิต ๘๗ (เว้นอรหัตตมรรค อรหัตตผล) เจตสิก ๕๒ ปสาทรูป ๕ สุขุมรูป ๑๖ บัญญัติ นิพพาน ที่เป็น ปัจจุบัน อดีต อนาคต และกาลวิมุตต์

สพฺพุตฺถ น จ จิต ๖ ดวงนี้เกิดได้ในอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามะ มหัคคตะ โลกุตตระ บัญญัติ ทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

๓. มโนทวารวิชชชนจิต ๑ มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ กริยาอภิญาจิต ๑ รวม ๖ ดวงนี้ มีอารมณ์ ๖ คือ รูปารมณ์ สัททารมณ์ คันธารมณ์ รัสสารมณ์ โภกฐัพพารมณ์ และ ธรรมารมณ์ ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ ปสาทรูป ๕ สุขุมรูป ๑๕ บัญญัติ ที่เป็นปัจจุบัน อดีต อนาคต และ กาลวิมุตต์ ทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ

แสดงจิตที่รับอารมณ์แน่นอน ๔ ประเภท คือ

๑. จิตที่รับ กามธรรม เป็นอารมณ์แน่นอน มี ๒๕ ดวง คือ ทวิปัญญา ๑๐ มโนธาตุ ๓ สันติริณจิต ๓ หสิตุปปาทจิต ๑ มหาวิปากจิต ๘
๒. จิตที่รับ มหัคคตธรรม เป็นอารมณ์แน่นอน มี ๖ ดวง คือ วิญญาณ์ญาชตณฺณานจิต ๓ เนวสัณฺญานาสนัณฺญาชตณฺณานจิต ๓
๓. จิตที่รับ บัญญัติธรรม เป็นอารมณ์แน่นอน มี ๒๑ ดวง คือ รูปาวจรจิต ๑๕ (เว้น อภิญาจิต ๒) อากาสนันฺญาชตณฺณานจิต ๓ อากิณฺจัญญาชตณฺณานจิต ๓
๔. จิตที่รับ โลกุตตรธรรม เป็นอารมณ์แน่นอน มี ๘ ดวง คือ โลกุตตรจิต ๘

แสดงจิตที่รับอารมณ์ไม่แน่นอน ๓ ประเภท คือ

๑. จิตที่รับ กามะ-มหัคคตะ-บัญญัติ เป็นอารมณ์ได้ มี ๒๐ ดวง คือ อกุศลจิต ๑๒ มหากุศลญาณวิปยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณวิปยุตตจิต ๔
๒. จิตที่รับ กามะ-มหัคคตะ-โลกุตตระ-บัญญัติ (เว้น อรหัตตมรรค-ผล) เป็นอารมณ์ได้ มี ๕ ดวง คือ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ กุศลอภิญาจิต ๑
๓. จิตที่รับ กามะ-มหัคคตะ-โลกุตตระ-บัญญัติ เป็นอารมณ์ได้ มี ๖ ดวง คือ มโนทวารวิชชชนจิต ๑ มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ กริยาอภิญาจิต ๑

จำแนกอารมณ์เป็นคู่ได้ ๓ ประเภท คือ

๑. รูปอารมณ์ กับ นามอารมณ์
รูปอารมณ์ ได้แก่ รูป ๒๘
นามอารมณ์ ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ นิพพาน
๒. ปรমัตถอารมณ์ กับ บัญญัติอารมณ์
ปรมัตถอารมณ์ ได้แก่ จิต เจตสิก รูป นิพพาน
บัญญัติอารมณ์ ได้แก่ อตถบัญญัติ และ สัททบัญญัติ ได้แก่ บัญญัติทุกอย่างนี้ไม่มีสภาวะปรมัตถ์
๓. อชฌัตตอารมณ์ กับ พหิทถอารมณ์
อชฌัตตอารมณ์ ได้แก่ จิต เจตสิก รูป ที่มีอยู่ในตัวเราเป็นอารมณ์ภายใน
พหิทถอารมณ์ ได้แก่ จิต เจตสิก รูป ที่อยู่นอกตัวเราและบัญญัติ นิพพาน
เป็นอารมณ์ภายนอก

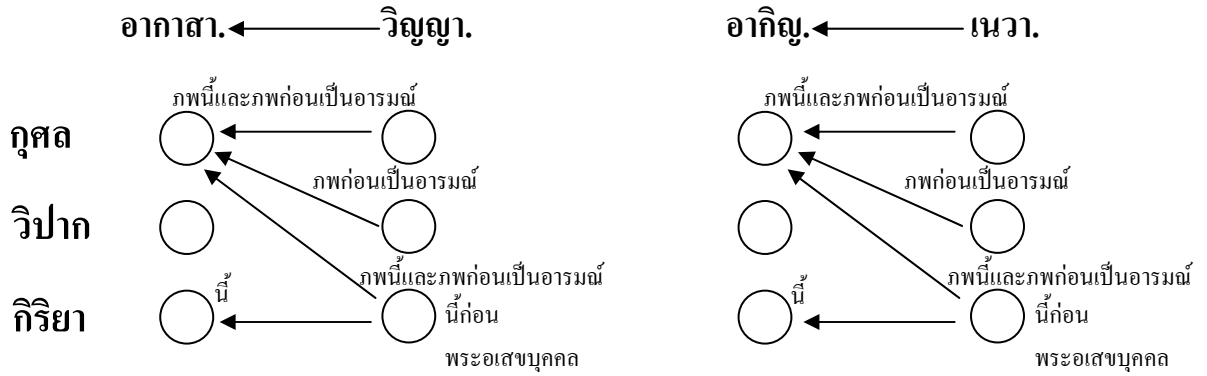
สรุป จิตที่รับอารมณ์แน่นอน มี ๕ หมวด คือ จิต ๑๓+๑๒+๒๑+๖+๘ รวม ๖๐ ดวง
จิตที่รับอารมณ์ไม่แน่นอน มี ๓ หมวด คือ จิต ๒๐+๕+๖ รวม ๓๑ ดวง
รวมทั้ง ๒ นัย มี ๙๑ ดวง

อภิญา คือ ปัญญาที่รู้อย่าง มีทั้งโลกีย์และโลกุตตระ รวม ๗ อย่าง คือ

๑. อิททวิญาณ คือ การแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ
๒. ทิพยจักขุญาณ คือ ตาทิพย์ หมายถึงจตุปปาตญาณ คือรู้จุดและปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลาย
จตุปปาตญาณ ยังแยกเป็น ๒ คือ
 - ๒.๑ ยถากัมมูปคญาณ คือ รู้ว่าสัตว์มีสุขมีทุกข์เพราะทำกรรมอะไรมา
 - ๒.๒ อนาคตังสญาณ คือ รู้ว่าอนาคตของสัตว์จะเป็นไปอย่างไร
๓. ทิพโสต คือ หูทิพย์
๔. ปรจิตตวิชานน คือ รู้วาระจิตของผู้อื่น หรือ เจโตปริยญาณก็ได้
๕. ปุพเพนิวาสานุสติญาณ คือ รู้ระลึกชาติแต่ปางก่อน
๖. วิปัสสนาญาณ คือ เห็นนามรูปเป็นไตรลักษณ์
๗. อาสวักขญาณ คือ รู้ว่ากิเลสสิ้นแล้ว

อภิญาโลกีย์ที่อาศัยรูปปัญจมนานเป็นบาทมี ๕ อย่าง คือ ข้อที่ ๑ ถึง ข้อที่ ๕
อภิญา ข้อที่ ๑ ถึง ข้อที่ ๖ เป็นโลกิยธรรม ข้อที่ ๗ เป็นโลกุตตรธรรม

กสิณสมาธิภาส คือ บัญญัติที่เกิดจากกสิณทั้ง ๕ เป็นอารมณ์ (กสิณสมาธิภาส คือ อากาศที่ว่างเปล่า)

บัญญัติที่เกิดจากกสิณทั้ง ๕ แยกเป็น ๓ คือ

๑. กุศลกสิณ ๔ ได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ ลม
๒. วัณณกสิณ ๔ ได้แก่ สีเขียว สีขาว สีแดง สีเหลือง
๓. อาโลกกสิณ ๑ ได้แก่ แสงสว่าง (เว้น อากาศกสิณ)

นัตถิภาวบัญญัติ คือ ความไม่มีอะไร ๆ ของ
อากาศอันญายตนกุศล หรือกิริยาเป็นอารมณ์

พระอรหันต์มีอยู่ด้วยกันหลายประเภทแต่เมื่อว่าโดยประเภทใหญ่ ๆ แล้ว มีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. พระอรหันต์ ที่สำเร็จเป็นพระอรหันต์ด้วย **ปัญญาวิมุตต์** หมายถึง พระอรหันต์ที่บรรลุมรรคผล ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากาวนาล้วน ๆ โดยไม่ได้ปฏิบัติสมถกาวนา คือไม่ได้ทำมานานมาก่อนเลยและเมื่อวิปัสสนาญาณดำเนินไปจนมรรคผลเกิดขึ้นจึงไม่มีอารมณ์ปนชฌาน คือ การเข้าเพ่งองค์ฌานเกิดขึ้นด้วย และพระอรหันต์ผู้ไม่ได้ฌานนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สุขขวิปัสสกพระอรหันต์ (พระอรหันต์ผู้เหี่ยวแห้งด้วยฌาน)

๒. พระอรหันต์ ที่สำเร็จเป็นพระอรหันต์ด้วย **เจโตวิมุตต์** หมายถึง พระอรหันต์ที่บรรลุมรรคผลโดยมีเรื่องสมถกาวนา คือ การได้ฌานเข้ามาเกี่ยวข้อง และฌานที่เข้ามาเกี่ยวข้องนั้น มีอยู่ด้วยกัน ๒ อย่างคือ

๑. **ปฏิบัติปทาธิชฌาน** คือ การได้ฌานจากการปฏิบัติสมถกาวนาก่อน ต่อจากนั้นจึงมาเจริญวิปัสสนามรรคผลเกิดขึ้น แล้วได้บรรลุเป็นพระอรหันต์
๒. **มัลลกสิณชฌาน** คือการได้ฌานด้วยอำนาจแห่งมรรค กล่าวคือ ท่านไม่ได้ปฏิบัติสมถกาวนาจนได้ก่อน แต่เมื่อท่านได้เจริญวิปัสสนาไปตามลำดับ จนบรรลุเป็นพระอรหันต์ด้วยอำนาจแห่งบุญญาธิการที่เคยสั่งสมไว้ในปางก่อน หลังจากบรรลุมรรคผลแล้ว ท่านก็ได้บรรลุฌานด้วยเพราะฉะนั้น ฌานที่ได้มานั้นมาด้วยอำนาจแห่งมรรค และฌานที่ได้มาด้วยอำนาจแห่งมรรคนั้น อาจจะได้กสิณด้วยก็ได้ เช่น พระอานนท์ เมื่อบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วก็ได้อภิญญาด้วย

การละอกุศลธรรมมีความแตกต่าง ๓ ประการ คือ

๑. ราคะมีโทษน้อยคลายช้า ละด้วยอสุภนิมิต
๒. โทสะมีโทษมากคลายเร็ว ละด้วยเมตตา
๓. โมหะมีโทษมากคลายช้า ละด้วยโยนิโสมนสิการ

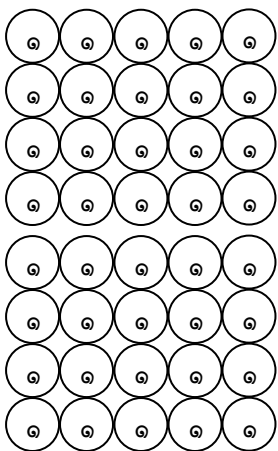
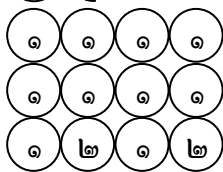
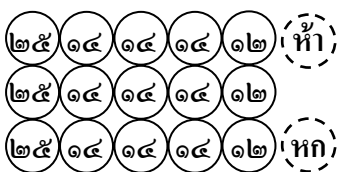
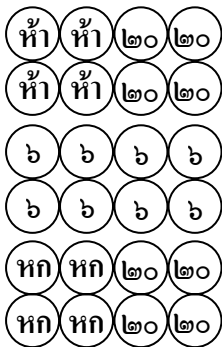
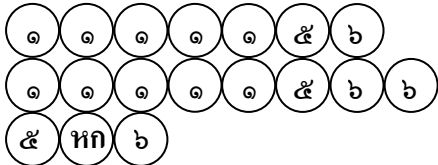
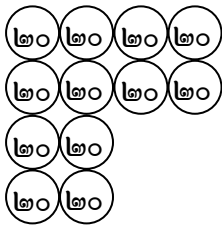
แสดงอารมณ์โดยพิสดาร และการจำแนกจิตเจตสิกที่รับอารมณ์โดยแน่นอน และไม่แน่นอน

อารมณ์โดยพิสดาร ๒๑ - องค์ธรรม	จิตที่รับอารมณ์			เจตสิกที่รับอารมณ์	
	แน่นอน	ไม่แน่นอน	รวม	แน่นอน	ไม่แน่นอน
๑. กาม. อา. ๕๔, ๕๒, ๒๘	๒๕ - ๑๓, ๑๒	๓๑ - ๒๐, ๕, ๖	๕๖	ไม่มี	๕๐(อปป.๒)
๒. มหัคคตอา. ๒๗, ๓๕	๖ - ๓, ๓	๓๑ - ๒๐, ๕, ๖	๓๗	ไม่มี	๔๗(วิ.๓-อปป.๒)
๓. นิพพานอา. นิพพาน	๘ - ๘	๑๑ - ๕, ๖	๑๕	ไม่มี	๓๖(อกุ.๑๔-อปป.๒)
๔. นามอา. ๘๕, ๕๒, นิพพาน	๑๔ - ๖, ๘	๔๓ - ๑๒, ๒๐, ๕, ๖	๕๗	ไม่มี	๕๐(อปป.๒)
๕. รูปอา. รูป ๒๘	๑๓ - ๑๐, ๓	๔๓ - ๑๒, ๒๐, ๕, ๖	๕๖	ไม่มี	๕๐(อปป.๒)
๖. ปัจจุบันอา. ๘๕, ๕๒, ๒๘	๑๓ - ๑๐, ๓	๔๓ - ๑๒, ๒๐, ๕, ๖	๕๖	ไม่มี	๕๐(อปป.๒)
๗. อดีตอา. ๘๕, ๕๒, ๒๘	๖ - ๓, ๓	๔๓ - ๑๒, ๒๐, ๕, ๖	๔๕	ไม่มี	๔๗(วิ.๓-อปป.๒)
๘. อนาคตอา. ๘๕, ๕๒, ๒๘	ไม่มี	๔๓ - ๑๒, ๒๐, ๕, ๖	๔๓	ไม่มี	๕๐(อปป.๒)
๙. กาลวิมุตตา. นิพพาน, บัญญัติ	๒๕ - ๒๑, ๘	๓๑ - ๒๐, ๕, ๖	๕๘/๖๐	อปป.๒	๕๐(อปป.๒)
๑๐. บัญญัติอา. อัตถ, สัทท	๒๑ - ๑๕, ๖	๓๑ - ๒๐, ๕, ๖	๕๐/๕๒	อปป.๒	๔๗(วิ.๓-อปป.๒)
๑๑. ปรมัตถอา. ๘๕, ๕๒, ๒๘, นิพ.	๓๕ - ๒๕, ๖, ๘	๓๑ - ๒๐, ๕, ๖	๗๐	วิ.๓	๔๗(วิ.๓-อปป.๒)
๑๒. อัชฌัตตอา. ๘๕, ๕๒, ๒๘	๖ - ๓, ๓	๕๖ - ๒๕, ๒๐, ๕, ๖	๖๒	ไม่มี	๔๕(อิส.๑-อปป.๒)
๑๓. พหิททา. ๘๕, ๕๒, ๒๘ นิพพาน, บัญญัติ	๒๖ - ๑๕, อากา. ๓, ๘	๕๖ - ๒๕, ๒๐, ๕, ๖	๘๐/๘๒	อิส.๑, อปป.๒	๔๕(อิส.๑-อปป.๒)
๑๔. อัช. พหิท. ๘๕, ๕๒, ๒๘	ไม่มี	๕๖ - ๒๕, ๒๐, ๕, ๖	๕๖	ไม่มี	๔๕(อิส.๑-อปป.๒)
๑๕. ปัญจารมณ. วิสยรูป ๗	๓ - มโนธาตุ ๓	๔๓ - ๑๒, ๒๐, ๕, ๖	๔๖	ไม่มี	๕๐(อปป.๒)
๑๖. รูปารมณ. สีต่าง ๆ	๒ - จักขุวิญ.๒	๔๖ - ๓, ๑๒, ๒๐, ๕, ๖	๔๘	ไม่มี	๕๐(อปป.๒)
๑๗. สัททารมณ. เสียงต่าง ๆ	๒ - โสตวิญ.๒	๔๖ - ๓, ๑๒, ๒๐, ๕, ๖	๔๘	ไม่มี	๕๐(อปป.๒)
๑๘. คันธารมณ. กลิ่นต่าง ๆ	๒ - ฆานวิญ.๒	๔๖ - ๓, ๑๒, ๒๐, ๕, ๖	๔๘	ไม่มี	๕๐(อปป.๒)
๑๙. รตารมณ. รสต่าง ๆ	๒ - ชิวหาวิญ.๒	๔๖ - ๓, ๑๒, ๒๐, ๕, ๖	๔๘	ไม่มี	๕๐(อปป.๒)
๒๐. โผฏฐัพพารมณ. เย็น ร้อน ๆ	๒ - กายวิญ.๒	๔๖ - ๓, ๑๒, ๒๐, ๕, ๖	๔๘	ไม่มี	๕๐(อปป.๒)
๒๑. รัชมารมณ. ๘๕, ๕๒, ๕, ๑๖ นิพพาน, บัญญัติ	๓๕ - ๒๑, ๖, ๘	๔๓ - ๑๒, ๒๐, ๕, ๖	๗๖/๗๘	อปป.๒	๕๐(อปป.๒)

จบ อารัมมณสังคหะ

อารมณ์โดยพิสดาร ๒๑

จำแนกจิต ๑๒๑

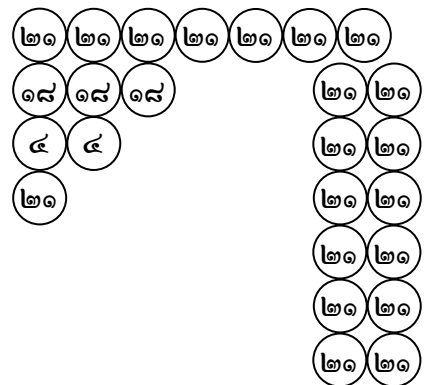
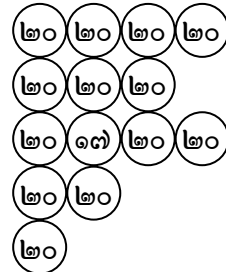
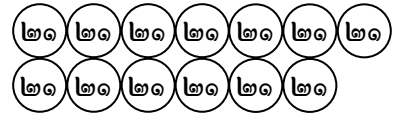

จิต

- ๑ จิตที่รับอารมณ์ได้ อย่างเดียว
- ๒ จิตที่รับอารมณ์ได้ สองอย่าง
- ๕ จิตที่รับอารมณ์ได้ ห้าอย่าง
- ๑๒ จิตที่รับอารมณ์ได้ สิบสองอย่าง
- ๑๔ จิตที่รับอารมณ์ได้ สิบสี่อย่าง
- ๒๕ จิตที่รับอารมณ์ได้ ยี่สิบห้าอย่าง

- หก จิตที่รับอารมณ์ หก คือ ๘๕ ๕๒ ๒๘ นิพ. ปัญ
- ห้า จิตที่รับอารมณ์ หก คือ ๘๗ ๕๒ ๒๘ นิพ. ปัญ
- ๒๐ จิตที่รับอารมณ์ หก คือ ๘๑ ๕๒ ๒๘ ปัญ
- ๖ จิตที่รับอารมณ์ หก คือ ๕๔ ๕๒ ๒๘

จำแนกเจตสิก ๕๒

เจตสิก

- ๒๐ คือ อารมณ์ ๒๑ เว้น นิพพาน
- ๑๘ คือ อารมณ์ ๒๑ เว้น มหัคคตอารมณ์ อตีตอารมณ์ บัญญัติอารมณ์
- ๑๗ คือ อารมณ์ ๒๑ เว้น นิพพาน อัชฌัตตอารมณ์ พหิททอารมณ์ อัชฌัตตพหิททอารมณ์
- ๔ คือ กาลวิมุตต์ บัญญัติอารมณ์ พหิททอารมณ์ ธรรมารมณ์

ภาคที่ ๖

วัตถุสังคหะ

วัตถุสังคหะ หมายถึง การสงเคราะห์จิต เจตสิก โดยประเภทแห่งวัตถุ ชื่อว่า วัตถุสังคหะ มี ๖ คือ

๑.)	จักขุวัตถุ	ได้แก่	จักขุปสาท
๒.)	โสตวัตถุ	ได้แก่	โสตปสาท
๓.)	ฆานวัตถุ	ได้แก่	ฆานปสาท
๔.)	ชีวหาวัตถุ	ได้แก่	ชีวหาปสาท
๕.)	กายวัตถุ	ได้แก่	กายปสาท
๖.)	หทัยวัตถุ	ได้แก่	หทัยรูป

คำว่า วัตถุ แปลว่า เป็นที่อาศัยเกิดของจิต และเจตสิก หรือ ธรรมที่เป็นที่อาศัยเกิดของจิต และเจตสิก สังคหะ แปลว่า การสงเคราะห์ หรือ รวบรวม เมื่อรวม ๒ ศัพท์นี้แล้ว เรียกว่า วัตถุสังคหะ แสดงวณัตถะของคำว่า วัตถุ มีดังนี้ คือ

วสนุติ ปฏิภนุหนุติ จิตฺตเจตสิกฺกาเอตฺถาติ = วัตถุ

แปลเป็นใจความว่า จิตเจตสิกทั้งหลาย ย่อมอาศัยอยู่ในธรรมใด ฉะนั้น ธรรมที่เป็นที่อาศัยของจิต และเจตสิกเหล่านั้น ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้น จึงชื่อว่า วัตถุ

อธิบายวัตถุ ธรรมที่เป็นที่อาศัยมีอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. อวิญญาณกวัตถุ คือ ธรรมที่เป็นที่อาศัยเกิดของสิ่งที่ไม่มีชีวิตทั้งหลาย เช่น ดิน ไม้ ภูเขา แม่น้ำเหล่านี้ เป็นต้น
๒. สวิญญาณกวัตถุ คือ ธรรมที่เป็นที่อาศัยเกิดของสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย เช่น มนุษย์ สัตว์ดิรัจฉาน เป็นต้น

สรุป ธรรมที่เป็นที่อาศัยแสดงเป็น ๒ นัย คือ

- นัยที่ ๑.) วัตถุรูป ๖ อุปมาเหมือนกับพื้นแผ่นดิน ซึ่งเป็นที่อาศัยเกิดของสิ่งมีชีวิต และไม่มีชีวิต
- นัยที่ ๒.) จิต และ เจตสิก อุปมาเหมือนกับ อวิญญาณกวัตถุ คือ วัตถุที่ไม่มีชีวิต และสวิญญาณกวัตถุ คือ สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย

สรุปความแล้วจึงกล่าวได้ว่า จิต เจตสิก ทั้งหมดอยู่ในวัตถุรูปทั้ง ๖ แต่ข้อหานี้ หาใช่เป็นไปตามปรมัตถ์นัยไม่ (คือ นัยตามสภาพธรรมที่เป็นจริง) กล่าวโดยโวหารเท่านั้น เหมือนกับที่กล่าวว่า ดินไม้ต่างๆ อยู่ในพืช หรือ เสียงระฆังอยู่ในระฆัง ซึ่งความเป็นจริงนั้นดินไม้ก็ไม่ได้อยู่ในพืช เสียงระฆังก็ไม่ได้อยู่ในระฆัง แล้วแต่เหตุปัจจัย ถ้าเหตุปัจจัยเกิดขึ้นครบแล้ว ดินไม้ก็เกิดจากพืชได้ เสียงระฆังก็เกิดจากระฆังได้ จิตเจตสิกที่เกิดขึ้นโดยอาศัยวัตถุรูป ๖ ก็เช่นเดียวกัน ถ้ามีเหตุปัจจัยครบแล้ว จิต เจตสิกก็เกิดจากวัตถุรูปได้ ถ้าเหตุปัจจัยไม่ครบ จิต และเจตสิกก็เกิดจากวัตถุรูป ๖ ไม่ได้

กรรมที่เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้จิตเจตสิกเกิดขึ้นจากวัตตรูป ๖ ได้นั้นมีเหตุที่เป็นหลักสำคัญอยู่ ๓ อย่างคือ

๑. อดีตกรรม คือ กรรมที่ทำมาแล้วในชาติปางก่อน หรือ ในชาตินี้ที่สำคัญ
๒. วัตต คือ วัตตรูป ๖ มีจักขุวัตต เป็นต้น ที่เกิดจากกรรม
๓. อารมณ คือ อารมณ ๖ มีรูปารมณ สัททารมณ ธรรมารมณ ฯลฯ

เมื่อครบเหตุปัจจัยทั้ง ๓ อย่างนี้แล้ว จิตและเจตสิกก็เกิดจากวัตตรูป ๖ ได้ การแสดงเหตุปัจจัยแห่งการเกิดขึ้นของจิตเจตสิกที่เกี่ยวข้องด้วยวัตตรูป ๖ ก็มุ่งหมายเอาเฉพาะแต่ในปัญจโวการภูมิตานั้น (คือ ภูมิที่มีชั้น ๕ คือ ภูมิที่มีทั้งรูปและนาม) สำหรับในจตุโวการภูมินั้น เหตุปัจจัยที่ทำให้จิตเจตสิกเกิดขึ้นนั้น ย่อมมีเพียง 2 อย่างคือ ๑. อดีตกรรม ๒. อารมณ เพราะว่าจตุโวการภูมิ (คือภูมิที่มีชั้น ๔ หรือภูมิที่มีนามชั้นอย่างเดียวไม่มีรูป) เป็นภูมิที่ปฏิเสธรูป ฉะนั้น วัตตรูป จึงไม่มีใน จตุโวการภูมิ

คาถาแสดงการจำแนกภูมิ ๓๐

โดยวัตตรูป ๖ และวิญญาณธาตุ ๗

๑. ฉวตถุ นิสสิตา กาม	สตุต รูป จตุพพิธา
ตีวตถุ นิสสิตารูป	ชเตวกานิสสิตา มตา ฯ

นักศึกษาทั้งหลายพึงทราบ วิญญาณธาตุ ๗ ที่อาศัยวัตตรูป ๖ เกิดในกามภูมิ ๑๑

พึงทราบ วิญญาณธาตุ ๔ คือ จักขุวิญญาณธาตุ โสตวิญญาณธาตุ มโนธาตุ มโนวิญญาณธาตุ ที่อาศัย

วัตตรูป ๓ คือ จักขุวัตต โสตวัตต หทัยวัตต เกิดในรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญัตตภูมิ)

พึงทราบ มโนวิญญาณธาตุ ที่ไม่ได้อาศัยวัตตรูป เกิดในอรุณภูมิ ๔

จำแนกวิญญาณธาตุ ๗ โดยจิต ๘๕ หรือ ๑๒๑

๑. จักขุวิญญาณธาตุ	องค์ธรรมได้แก่	จักขุวิญญาณจิต ๒
๒. โสตวิญญาณธาตุ	องค์ธรรมได้แก่	โสตวิญญาณจิต ๒
๓. ฆานวิญญาณธาตุ	องค์ธรรมได้แก่	ฆานวิญญาณจิต ๒
๔. ชิวหาวิญญาณธาตุ	องค์ธรรมได้แก่	ชิวหาวิญญาณจิต ๒
๕. กายวิญญาณธาตุ	องค์ธรรมได้แก่	กายวิญญาณจิต ๒
๖. มโนธาตุ	องค์ธรรมได้แก่	สัมปฏิจฉนจิต ๒ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑
๗. มโนวิญญาณธาตุ	องค์ธรรมได้แก่	จิต ๗๖ หรือ ๑๐๘ (เว้นทวิ.๑๐ มโนธาตุ ๓)

การแสดงการจำแนกจิตที่อาศัย และไม่อาศัยวัตถุเกิด

โดยแน่นอน และไม่แน่นอน

๒. เจตตตาลีส นิสฺสาย

เทวเจตตาลีส ชายเร

นิสฺสาย จ อนิสฺสาย

ปาการุปฺปา อนิสฺสิตา ฯ

จิต ๔๓ ดวง คือ ปัญจวิญญาณธาตุ ๑๐ มโนธาตุ ๓ มโนวิญญาณธาตุ ๓๐ ได้แก่

โทสมฺมุจจิต ๒ สันตึรณจิต ๓ หลิตฺตูปาทจิต ๑ มหาวิปากจิต ๘ รูปาวจรจิต ๑๕

โสคาปตติมรรคจิต ๑ เหล่านี้ เกิดขึ้นโดยอาศัยวัตถุรูปแน่นอน

จิต ๔๒ ดวง คือ โลกมฺมุจจิต ๘ โมหมฺมุจจิต ๒ มโนทวารวชิชนจิต ๑ มหากุศลจิต ๘

มหากิริยาจิต ๘ อรูปาวจรกุศลจิต ๔ อรูปาวจรกิริยาจิต ๔ โลกุตตรจิต ๗

(เว้นโสคาปตติมรรค) เหล่านี้ เกิดขึ้นโดยอาศัยวัตถุรูปไม่แน่นอน

อรูปวิปาก ๔ ย่อมเกิดขึ้นโดยไม่ได้อาศัยวัตถุรูปเลย

การแสดงการจำแนกจิตที่อาศัยวัตถุรูปเกิด โดยแน่นอนและไม่แน่นอนโดยวัตถุรูป ๖

จิตที่อาศัยวัตถุรูปเกิด	เจตตตาลีส นิสฺสาย ชายเร (แน่นอน ๔๓)	เทวเจตตาลีส นิสฺสาย จ อนิสฺสาย ชายเร (ไม่แน่นอน ๔๒)
๑. จิตที่อาศัยจักขุวัตถุเกิด	๒-จักขุวิญญาณจิต 2	ไม่มี.....
๒. จิตที่อาศัยโสตวัตถุเกิด	๒-โสตวิญญาณจิต 2	ไม่มี.....
๓. จิตที่อาศัยฆานวัตถุเกิด	๒-ฆานวิญญาณจิต 2	ไม่มี.....
๔. จิตที่อาศัยชีวหาวัตถุเกิด	๒-ชีวหาวิญญาณ 2	ไม่มี.....
๕. จิตที่อาศัยกายวัตถุเกิด	๒-กายวิญญาณจิต	ไม่มี.....
๖. จิตที่อาศัยหทัยวัตถุเกิด	๓๓-โท.๒ มโนธาตุ ๓ ตทา.๑๑ หสิ.๑ รูปา. ๑๕, โสตาม. ๑	๔๒-โลก.๘ โมห.๒ มโน.๑ มหากุ.๘ มหากิ.๘ อรูปกุ.๔ อรูปกิ.๔ โลกุต.๗(๑)

อรูปวิปากจิต ๔ ไม่ได้อาศัยวัตถุรูปเกิดโดยแน่นอน

“ ปาการุปฺปา อนิสฺสิตา ชายเร ”

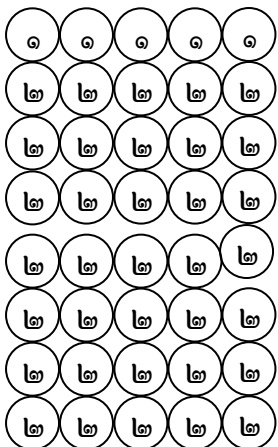
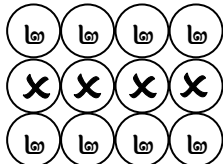
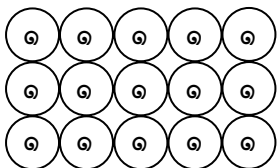
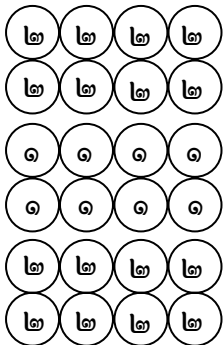
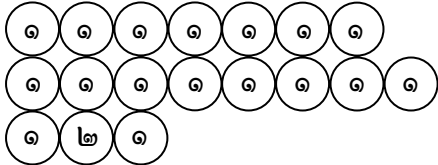
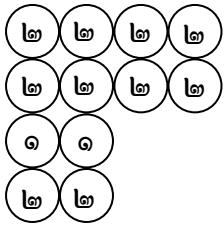
จิตที่ไม่ได้อาศัยวัตถุรูปโดยแน่นอนมี ๔ คือ อรูปวิปาก ๔ เพราะอรูปวิปาก ๔ ดวงนี้ เกิดเฉพาะ
แต่ในอรูปภูมิ ซึ่งเป็นภูมิที่ไม่มีรูป ฉะนั้น จิต ๔ ดวงนี้ จึงไม่ได้อาศัยวัตถุรูปเกิดแน่นอน

การแสดงการจำแนก เจตสิก ๕๒ โดยวัตถุรูป ๖

จิตที่อาศัยวัตถุรูปเกิด	แน่นอน	ไม่แน่นอน
๑. เจตสิกที่อาศัยจักขุวัตถุเกิด	ไม่มี.....	๗-สัพพจิตตสาธารณเจ. ๗
๒. เจตสิกที่อาศัยโสตวัตถุเกิด	ไม่มี.....	๗-สัพพจิตตสาธารณเจ. ๗
๓. เจตสิกที่อาศัยฆานวัตถุเกิด	ไม่มี.....	๗-สัพพจิตตสาธารณเจ. ๗
๔. เจตสิกที่อาศัยชีวหาวัตถุเกิด	ไม่มี.....	๗-สัพพจิตตสาธารณเจ. ๗
๕. เจตสิกที่อาศัยกายวัตถุเกิด	ไม่มี.....	๗-สัพพจิตตสาธารณเจ. ๗
๖. เจตสิกที่อาศัยหทัยวัตถุเกิด	๖-โทจตุกเจ.๔, อัป.เจ. ๒	๔๖-เจ. ๔๖ (เว้นโท.๔ อัป.๒)

วัตถุประสงค์

จำแนกจิต ๑๒๑ โดย วัตถุประสงค์ ๖

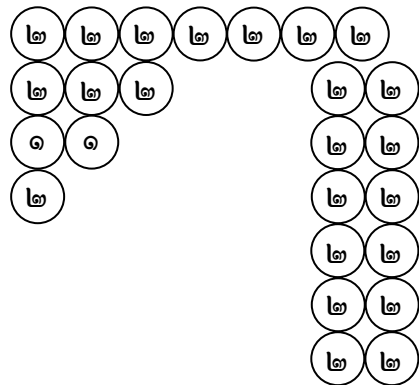
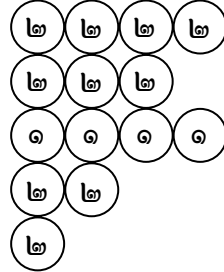
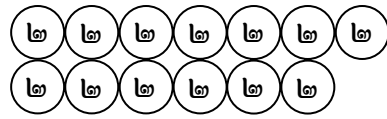

จิต

- ๑ จิต ๔๓ ดวง อาศัยวัตถุเกิดแน่นอน
- เกิดในปัญจ ไวการภูมิเท่านั้น
- ๒ จิต ๔๒ ดวง อาศัยวัตถุเกิดไม่แน่นอน
- ถ้าเกิดในปัญจ ไวการภูมิ
ก็อาศัยหทัยวัตถุเกิด
- ถ้าเกิดในจตุ ไวการภูมิ
ก็ไม่ได้อาศัยหทัยวัตถุเกิด

- X จิต ๔ ดวง ไม่อาศัยวัตถุเกิด
จิตที่นอกจาก ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐
และอรูปราวจรวิปากจิต ๔
อาศัย หทัยวัตถุเกิด

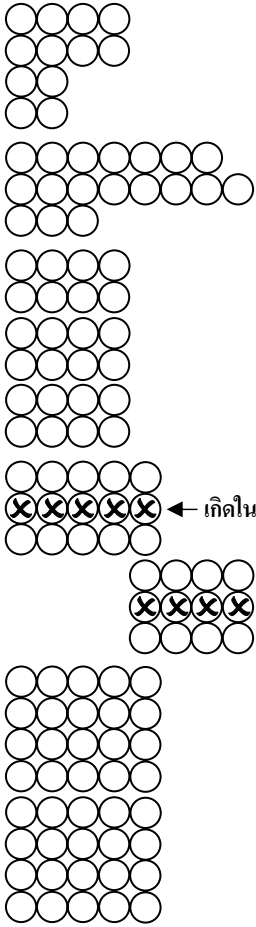
จำแนกเจตสิก ๕๒ โดยวัตถุประสงค์ ๖

เจตสิก

- ๑ เจตสิก ๖ ดวง อาศัยวัตถุรูป (หทัยวัตถุ)
เกิดโดยแน่นอน
- โทจตุก ๔ เกิดในกามภูมิ เท่านั้น
- อัมปมัญญา ๒ เกิดในปัญจ ไวการภูมิ เท่านั้น
- ๒ เจตสิก ๔๖ ดวง (เว้น โทจตุก ๔, อัมปมัญญา ๒)
อาศัยวัตถุรูป เกิดโดยไม่แน่นอน
- ถ้าเกิดในปัญจ ไวการภูมิ ก็อาศัยวัตถุรูปเกิด
- ถ้าเกิดในจตุ ไวการภูมิ ก็ไม่ได้อาศัยวัตถุรูปเกิด

จำนวนวิญญานธาตุ ๗ ที่เกิดในกามภูมิ ๑๑
โดย อาศัยวัตถุรูป ๖

“ ฆวคฤ์ นิสฺสิตา กาม สุตต ”

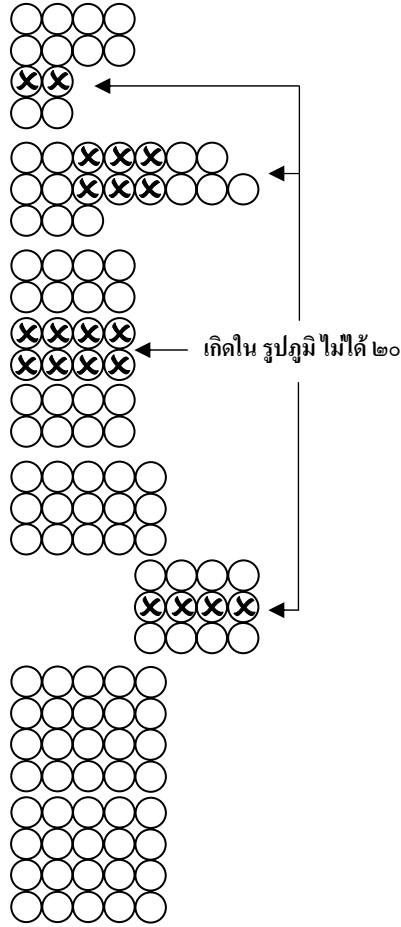
จิตที่เกิดในกามภูมิได้ มี ๘๐ ดวง (เว้น มหัค.วิ. ๕)

- ๑. จักขุวิญญานธาตุ ๒ อาศัยจักขุวัตถุเกิด
 - ๒. โสตวิญญานธาตุ ๒ อาศัยโสตวัตถุเกิด
 - ๓. ฆานวิญญานธาตุ ๒ อาศัยฆานวัตถุเกิด
 - ๔. ชิวหาวิญญานธาตุ ๒ อาศัยชิวหาวัตถุเกิด
 - ๕. กายวิญญานธาตุ ๒ อาศัยกายวัตถุเกิด
 - ๖. มโนธาตุ ๓
 - ๗. มโนวิญญานธาตุ ๖๗ } อาศัยหทัยวัตถุเกิด
- กามจิต ๔๑ (ทวิ.๑๐, มโน. ๓)
- มหัค. กุ. ๕, มหัค.กิ. ๕, โลกุ.๘

ภูมิเมื่อจำแนกโดยขั้นมี ๓ คือ

- ๑. เอกโวการภูมิ - ภูมิที่มีขั้น ๑ (รูปขั้น)
- ๒. จตุโวการภูมิ - ภูมิที่มีขั้น ๔ (นามขั้น)
- ๓. ปัญจโวการภูมิ - ภูมิที่มีขั้น ๕ (รูป ๑, นาม ๔)

จำนวนวิญญานธาตุ ๔ ที่เกิดในรูปภูมิ ๑๕
โดย อาศัยวัตถุรูป ๓

“ รูป จตพฺพิธา ติวตฺถุ นิสฺสิตา ”

จิตที่เกิดในรูปภูมิได้ มี ๖๕ ดวง

- ๑. จักขุวิญญานธาตุ ๒ อาศัยจักขุวัตถุเกิด
 - ๒. โสตวิญญานธาตุ ๒ อาศัยโสตวัตถุเกิด
 - ๓. มโนธาตุ ๓
 - ๔. มโนวิญญานธาตุ ๖๒ } อาศัยหทัยวัตถุเกิด
- กามจิต ๑๑ (ทวิ.๑๐, มโน.๓, โท.๒, มหาวิ.๘)
- รูปวิ. ๑๕ อรูปภาสจิต ๔, อรูปกิริยา ๔
- โลกุตตรจิต ๘

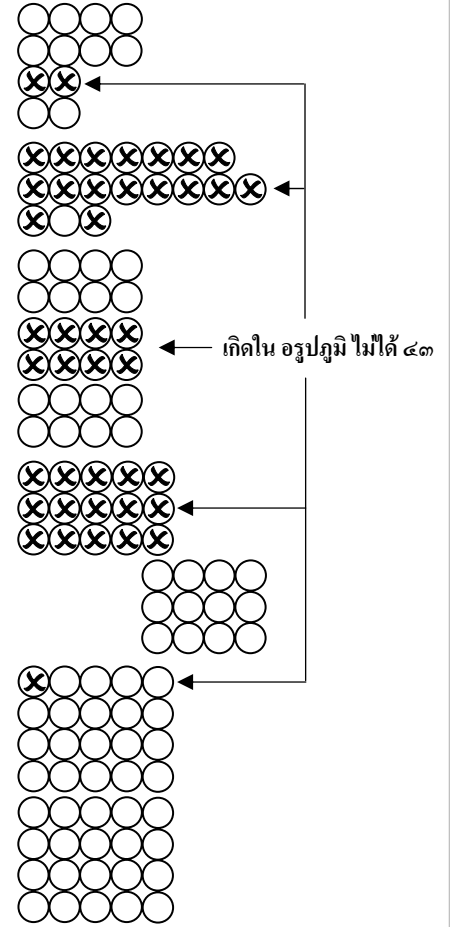
จิตที่เกิดในรูปภูมิไม่ได้ มี ๒๐ ดวง

- โทส.๒, ฆาน ๒, ชิวหา ๒, กาย ๒
- มหาวิ. ๘, อรูปาวจรวิ. ๔

มโนวิญญานธาตุ ๗๖ (ทวิ.๑๐, มโนธาตุ ๓)

- อาศัยวัตถุเกิด ๗๒
- ไม่อาศัยวัตถุเกิด ๔

จำนวนวิญญานธาตุ ๑ ที่เกิดในอรูปภูมิ ๔
โดย ไม่ได้อาศัยวัตถุรูป

“ อรูป ฆตฺตวกานิสฺสิตา ”

จิตที่เกิดในอรูปภูมิได้ มี ๔๖ ดวง

- โลกมุลจิต ๘, โมหมุลจิต ๒, มโนทวาราวชชนจิต ๑
- มหากุศลจิต ๘, มหากิริยาจิต ๘
- อรูปาวจรจิต ๑๒, โลกุตตรจิต ๗ (เว้น โสตา. ๑)

จิตที่เกิดในอรูปภูมิไม่ได้ มี ๔๓ ดวง

- ทวิปัญจวิญญานจิต ๑๐, มโนธาตุ ๓
- มโนวิญญานธาตุ ๓๐ (โทส. ๒, ตทา.๑๑, หสิ. ๑, รูปาวจรจิต ๑๕, โสตาปัตติมคคจิต ๑)

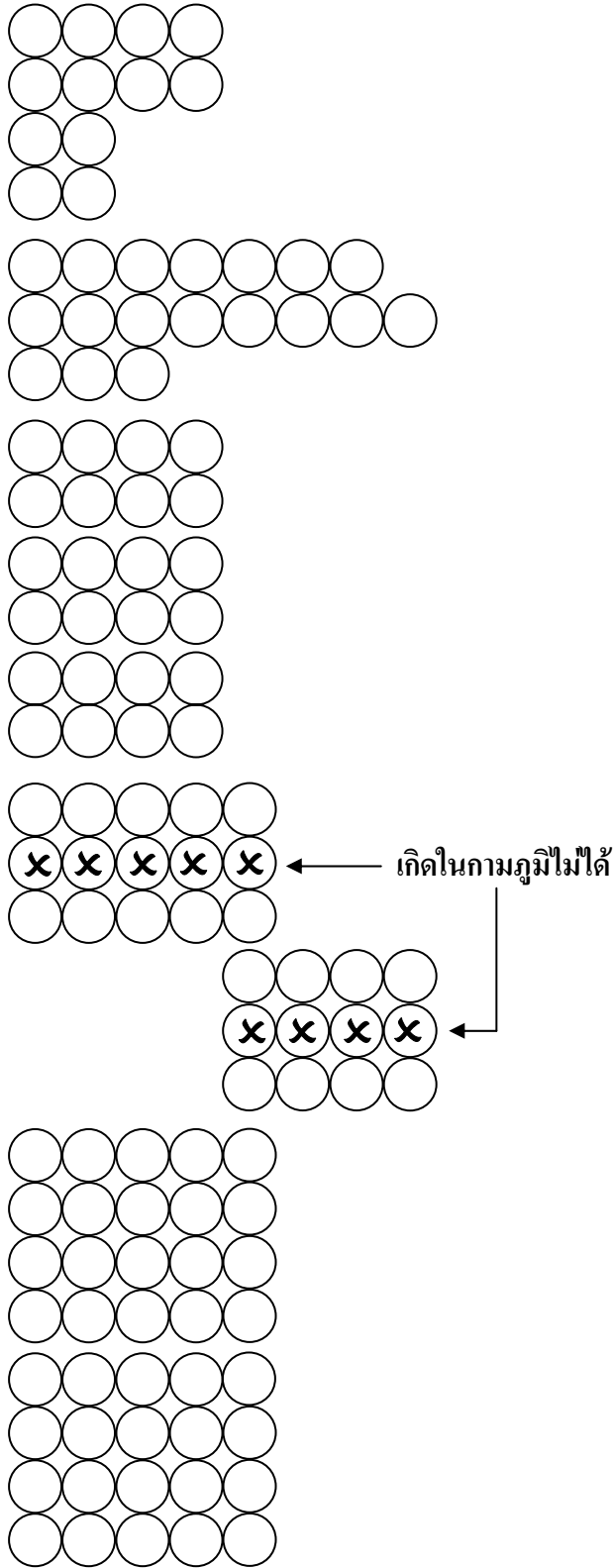
ภูมิที่พระอริยบุคคลไปเกิดแล้ว จะไม่กลับไปเกิด

ในภูมิอื่นอีกต่อไป มีอยู่ ๓ ภูมิ คือ

- ๑) เวทฬุณภูมิ
- ๒) อกนิฏฐาภูมิ
- ๓) เนวสัณญานาสัณญายตนภูมิ

พระอริยบุคคลได้ไปบังเกิดในภูมิทั้ง ๓ นี้แล้ว เมื่อตายไปจะไม่ไปเกิดในภูมิอื่นอีกเลย จะเกิดซ้ำอยู่ในภูมินั้น จนกว่าจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว นิพพานในภูมินั้นเอง

แสดงการจำแนกวิญญานธาตุ ๗ ที่เกิดในกามภูมิ ๑๑ โดยอาศัยวัตถุรูป ๖

“ ฆวตถุํ นิสฺสิตา กาม สคฺต ”

จิตที่เกิดในกามภูมิได้ มี ๘๐ ดวง (เว้น มหัค.วิปาก ๕)

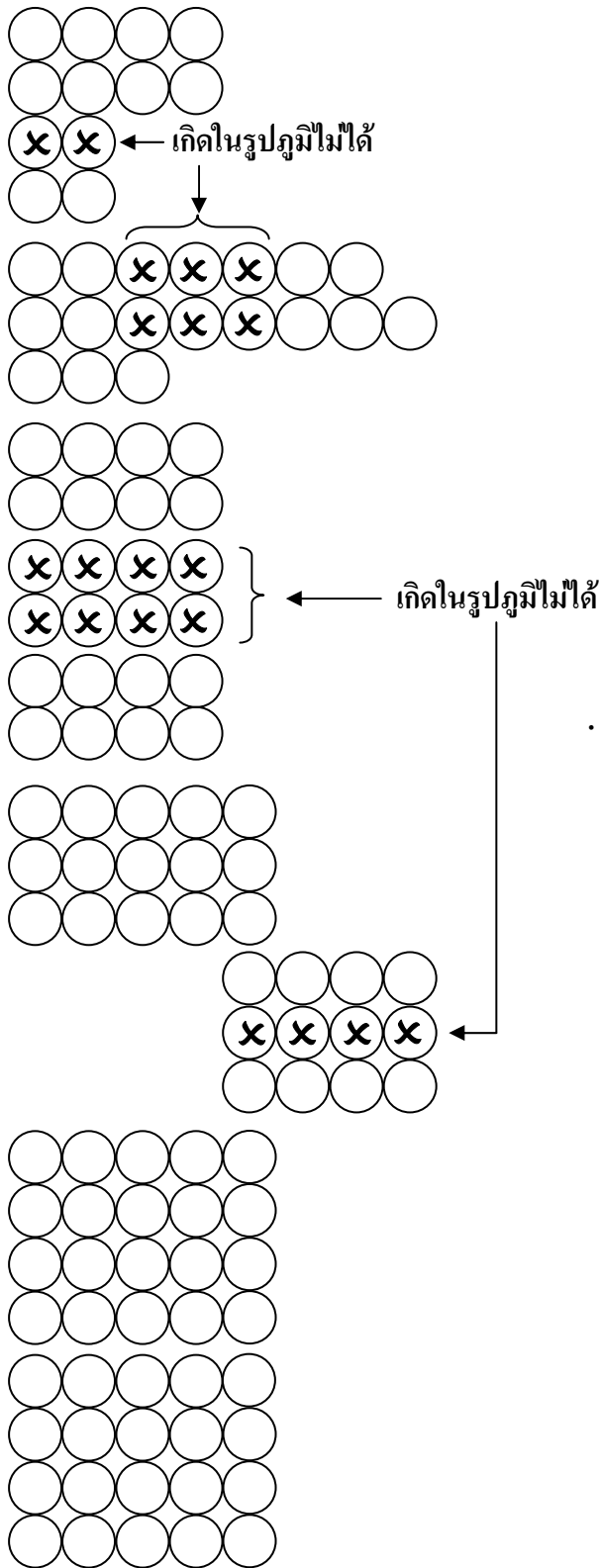
- ๑. จักขุวิญญานธาตุ ๒ อาศัยจักขุวัตถุเกิด
- ๒. โสตวิญญานธาตุ ๒ อาศัยโสตวัตถุเกิด
- ๓. ฆานวิญญานธาตุ ๒ อาศัยฆานวัตถุเกิด
- ๔. ชิวหาวิญญานธาตุ ๒ อาศัยชิวหาวัตถุเกิด
- ๕. กายวิญญานธาตุ ๒ อาศัยกายวัตถุเกิด
- ๖. มโนธาตุ ๓
- ๗. มโนวิญญานธาตุ ๖๗ } อาศัยหทัยวัตถุเกิด

- กามจิต ๔๑ (ทวิ.๑๐, มโนธาตุ ๓)
- มหัคคต. กุศล ๕
- มหัคคต. กิริยา ๕
- โลกุตตรจิต ๘

ภูมิเมื่อจำแนกโดยชั้นมี ๓ คือ

- ๑. เอกโวการภูมิ - ภูมิที่มีชั้น ๑ (รูปชั้น)
- ๒. จตุโวการภูมิ - ภูมิที่มีชั้น ๔ (นามชั้น)
- ๓. ปัญจโวการภูมิ - ภูมิที่มีชั้น ๕ (รูป ๑, นาม ๔)

แสดงการจำแนกวิญญานธาตุ ๔ ที่เกิดในรูปภูมิ ๑๕ โดยอาศัยวัตถุรูป ๓

“รูป จตุพพิชา ติวตถุํ นิสสิตา ”

จิตที่เกิดในรูปภูมิได้ มี ๖๕ ดวง

- ๑. จักขุวิญญานธาตุ ๒ อาศัยจักขุวัตถุเกิด
 - ๒. โสทวิญญานธาตุ ๒ อาศัยโสทวัตถุเกิด
 - ๓. มโนธาตุ ๓ } อาศัยหทัยวัตถุเกิด
 - ๔. มโนวิญญานธาตุ ๖๒
- กามจิต ๓๑ (ทวิ.๑๐, มโน.๓, โท.๒, มหา.วิ.๘)
 - รูปาวจรจิต ๑๕
 - อรูปาวจรกุศล ๔, อรูปาวจรกิริยา ๔
 - โลกุตตรจิต ๘

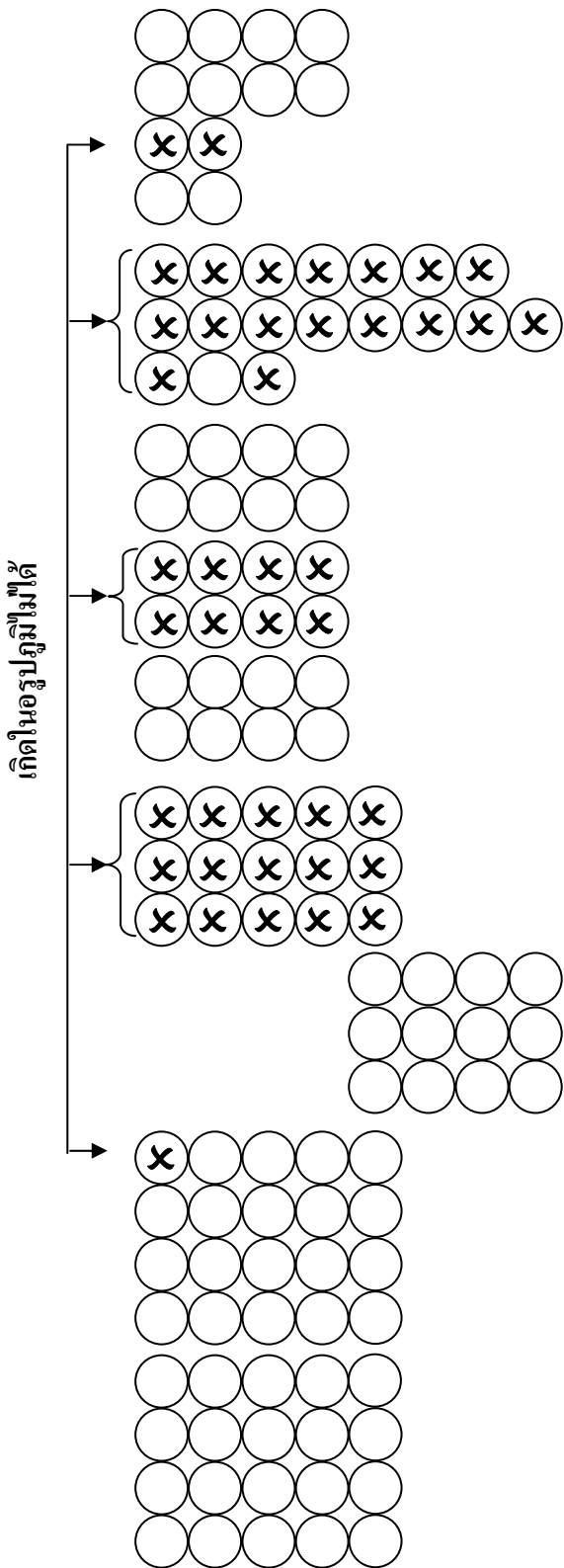
จิตที่เกิดในรูปภูมิไม่ได้ มี ๒๐ ดวง

- โทส.๒, ขมาน ๒, ชิวหา ๒, กาย ๒
- มหาวิปากจิต ๘, อรูปาวจรวิปากจิต ๔

มโนวิญญานธาตุ ๗๖ (ทวิ.๑๐, มโนธาตุ ๓)

- อาศัยวัตถุเกิด ๗๒
- ไม่อาศัยวัตถุเกิด ๔

แสดงการจำแนกวิญญานธาตุ ๑ ที่เกิดในรูปภูมิ ๔ โดยไม่ได้อาศัยวัตถุรูป

“อรุเป ชาติวานิสฺสิตา ”

จิตที่เกิดในรูปภูมิได้ มี ๔๖ ดวง

- โลกมุลจิต ๘, โมหมูลจิต ๒, มโนทวาราวชชนจิต ๑
- มหากุศลจิต ๘, มหากิริยาจิต ๘
- อรูปาวจรจิต ๑๒, โลกุตตรจิต ๗ (เว้น โสคา. ๑)

จิตที่เกิดในรูปภูมิไม่ได้ มี ๔๓ ดวง

- ทวิปัญจวิญญานจิต ๑๐, มโนธาตุ ๓
- มโนวิญญานธาตุ ๓๐
- (โทส. ๒, ตทา.๑๑, หสี. ๑, รูปาวจรจิต ๑๕, โสคาปิตติมกกจิต ๑)

ภูมิที่พระอริยบุคคลไปเกิดแล้ว จะไม่กลับไปเกิดในภูมิอื่นๆ อีกต่อไป มีอยู่ ๓ ภูมิ คือ

- ๑) เวฬุสลาภูมิ
- ๒) อภินิฐาภูมิ
- ๓) เนวสัณญานาสัณญายตนภูมิ

พระอริยบุคคลได้ไปบังเกิดในภูมิทั้ง ๓ นี้แล้ว เมื่อตายไปจะไม่ไปเกิดในภูมิอื่นอีกเลย จะเกิดซ้ำอยู่ในภูมินั้น จนกว่าจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว นิพพานในภูมินั้นเอง

กาถาลำคัญในจุฬารักษรมิกะโท
ปริจเฉทที่ ๗ สมุจยสังคหะ

อนุสนธิ และ คำปฏิญญา

ทวารุตตติวิธา วุตตา วตุธมมา สลกขณา
เตส ทานิ ยถาโยคํ ปวกขามิ สมุจยํ ฯ

วัตตุธรรม คือ ธรรมที่มีสภาพของคนโดยแท้ ๗๒ ประการนั้น ข้าพเจ้าได้แสดงไปแล้ว
บัดนี้ จะแสดงสมุจยสังคหะ คือ สังคหะที่รวบรวมธรรมต่างๆ ของวัตตุธรรม ๗๒ ประการนั้น
ตามที่จะเข้ากันได้

กาถาแสดงองค์ธรรม ในอกุศลสังคหะทั้ง ๕ หมวด

๑. อาสวมา จ โยคา จ ตโย คนุตา จ วตุธโต
อุปาทานา ทเว วุตตา อฏฐ นีวรณา สियํ ฯ
๒. ฉเพวานุสยา โหนติ นว สโยชนา มตา
กิเลสา ทส วตุโตยํ นวธา ปาปสงคโท ฯ

๑. อาสวะ โอนะ โยคะ และคันถะ เหล่านี้ เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมัตต์แล้วมีอย่างละ ๓,
อุปาทาน มีองค์ธรรมปรมัตต์ ๒, นีวรณะ มีองค์ธรรมปรมัตต์ ๘

๒. อนุสัย มีองค์ธรรมปรมัตต์ ๖, สโยชนัน มีองค์ธรรมปรมัตต์ ๕, กิเลส มีองค์ธรรมปรมัตต์ ๑๐
นักศึกษาทั้งหลายพึงทราบ การแสดงอกุศลสังคหะ โดยมี ๕ หมวดดังนี้

คาถาแสดงองค์ธรรมในโพธิปักขิยสังคหะทั้ง ๗ หมวด

๑. ฉนฺโท จิตฺตมฺเพกฺขา จ	สทฺธาปสฺสทฺธิปฺติโย
สมฺมาทิฏฺฐิ จ สกฺกปโป	วายาโม วิรติตุยฺม
๒. สมฺมาสตี สมာสีตี	จุกฺทเสเต สภาวโต
สตุตฺตีสปฺปะเททน	สตุตฺตา ตุตถ สกฺโกโ ๗

โพธิปักขิยธรรมเหล่านี้ เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมาัตถ์ มี ๑๔ ดังนี้ คือ
 นันทะ จิต ตัตตรมัชฌัตตตา สัทธา ปัสสัทธา (กายปัสสัทธาและจิตตปัสสัทธา ทั้ง ๒ นั้น รวม ๑)
 ปิตี ปัญญา วิตก วิริยะ วิรตีเจตสิก ๓ สติ เอกัคคตา เมื่อว่าโดยประเภทมี ๓๗
 การสงเคราะห์เป็นหมวดๆ ในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ เหล่านี้มี ๗ หมวด ดังนี้

คาถาแสดงการจำแนกองค์ธรรม ๑๔
 โดยฐานของโพธิปักขิยธรรม

สกฺกปโปปสฺสทฺธิ จ ปิตุเพกฺขา	ฉนฺโท จ จิตฺตํ วิรติตุยฺมจ
นวกจานา วิริยํ นวฺจ	สตี สมာสี จตุ ปญฺจ ปญฺญา
สทฺธา ทฺธานุคฺตมสตุตฺตีส-	ธมฺมานเมโส ปวโร วิภาโค ๗

๐ วิตก ปัสสัทธา ปิตี ตัตตรมัชฌัตตตา นันทะ จิตและวิรตีเจตสิก ๓ องค์ธรรมทั้ง ๕ นี้
 มีฐานอย่างละ ๑ คือ

๑. วิตกเจตสิก	เป็น สัมมาสังกัปปมรรค
๒. ปัสสัทธาเจตสิก	เป็น ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์
๓. ปิตีเจตสิก	เป็น ปิติสัมโพชฌงค์
๔. ตัตตรมัชฌัตตตาเจตสิก	เป็น อุเบกขาสัมโพชฌงค์
๕. นันทเจตสิก	เป็น ฉันทิทธิบาท
๖. จิต	เป็น จิตติทธิบาท
๗. สัมมาวาจาเจตสิก	เป็น สัมมาวาจามรรค
๘. สัมมากัมมันตเจตสิก	เป็น สัมมากัมมันตมรรค
๙. สัมมาอาชีวะเจตสิก	เป็น สัมมาอาชีวมรรค

คาถาแสดงการนับองค์ธรรมในปัญจชั้นและอุปาทานักชั้น
พร้อมทั้งแสดงเหตุ ที่นิพพานเป็นชั้นวิมุตต์

๑. รูปฌจ เวทนา สัญญา	เสสเจตสิกกา ตถา
วิญญาณมิตติ ปญเจเต	ปญจกฺขนุชาติ ภาสิตา ฯ
๒. ปญจอุปาทานกฺขนุชาติ	ตถา เตฎมกา มตา
เภทาภาเวน นิพพานํ	ขนุชสงฺคหนิสฺสุตฺถํ ฯ

๑. นักศึกษาทั้งหลาย ฟังแสดงธรรมทั้ง ๕ คือ รูป เวทนา สัญญาและเจตสิกที่เหลือ ๕๐ ดวง วิญญาณเหล่านี้ว่า ชั้น ๕
๒. นักศึกษาทั้งหลาย ฟังทราบ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เกิดในภุมิทั้ง ๓ ว่า อุปาทานักชั้น ๕
- ส่วนนิพพานพ้นจากชั้นทั้ง ๕ เพราะไม่มีประเภทที่ต่างกัน เช่น ปัจจุบัน อดีต อนาคต เป็นต้น

คาถาแสดงความเป็นไปแห่งอายตนะและธาตุ
ที่มีประเภท ๑๒ และ ๑๘

ทวาราสมฺพนภเวทน	ภวนุตายตนาณี จ
ทวาราสมฺพตทูปฺนุ-	ปริยาเยน ธาตุโย ฯ

อายตนะ มีจำนวน ๑๒ เพราะมีประเภทต่างกันแห่งทวาร ๖ และอารมณ์ ๖
ธาตุ มีจำนวน ๑๘ โดยปริยายแห่งทวาร ๖ อารมณ์ ๖ และวิญญาณ ๖ ที่เกิดในทวารอารมณ์นั้น

คาถาแสดงองค์ธรรมในมิสถกะสังคหะ ทั้ง ๗ หมวด

๑. ฉ เหตุ ปญจ ฌานงคา มคฺคงคา นว วตุฏฺโถ
 โสฬสินุทฺติยธมฺมา จ พลธมฺมา นเวริตา ฯ
๒. จตุตฺตาริทธิปตี วุตฺตา ตถาหาราติ สตุตฺธา
 กุสลาทิสมาภิณฺโณ วุตฺโต มิสฺสทสฺสงฺคโห ฯ

๑. เหตุ เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมาัตถ์แล้ว มี ๖
 ฌานังคะ เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมาัตถ์แล้ว มี ๕
 มัคคังคะ เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมาัตถ์แล้ว มี ๘
 อินทริย์ เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมาัตถ์แล้ว มี ๑๖
 พละ เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมาัตถ์แล้ว มี ๘
๒. อธิปติ เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมาัตถ์แล้ว มี ๔
 อาหาร เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมาัตถ์แล้ว มี ๔ เหมือนกัน
- นักศึกษาทั้งหลายพึงทราบ การแสดงมิสถกะสังคหะที่มี กุศล เป็นต้น ปะปนกัน
 โดยมี ๗ หมวด ดังนี้

คาถา อาหาร ๔

โฆฏฐมกรูปํ เย เวทนา ปฏิสนธิกัม
 นามรูปํ อหฺรณฺติ ตสฺมาหาราติ วุจฺจเร ฯ

ธรรมเหล่าใดย่อมนำอาหารชุกชุกกกลาป เวทนา ปฏิสนธิวิญญาณ เจตสิก
 และกัมมชรูป โดยเฉพาะของตนๆ ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้น จึงได้ชื่อว่า อาหาร

๐ วิริยเจตสิก ๑ ดวง มี ๕ ฐาน คือ

๑. เป็น สัมมปปาน ๔

๓. เป็น วิริยอินทรีย์ ๑

๕. เป็น วิริยสัมโพชฌงค์ ๑

๒. เป็น วิริยทธิบาท ๑

๔. เป็น วิริยพละ ๑

๖. เป็น สัมมาวายามรรค ๑

๐ สติเจตสิก ๑ ดวง มี ๘ ฐาน คือ

๑. เป็น สติปัญญา ๔

๓. เป็น สติพละ ๑

๕. เป็น สัมมาสติมรรค ๑

๒. เป็น สตินทรีย์ ๑

๔. เป็น สติสัมโพชฌงค์ ๑

๐ เอกกคตาเจตสิก ๑ ดวง มี ๔ ฐาน คือ

๑. เป็น สมาธินทรีย์ ๑

๓. เป็น สมาธิสัมโพชฌงค์ ๑

๒. เป็น สมาธิพละ ๑

๔. เป็น สัมมาสมาธิมรรค ๑

๐ ปัญญาเจตสิก ๑ ดวง มี ๕ ฐาน คือ

๑. เป็น วิมังสทธิบาท ๑

๓. เป็น ปัญญาพละ ๑

๕. เป็น สัมมาทิฐิมรรค ๑

๒. เป็น ปัญญินทรีย์ ๑

๔. เป็น ชัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ๑

๐ สัทธาเจตสิก ๑ ดวง มี ๒ ฐาน คือ

๑. เป็น สัทธินทรีย์ ๑

๒. เป็น สัทธาพละ ๑

การจำแนกโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ อันประเสริฐ โดยถูกต้องมีนัยดังนี้

คาถาแสดงที่เกิดของโพธิปักขิยธรรม ๓๗

สพฺเพ โลกุตฺตเร โหนฺติ น วา สํกปฺปปีติโย

โลกิเยปี ยถาโยคํ ฉพฺพิสุทฺธิปวตฺตีย์ ฯ

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ทั้งหมด ย่อมเกิดขึ้นได้ในโลกุตตรจิต

สัมมาสังกัปปมรรคและปิตติสัมโพชฌงค์ทั้ง ๒ นี้ ย่อมไม่เกิดขึ้นในโลกุตตรจิตบางดวง คือ

สัมมาสังกัปปะ ย่อมไม่เกิดในโลกุตตรทุติยฌานจิตขึ้นไป

ปิตติสัมโพชฌงค์ ย่อมไม่เกิดในโลกุตตรจตุตถฌาน และปัญจฌาน

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ เหล่านี้ เมื่อเวลาสำเร็จเป็น วิสุทธิตั้ง ๖ (เว้น ญาณทัสสนวิสุทธิตั้ง) แล้ว

แม้ในโลกียกุศลและกริยาจิตก็ย่อมเกิดขึ้นตามที่จะประกอบได้ (เพราะการปฏิบัติให้สำเร็จเป็นวิสุทธิ

ทั้ง ๖ มี ศีลวิสุทธิ เป็นต้น จนถึงปฏิบัติญาณทัสสน-วิสุทธิ เหล่านี้ ใ้ปฏิบัติด้วยโลกียกุศล และ

กริยาจิตทั้งสิ้น)

ทุกข์ เถวมกัม วัฏฏํ ตณฺหา สมุทยो ภเว
นิโรธो นาม นิพพานํ มคฺโค โลกุตฺตโร มโต ฯ

นักศึกษาทั้งหลายพึงทราบ

ธรรมที่วนเวียนอยู่ในภูมิทั้ง ๓	ชื่อว่า ทุกขสัจจะ
ตัณหา	ชื่อว่า สมุทยสัจจะ
นิพพาน	ชื่อว่า นิโรธสัจจะ
องค์มรรค ๘ ที่เกิดในโลกุตตรมรรค	ชื่อว่า มรรคสัจจะ

คาถาแสดงธรรมที่เป็นสัจจวิมุตต์

มคฺคยฺยุตฺตา ผลา เจว จตุสจฺจวินิสฺสฎฺฐา
อิติ ปญฺจบเบเทน ปวฺตุโต สพฺพสฺสคฺโข ฯ

มรรคจิตตูปบาท ๒๕ (เว้น องค์ธรรม ๘) ที่ประกอบกับมรรคจิตก็ดี ผลจิตตูปบาท ๓๗ ก็ดี
พ้นจากสัจจะทั้ง ๔ ชื่อว่า สัจจวิมุตต์

พระอนุรุทธาจารย์ แสดงสัพพสังคหะ โดยแบ่งออกเป็น ๕ ประเภท มีดังกล่าวแล้วนี้

สมุจจัยสังคหะ

ในปริจเฉทที่ ๗ นี้ พระอนุรุทธาจารย์แสดงการรวบรวม จิต เจตสิก รูป นิพพาน ที่เรียกว่า วัตถุธรรม ๗๒ ประการ ตามที่จัดรวบรวมเข้าเป็นหมู่เป็นพวกกันได้ โดยชื่อว่า สมุจจัยสังคหะ

แสดง อนุสันธิ และ ปฏิญญา

ทิวาสตติวิธา วุตตะตา วตถุชฌมา สลกขณา

เตสํ ทานิ ยถาโยคํ ปวภูขามิ สมุจจัยํ

วัตถุธรรม คือ ธรรมที่มีสภาพของตนโดยแท้ ๗๒ ประการนั้น ข้าพเจ้าได้แสดงไปแล้ว บัดนี้จะแสดง สมุจจัยสังคหะ คือ สังคหะที่รวบรวมธรรมต่างๆ ของวัตถุธรรม ๗๒ ประการนั้น ตามที่จะเข้ากันได้

อธิบาย วัตถุธรรม ๗๒ ประการ

คำว่า วัตถุธรรม หมายความว่าธรรมที่มีองค์ธรรมปรมาัตถ์ของตนโดยเฉพาะสามารถปรากฏแก่ปัญญาได้ ฉะนั้น บรรดาสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งหลาย ถ้านับเอาธรรมที่มีสภาวะลักษณะของตนแล้ว ย่อมมี ๗๒ กล่าวคือ

* จิตทั้งหมดนับเป็น ๑ เพราะเมื่อว่าโดยสภาวะลักษณะแล้ว ย่อมมีลักษณะอย่างเดียวกัน คือ มีการรู้ อารมณ์เป็นลักษณะ ที่เรียกว่า “อารมฺมณวิฆานนสลกขณา” ด้วยเหตุนี้จิตทั้งหมดจึงนับเป็น ๑

* เจตสิก ๕๒ ดวง เมื่อกกล่าวโดยพิสดารมี ๗,๔๒๖ ดวง แต่ถ้านับตามสภาวะลักษณะของตน ๆ แล้ว มี ๕๒ ดวง

* ในจำนวนรูปทั้งหมดนั้นนับแต่เฉพาะนิปผันนรูปซึ่งมีอยู่หลายประเภทด้วยกันคือกัมมชนิปผันนรูป ก็มี จิตตชนิปผันนรูปก็มี อุดฺดชนิปผันนรูปก็มี อาหารชนิปผันนรูปก็มี แต่เมื่อกกล่าวโดยสภาวะลักษณะแล้ว ก็มีอยู่เพียง ๑๘ ฉะนั้นจึงนับเอานิปผันนรูป ๑๘ และ นิพพาน ๑

* ส่วนอนิปผันนรูป ๑๐ นั้น ไม่มีสภาวะลักษณะของตนโดยเฉพาะ เป็นการกำหนดรูปกลาปต่อรูป กลาป และเป็นอาการของนิปผันนรูปนั่นเอง ฉะนั้นจึงไม่นับเอาอนิปผันนรูปทั้ง ๑๐ เข้าอยู่ในวัตถุธรรมให้เป็น พิเศษขึ้นไปอีก จึงคงมีวัตถุธรรมเพียง ๗๒ เท่านั้น

* อนึ่ง การแสดงโดยพิสดารของวัตถุธรรม ๗๒ ประการเหล่านั้น พระอนุรุทธาจารย์ได้แสดงมาแล้ว โดยเฉพาะ ๆ ตั้งแต่ปริจเฉทที่ ๑ เป็นต้น จนถึงปริจเฉทที่ ๖ ฉะนั้นในปริจเฉทที่ ๗ นี้ ท่านจะแสดงรวมจิต เจตสิก รูป นิพพาน ที่เรียกว่า วัตถุธรรม ๗๒ ประการ ตามที่จะจัดรวบรวมเข้าเป็นหมู่เป็นพวกกันได้อีกวาระ หนึ่งโดยชื่อว่า สมุจจัยสังคหะ

* คำว่า สมุจย เมื่อตัดบทแล้วเป็นดังนี้

สั + อุจย = สมุจย สั แปลว่า เข้าด้วยกัน หรือ ธรรมที่มีสภาพเข้ากันได้ อุจย แปลว่า รวบรวม เมื่อรวมเข้าทั้ง ๒ บทแล้ว แปลว่า การรวบรวมเข้าด้วยกัน หรือ การรวบรวมธรรมที่มีสภาพเข้ากันได้ เช่น แสดงธรรมที่ชื่อว่า อาสวะ พวกหนึ่ง เป็นต้น จนถึงธรรมที่เรียกว่า สัจจะ พวกหนึ่งเป็นที่สุด ดังมีวจนัตถะแสดงว่า

“สห อุจยีนุเต เอกธาติ = สมุจโย” (วา) “สมุปินุเตอุวา อุจยีนุเต เอเตนาติ = สมุจโย”

ปริจเฉทที่ชื่อว่า สมุจยยะ เพราะเป็นปริจเฉทที่แสดงการรวบรวมปรมัตถธรรมทั้ง ๔ ประการพร้อมกัน (หรือ) ปริจเฉทที่ชื่อว่า สมุจยยะ เพราะเป็นเหตุแห่งการแสดงการรวบรวมปรมัตถธรรมที่มีสภาพเข้ากันได้ให้อยู่เป็นหมวด ๆ

* ในปริจเฉทที่ ๗ นี้ พระอนุรุทธาจารย์ แสดงการรวบรวมธรรมที่มีสภาพเข้ากันได้ที่เรียกว่า สมุจยสังคหะ นั้น เป็น ๔ หมวด ด้วยกัน คือ

- (๑) อกุศลสังคหะ การแสดงสงเคราะห์ธรรมที่เป็นฝ่ายอกุศล โดยส่วนเดียวหมวดหนึ่ง
 - (๒) มิสสกสังคหะ การแสดงสงเคราะห์ธรรมที่เป็นกุศล อกุศล อพยากตะ ทั้ง ๓ ปนกัน หมวดหนึ่ง
 - (๓) โภธิปักขียสังคหะ การแสดงสงเคราะห์ธรรมที่เป็นฝ่ายมรรคญาณ หมวดหนึ่ง
 - (๔) สัพพสังคหะ การแสดงสงเคราะห์จิต เจตสิก รูป นิพพาน ซึ่งเป็นวัตถุธรรมทั้งหมดรวมกัน หมวดหนึ่ง
- ต่อไปนี้จะแสดงสมุจยสังคหะทั้ง ๔ หมวด ไปตามลำดับ ดังนี้

แสดงธรรมในหมวดของอกุศลสังคหะทั้ง ๕ หมวด

กาถาแสดงองค์ธรรมในอกุศลสังคหะทั้ง ๕ หมวด

๑. อาสโวจมา จ โยคา จ	ตโย คนฺธา จ วตุฏฺโธ
อุปาทานา ทฺเว วุตฺตา	อญฺฐ นีวรณา สิญฺ
๒. ฉพฺวานุสฺยา โหนฺติ	นฺว สํโยชนา มตา
กิลฺลสา ทส วุตฺโตยํ	นฺวชา ปาปสฺสฺสฺโก.

๑. อาสวะ โอะฆะ โยคะ และคันถะ เหล่านี้ เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์แล้ว มีอย่างละ ๓
อุปาทาน มีองค์ธรรมปรมัตถ์ ๒ นีวระนะ มีองค์ธรรมปรมัตถ์ ๘
๒. อนุสัย มีองค์ธรรมปรมัตถ์ ๖ สังโยชน์ มีองค์ธรรมปรมัตถ์ ๕ กิลเลส มีองค์ธรรมปรมัตถ์ ๑๐
นักศึกษาทั้งหลายพึงทราบ การแสดงอกุศลสังคหะ โดยมี ๕ หมวด ดังนี้

ดังมีวจนัตถะแสดงว่า : เอกนฺตาทุสฺสชาติกาณํ โอมฺจตุฏฺฐกาทีนํ สฺสฺสฺสโกหิตฺติ = อกุศลสฺสฺสโก

หมวดที่สงเคราะห์สภาวะธรรมต่าง ๆ มี โอะฆะ ๔ เป็นต้น ที่เป็นอกุศลชาติล้วน ๆ ฉะนั้นจึงชื่อว่า อกุศลสังคหะ

๑. **อาสวะ** คำว่า อาสวะ นี้หมายความว่า สิ่งที่ถูกหมักดองไว้นานๆ ได้แก่ สุรา แต่ในที่นี้ คำว่า อาสวะได้แก่ โลกะ ทิฏฐิ โมหะ ซึ่งมีสภาพเหมือนกับสุรา ฉะนั้น พระพุทธองค์จึงทรงแสดง โลกะ ทิฏฐิ โมหะ ทั้ง 3 นี้ว่าเป็น อาสวะ ดังมีวจนัตถะแสดงว่า :

อาสวนุตติ จิรั ปริวสนุตติ = อาสวา สิ่งใดถูกหมักดองอยู่นานๆ สิ่งนั้นชื่อว่า อาสวะ (ได้แก่ สุรา)
อาสวา วิยาติ = อาสวา ธรรมเหล่าใดมีสภาพเหมือนสุรา ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า อาสวะ (ได้แก่ โลกะ ทิฏฐิ โมหะ)

๒. **โอมะ** คำว่า โอมะ ในที่นี้หมายความว่า ธรรมที่เหมือนกับห้วงน้ำ ได้แก่ โลกะ ทิฏฐิ โมหะ ดังมีวจนัตถะแสดงว่า :

อวตฺตริตฺวา หนนฺตฺติ = โอมา ธรรมชาติใด ย่อมท่วมทับเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า โอมะ (ได้แก่ ห้วงน้ำ)
อวหนนฺติ โอสีทาปนฺตฺติ = โอมา ธรรมชาติใด ทำให้สัตว์ทั้งหลายจมลง ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า โอมะ (ได้แก่ ห้วงน้ำ)
โอมา วิยาติ = โอมา ธรรมชาติใด ท่วมทับเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย และทำให้สัตว์ทั้งหลาย จมลงในวิญญูสงสารจนถึงอบายภูมิเหมือนกับห้วงน้ำ ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า โอมะ (ได้แก่ โลกะ ทิฏฐิ โมหะ)

๓. **โยคะ** คำว่า โยคะ แปลว่า ประกอบ เหมือนกับกาวที่ประกอบของ ๒ สิ่งให้ติดแน่นไม่ให้หลุดจากกันฉันใด โลกะ ทิฏฐิ และ โมหะ ก็ฉันนั้น หรือ อุปมาอีกนัยหนึ่ง เปรียบเหมือนวัวที่ถูกนำมาผูกเทียมเกวียนไว้ เมื่อสัตว์นั้นจะเดินไปทางไหนก็ต้องลากเอาเกวียนติดไปด้วยเสมอฉันใด สัตว์ทั้งหลายที่วนเวียนอยู่ในวิญญูทุกข์ หลุดพ้นไปไม่ได้เพราะถูกประกอบด้วย โลกะ ทิฏฐิ โมหะ ก็ฉันนั้น เมื่อเปรียบเทียบแล้ว วัวเปรียบได้กับสัตว์ทั้งหลาย เกวียนเปรียบได้กับกามภพ รูปภพ อรูปภพ ซึ่งเป็นวิญญูทุกข์ เชือกที่ผูกวัวไว้ให้ติดกับเกวียนเปรียบได้กับ โลกะ ทิฏฐิ โมหะ ดังมีวจนัตถะแสดงว่า :

วญฺญุสฺมึ สตุเต โยเชนฺตฺติ = โยคา ธรรมเหล่าใด ประกอบสัตว์ให้ติดอยู่ในวิญญูทุกข์ คือภพต่าง ๆ ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า โยคะ (ได้แก่ โลกะ ทิฏฐิ โมหะ)

๔. **คันถะ** คำว่า คันถะ หมายถึง เครื่องผูกสัตว์ไว้โดยอาการที่เกี่ยวข้องกัน ประคองโซ่เหล็กฉันใด โลกะ ทิฏฐิ โทสะ ทั้ง ๓ นี้ย่อมเกี่ยวข้องสัตว์ไว้ในระหว่าง จุดกับปฏิสนธิ ฯ

ความแตกต่างระหว่างอภิชฌาและพยาบาทที่เป็นมโนทุจริตกับ อภิชฌาและพยาบาทที่เป็นคันถะ

- ๑) อภิชฌาที่เป็นมโนทุจริตนั้น เป็น โลภะอย่างหยาบ มีสภาพอยากได้ทรัพย์สมบัติของผู้อื่น มาเป็นของ ๆ ตนโดยไม่ชอบธรรม
- ๒) ส่วนอภิชฌากายคันถะนั้น เป็นได้ทั้ง โลภะอย่างหยาบและอย่างละเอียดทั้งหมดที่เกี่ยวกับ ความอยากได้ ความพอใจในทรัพย์สมบัติของผู้อื่น หรือของตนเอง โดยชอบธรรมก็ตาม ไม่ชอบธรรมก็ตาม จัดเป็นอภิชฌากายคันถะทั้งสิ้น
- ๓) พยาบาทที่เป็นมโนทุจริต ได้แก่ โทสะอย่างหยาบ ที่เกี่ยวกับความปองร้ายผู้อื่น โดยนึกคิดให้เขามีความลำบากเสียหายต่าง ๆ หรือนึกแข่งให้ผู้ที่ตนไม่ชอบนั้นให้ถึงตาย
- ๔) ส่วน พยาบาทกายคันถะนั้น ได้แก่ โทสะอย่างหยาบก็ตาม อย่างละเอียดก็ตาม คือ ความไม่ชอบ ไม่พอใจ โกรธ กลัว กลุ้มใจ เสียใจ ไปจนถึงการทำปาณาติบาต ผรุสวาจาเหล่านี้ จัดเป็นพยาบาทกายคันถะทั้งสิ้น

๕. อุปาทาน คำว่า อุปาทาน หมายถึง การยึดมั่นในอารมณ์ ธรรมที่ยึดมั่นในอารมณ์ ที่เรียกว่า อุปาทาน นี้เปรียบเสมือนหนึ่ง งูที่จับกบได้ กัดกบนั้นไว้ไม่ยอมปล่อยฉันทใด โลภะ ทิฏฐิ ทั้ง ๒ ที่มีสภาพยึดมั่นในอารมณ์ของตน ๆ ไม่ยอมปล่อย ก็ฉันทนั้น ดังแสดงวจนัตถะว่า :

อุปาทิยเหตุติ = อุปาทานานิ ธรรมเหล่าใดย่อมยึดมั่นในอารมณ์ ฉันทนั้น ธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า อุปาทาน

๖. นิวรณ์ คำว่า นิวรณ์ นี้ หมายถึง ธรรมที่เป็นเครื่องห้าม หรือ กั้นความดี คือ กุศลธรรมต่าง ๆ ไม่ให้เกิด และ กุศลบางอย่าง เช่น ฌานที่เกิดอยู่แล้ว ทำให้เสื่อมสิ้นไปได้

ตามธรรมคาบูกคตทั้งหลายนั้น ย่อมยินดีในการบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา เป็นส่วนมาก ที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะด้วยอำนาจแห่งนิวรณ์ธรรม อันได้แก่ โลภะ โทสะ ถีนะ มิตฺตะ อุทธัจจะ กุกกัจจะ วิจิกิจฉา โมหะ อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือ ๒, ๓, ๔ นั้นเอง หรือบางทีขณะที่กำลังทำกุศลอยู่นั้น ก็เกิดความท้อถอย เบื่อหน่ายไม่พอใจเกิดขึ้นได้ ทำให้ศรัทธาศติปัญญาถอยเสื่อมสิ้นไปนี้ ก็เป็นเพราะอำนาจแห่งถีนมิตฺตนิวรณ์เกิดขึ้นกั้นความดี คือ ศรัทธา เป็นต้นเสีย และหากว่ากามฉันทนิวรณ์ พยาบาทนิวรณ์ ชนิดหยาบเกิดขึ้นแก่ฌานลาภินุคคตแล้ว ก็ทำให้ฌานที่ได้อยู่นั้นเสื่อมไป ไม่สามารถจะเข้าฌานได้ ดังแสดงวจนัตถะว่า :

ฌานาทิกัม นิวาเรณุตติ = นิวรณ์านิ ธรรมเหล่าใด ห้ามความดี มี ฌาน เป็นต้น ไม่ให้เกิดขึ้น ฉันทนั้น ธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า นิวรณ์

๗. **อนุสัย** คำว่า อนุสัย นี้เป็นกิเลสชนิดหนึ่งที่นอนเนื่องอยู่ในขันธสันดานของสัตว์ทั้งหลายและเป็นกรรมที่เร้นลับไม่มีใครสามารถมองเห็นได้ ยกเว้นแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น มี ๓ อย่างคือ

- ๗.๑ อนุสัยกิเลส เป็นกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในขันธสันดานของสัตว์ทั้งหลาย
- ๗.๒ ปริยภูฐานกิเลส เป็นกิเลสที่เกิดขึ้นทางใจ
- ๗.๓ วิติกมกิเลส เป็นกิเลสที่เกิดขึ้นทางกายและทางวาจา

ตั้งวางนัตถะว่า **สนฺตฺตาน อฺนุ อฺนุ เสนฺตฺตฺติ = อฺนุสฺยา**

กรรมเหล่านี้ย่อมนอนเนื่องอยู่ในความสืบทอดแห่งรูปนาม ฉะนั้น กรรมเหล่านั้นชื่อว่า อนุสัย

✳ การประหารกิเลสทั้ง ๓ โดย **ศีล สมาธิ ปัญญา**

- ๑). ศีลกุศล สามารถประหาร วิติกมกิเลส ได้
- ๒). สมาธิกุศล สามารถประหาร ปริยภูฐานกิเลส ได้
- ๓). ปัญญากุศล สามารถประหาร อนุสัยกิเลส ได้ (ปัญญาในอรหัตตมรรค)

๘. **สังโยชน์** คำว่า สังโยชน์ หมายถึง ธรรมชาติที่ผูกสัตว์ทั้งหลายไว้ ไม่ให้ออกไปจากวัฏฏทุกข์ได้ เหมือนหนึ่งเชือกที่ผูกโยงสัตว์ หรือ วัตถุสิ่งของไว้ไม่ให้หลุดไป ดังแสดงวางนัตถะว่า

สํโยเชนฺตฺติ พนฺธุรฺนฺตฺติ = สํโยชนานิ กรรมเหล่านี้ย่อมผูกสัตว์ทั้งหลายไว้ ฉะนั้น กรรมเหล่านั้นชื่อว่า สังโยชน์

✳ การจำแนกสังโยชน์ ๑๐ ตามสุดต้นตอ โดย **โอรัมภาคิยสังโยชน์ และ อุทธัมภาคิยสังโยชน์**

- **โอรัมภาคิยสังโยชน์** สังโยชน์ที่เป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ได้แก่ กามภูมิ ๑๑ มี ๕ คือ

- ๑). กามราคสังโยชน์ ๒). ปภุขสังโยชน์ ๓). ทิฏฐิสังโยชน์
- ๔). สีสัพพตปรามาสสังโยชน์ ๕). วิจิจจาสังโยชน์

- **อุทธัมภาคิยสังโยชน์** สังโยชน์ที่เป็นไปในส่วนเบื้องสูง ได้แก่ รูปภูมิ ๑๖ อรูปภูมิ ๔ มี ๕ คือ

- ๑). รูปราคสังโยชน์ ๒). อรูปราคสังโยชน์ ๓). มานสังโยชน์
- ๔). อุทธัจจสังโยชน์ ๕). อวิชาสังโยชน์

อนึ่ง การแบ่งสังโยชน์ ๑๐ นั้นในปรมัตถทีปนิมहाฎีกาแสดงว่า :

- สังโยชน์ที่ถูกประหารด้วยมรรคเบื้องต่ำ ๓ ชื่อว่า โอรัมภาคิยสังโยชน์
- สังโยชน์ที่ถูกประหารด้วยอรหัตตมรรคนั้น ชื่อว่า อุทธัมภาคิยสังโยชน์

✳ การจำแนกสังโยชน์ ๑๐ ตามอภิธรรมนัย โดย **โอรัมภาคิยสังโยชน์ และ อุทธัมภาคิยสังโยชน์**

- **โอรัมภาคิยสังโยชน์** สังโยชน์ที่เป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ มี ๗ คือ

- ๑). กามราคสังโยชน์ ๒). ปภุขสังโยชน์ ๓). ทิฏฐิสังโยชน์ ๔). สีสัพพตปรามาสสังโยชน์
- ๕). วิจิจจาสังโยชน์ ๖). อิตาสังโยชน์ ๗). มัจฉริยสังโยชน์

- **อุทธัมภาคิยสังโยชน์** สังโยชน์ที่เป็นไปในส่วนเบื้องสูง มี ๓ คือ

- ๑). ภวราคสังโยชน์ ๒). มานสังโยชน์ ๓). อวิชาสังโยชน์

โอรัมภาคิยสังโยชน์ ทั้ง ๗ นี้ ถูกประหารด้วย มรรคเบื้องต่ำ ๓

อุทธัมภาคิยสังโยชน์ ทั้ง ๓ นี้ ถูกประหารด้วย อรหัตตมรรค

๕. กิเลส คำว่า กิเลส หมายถึง ธรรมชาติที่เป็นเครื่องทำให้เศร้าหมอง หรือ เปรี้ยวร้อน ฉะนั้น จิต เจตสิก รูป ที่เกิดพร้อมกับกิเลสเหล่านั้น จึงมีความเศร้าหมองเปรี้ยวร้อนไปด้วย ดังมีวจนัตถะแสดงว่า :

กิเลสเหตุ อุปตาปนุสติ = กิเลส ธรรมชาติ ย่อมให้เปรี้ยวร้อน ฉะนั้น ชื่อว่า กิเลส

กิลิสฺสตี เอเตหิติ = กิเลส สัมปยุตตธรรม คือ จิต เจตสิก ย่อมเศร้าหมองด้วยธรรมชาติใด ฉะนั้น ธรรมชาติที่เป็นเหตุแห่งการเศร้าหมองของสัมปยุตตธรรมนั้น จึงชื่อว่า กิเลส (ได้แก่ กิเลส ๑๐)

แสดงกิเลส ๑๐ โดยพิสดาร ๑,๕๐๐ - อารมณ์ที่เป็นเหตุให้กิเลส ๑๐ เกิดขึ้นได้นั้น มี ๑๕๐ คือ

- นามเตปัญญาสะ คือ นามธรรม ๕๓

จิต ๑
เจตสิก ๕๒

 นิปันนรูป ๑๘ ลักษณะรูป ๔ รวมเป็น ๗๕
 - ในอัมมัตตสันดาน คือ ภายในตัวเรา มี ๑๕
 - ในพหิตถสันดาน คือ สิ่งมีชีวิต และ ไม่มีชีวิต ที่อยู่ภายนอกตัวเรา มี ๗๕
- รวมเป็น ๑๕๐ อารมณ์ ๑๕๐ x กิเลส ๑๐ = กิเลส ๑,๕๐๐

สรุปองค์ธรรมปรมาัตถ์ของอกุศลสังคหะ ๕ หมวด ๕๕ ประเภท ดังนี้ คือ

๑. อาสวะ ๔	องค์ธรรม ๓	}	โลกะ ทิฏฐิ โมหะ
๒. โอรส ๔	องค์ธรรม ๓		
๓. โยคะ ๔	องค์ธรรม ๓		
๔. คันถะ ๔	องค์ธรรม ๓		โลกะ ทิฏฐิ โทสะ
๕. อุปาทาน ๔	องค์ธรรม ๒		โลกะ ทิฏฐิ
๖. นีวรณะ ๖	องค์ธรรม ๘		โลกะ โทสะ ถีนะ มัทธะ อุทัจจะ กุกกัจจะ วิจิกิจฉา โมหะ
๗. อนุสัย ๗	องค์ธรรม ๖		โลกะ โทสะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา โมหะ
๘. สังโยชน์ ๑๐	องค์ธรรม ๕		โลกะ โทสะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา อุทัจจะ อิตสา มัจฉริยะ โมหะ
๙. กิเลส ๑๐	องค์ธรรม ๑๐		โลกะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทัจจะ อหิริกะ

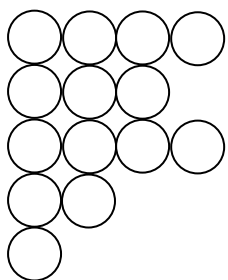
อโนตตปปะ

แสดงองค์ธรรมอกุศลเจตสิกทั้ง ๑๔ ดวง ตามหลักสัมปโยคณัย ดังนี้ คือ

๑. โลกเจตสิก ๑	ที่ในโลภมูลจิต ๘	๘. กุกกัจเจตสิก ๑	ที่ในโทสมูลจิต ๒
๒. ทิฏฐิเจตสิก ๑	ที่ในอกุศลจิต ๑๒ ทั้งหมด	๙. วิจิกิจฉาเจตสิก ๑	ที่ในวิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑
๓. โมหะเจตสิก ๑	ที่ในทิฏฐิติดสัมปยุตตจิต ๔	๑๐. มานเจตสิก ๑	ที่ในทิฏฐิติดวิปยุตตจิต ๔
๔. โทสะเจตสิก ๑	ที่ในโทสมูลจิต ๒	๑๑. อิตสาเจตสิก ๑	ที่ในโทสมูลจิต ๒
๕. ถีนเจตสิก ๑	ที่ในอกุศลสังขาริกจิต ๕	๑๒. มัจฉริยเจตสิก ๑	ที่ในโทสมูลจิต ๒
๖. มัทธเจตสิก ๑	ที่ในอกุศลสังขาริกจิต ๕	๑๓. อหิริกเจตสิก ๑	ที่ในอกุศลจิต ๑๒ ทั้งหมด
๗. อุทัจเจตสิก ๑	ที่ในอกุศลจิต ๑๒ ทั้งหมด	๑๔. อโนตตปเจตสิก ๑	ที่ในอกุศลจิต ๑๒ ทั้งหมด

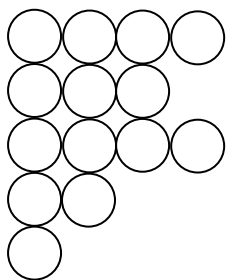
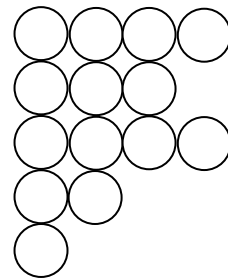
จบ อกุศลสังคหะ

อกุศลสังคหะ มีธรรมอยู่ ๕ หมวด

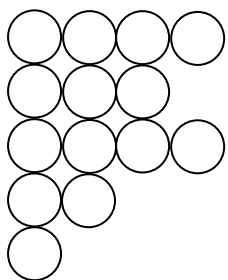
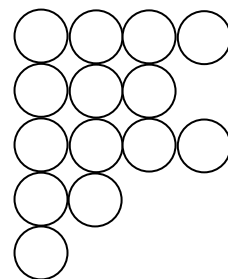
อาสวะ โอมะ โยคะ
 องค์กรธรรมปรมาตม์ มี อย่างละ ๓ คือ
 โลกเจตสิก ทิฏฐิเจตสิก โมหเจตสิก

สังโยชน์ ตามสุดต้นต้นัย
 องค์กรธรรมปรมาตม์ มี คือ

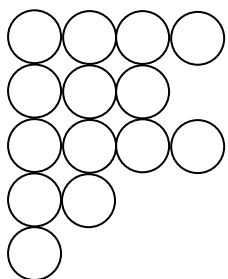
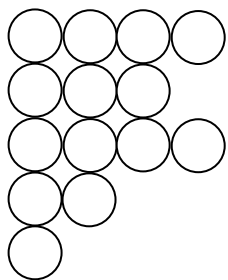
คันถะ
 องค์กรธรรมปรมาตม์ มี คือ

สังโยชน์ ตามอภิธรรมนัย
 องค์กรธรรมปรมาตม์ มี คือ

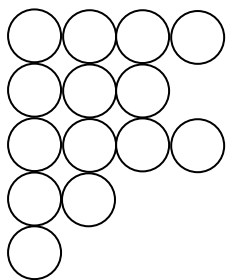

นีวณะ
 องค์กรธรรมปรมาตม์ มี คือ

กิเลส
 องค์กรธรรมปรมาตม์ มี คือ

อุปาทาน
 องค์กรธรรมปรมาตม์ มี คือ

อนุสัย
 องค์กรธรรมปรมาตม์ มี คือ

สรุปอภุศลสังคหะ ๕ หมวด ๕๕ ประเภท พร้อมด้วยองค์กรรม

อภุศลเจตสิก ๑๔

- โม อหิ อน อุท - โมจตุกเจตสิก ๔
- โล ทัญญ มา - โลติกเจตสิก ๓
- โท อิส มัจ กุก - โทจตุกเจตสิก ๔
- ถีน มิต - ถีนุกเจตสิก ๒
- วิจิ - วิจิกิจฉาเจตสิก ๑

- ๓ ๑ ๑ ๓
- ๕ ๗ ๓
- ๕ ๑ ๑ ๑
- ๒ ๑
- ๔

อภุศลสังคหะ ๕ อภุศลเจตสิก ๑๔	อาสา	โอมะ	โยคะ	คันถะ	อุปาทาน	นีวณะ	อนุสัย	สังโยชน์	กิเลส	อภุศลสังคหะ ๕ หมวด	
	(๔)	(๔)	(๔)	(๔)	(๔)	(๖)	(๗)	(๑๒)	(๑๐)	ได้	ไม่ได้
๑. โมหะเจตสิก	โมหะ	โมหะ	โมหะ	-	-	โมหะ	โมหะ	โมหะ	โมหะ	๗	๒
๒. อหิริกะเจตสิก	-	-	-	-	-	-	-	-	อหิริกะ	๑	๗
๓. อนัตตตัปปะเจตสิก	-	-	-	-	-	-	-	-	อนัตตตัปปะ	๑	๗
๔. อุทริจจะเจตสิก	-	-	-	-	-	อุทริจจะ	-	อุทริจจะ	อุทริจจะ	๓	๖
๕. โลภะเจตสิก	โลภะ	โลภะ	โลภะ	โลภะ	โลภะ	โลภะ	โลภะ	โลภะ	โลภะ	๕	๐
๖. ทัญญีเจตสิก	ทัญญี	ทัญญี	ทัญญี	ทัญญี	ทัญญี	-	ทัญญี	ทัญญี	ทัญญี	๗	๑
๗. มานะเจตสิก	-	-	-	-	-	-	มานะ	มานะ	มานะ	๓	๖
๘. โทสะเจตสิก	-	-	-	โทสะ	-	โทสะ	โทสะ	โทสะ	โทสะ	๕	๔
๙. อิศสาเจตสิก	-	-	-	-	-	-	-	อิสสา	-	๑	๗
๑๐. มัจฉริยะเจตสิก	-	-	-	-	-	-	-	มัจฉริยะ	-	๑	๗
๑๑. กุกกุงจะเจตสิก	-	-	-	-	-	กุกกุงจะ	-	-	-	๑	๗
๑๒. ถีนะเจตสิก	-	-	-	-	-	ถีนะ	-	-	ถีนะ	๒	๗
๑๓. มิตระเจตสิก	-	-	-	-	-	มิตระ	-	-	-	๑	๗
๑๔. วิจิกิจฉาเจตสิก	-	-	-	-	-	วิจิกิจฉา	วิจิกิจฉา	วิจิกิจฉา	วิจิกิจฉา	๔	๕
สรุปองค์กรรม	๓	๓	๓	๓	๒	๗	๖	๕	๑๐		

อาสาไหลอยู่ไม่รู้จบ
โยคะเข้าประกอบเกาะแน่นจริง
อุปาทานก็ไม่เบาเข้ายึดมั่น
อนุสัยไหลนอนเนื่องไม่รู้ตัว
กิเลสนั้นตั้งพันห้าพันหามอง
อภุศลสังคหะแสดงมา

โอมะกลบทัตถมิให้มดิ่ง
คันถะยังเกี่ยวคล้องให้หมองมัว
นีวณะชะกั้นให้ปวดหัว
สังโยชน์ชั่วผูกตึงติดตรึงตรา
พัคตร่างผ่องเผือดไปไม่พรรณา
มีแก้หมวดเท่านั้นหนาอย่าท้อใจ

อธิบายในมิสกสังคหะ

๒. มิสกสังคหะ หมายความว่า การแสดงสงเคราะห์ธรรมที่เป็นกุศล อกุศล อพยากตทั้ง ๓ ปนกันหมวดหนึ่ง มีอยู่ ๗ หมวด ๖๔ ประเภท มีดังนี้ :-

หมวดที่	ประเภท	องค์ธรรม
๑. เหตุ	๖	๖ - โลกเจ. โทสเจ. โมหเจ. อโลกเจ. อโทสเจ. อโมหเจ. (ปัญญินทรีย์)
๒. ฌานังคะ	๗	๕ - วิตก. วิจารณ์. ปีติ. เอกกคตา. เวทนาเจ.
๓. มัคคังคะ	๑๒	๕ - ปัญญา, วิตก, สัมมาวาจา, กัมมันตะ, อาชีวะ, วีริยะ, สติ, เอกกคตา, ทิฎฐิ
๔. อินทรีย์	๒๒	๑๖ - ปสาทรูป ๕, ภาวรูป ๒, ชีวีตรูป ๑, จิต, ชีวิตินทรีย์, เวทนา, สัทธา, วีริยะ, สติ, เอกกคตา, ปัญญาเจตสิก
๕. พละ	๕	๕ - สัทธา, วีริยะ, สติ, เอกกคตา, ปัญญา, หิริ, โอตตปปะ, อหิริกะ, อโนตตปปะ
๖. อธิบดี	๔	๔ - ฉันทะ, วีริยะ, ทิวีเหตุกขวนะ และ ติวีเหตุกขวนะ ๕๒/๘๔ (สาทิปตฺติขวนะ ๕๒/๘๔) ปัญญา :- ติวีเหตุกขวนะ ๓๔/๖๖
๗. อาหาร	๔	๔ - โอชา, ผัสสะ, เจตนาเจตสิก, จิต
รวม ๗ หมวด	รวม ๖๔ ประเภท	

สรุปแล้วในมิสกสังคหะมีธรรมอยู่ ๗ หมวด ๖๔ ประเภท องค์ธรรมก็แล้วแต่หมวดนั้น ๆ

๑. เหตุ ๖ คำว่า เหตุ คือ ธรรมที่ทำให้ผลเกิดขึ้น ก็คือ เหตุ ๖ มี โลกเหตุ เป็นต้น

ผลย่อมเกิดเพราะธรรมเหล่านี้ ฉะนั้นธรรมเหล่านี้จึงชื่อว่า เหตุ หมายความว่า ธรรมทั้งหลายที่ได้รับอุปการะจากเหตุ ย่อมมีสภาพมั่นคงในอารมณ์ ประจุจุดันไม้ที่มีรากงอกงามแผ่ไป ฉะนั้น

๒. ฌานังคะ คำว่า ฌาน มีความหมาย ๒ อย่าง คือ

๒.๑ ฌาน แปลว่า เฟ่ง คือ เป็นธรรมชาติที่มีสภาพเข้าไปเฟ่งอารมณ์อย่างมั่นคง และอารมณ์ที่ถูกเฟ่งนั้นไม่จำกัด จะเป็นอารมณ์กรรมฐานหรือไม่ใช่ก็ตาม เป็นโลกียะหรือโลกุตระก็ตาม เป็นปรมาตต์หรือบัญญัติก็ตามล้วนเป็นอารมณ์ของฌาน ได้ทั้งสิ้น

๒.๒ ฌาน แปลว่า เสา คือ เสาธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับตนให้มีกำลังลดน้อยลงไป หรือไม่ให้เกิดขึ้น ได้แก่ องค์ฌาน ๖ (เวินโทมนัสเวทนา) ที่อยู่ในมหัคคตจิต (สำหรับองค์ฌานในกามจิตนั้นมีสภาพที่เข้าไปเฟ่งอารมณ์อย่างมั่นคง ปากฎุชคกว่าการ เสาธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับตน)

แสดงธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับองค์ฌานนั้น คือ

ถีนมิทระ	เป็นปฏิปักษ์กับ	วิตก
วิจิกิจจา	เป็นปฏิปักษ์กับ	วิจารณ์
พยาบาท	เป็นปฏิปักษ์กับ	ปีติ
กามฉันทะ	เป็นปฏิปักษ์กับ	เอกัคคตา
อุทธัจจกุกกุจจะและโทมนัสเวทนา	เป็นปฏิปักษ์กับ	โสมนัสเวทนาและอุเบกขาเวทนา
ปีติและโสมนัสเวทนา	เป็นปฏิปักษ์กับ	โทมนัสเวทนา

๓. **มัคคังคะ** ธรรมที่เรียกว่าเป็น องค์มรรค เพราะเป็นเหตุและเป็นหนทางให้เข้าถึงสุคติภูมิ ทุกคติภูมิ และ พระนิพพาน เป็นส่วนหนึ่ง ๆ ของมรรค ในจำนวนองค์มรรค ๑๒ นี้

- องค์มรรคที่เป็นเหตุและเป็นหนทางให้ไปถึงสุคติภูมิและพระนิพพานนั้น มีอยู่ ๘ คือ

สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ
 สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ
 สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ

- องค์มรรคที่เป็นเหตุและเป็นหนทางให้ไปถึงทุกคติภูมิ มี ๔ คือ

มิจฉาทิฐิ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสมาธิ

๔. **อินทรีย์** คำว่า อินทรีย์ แปลว่า เป็นผู้ปกครอง

อินทรีย์ หมายความว่า สามารถทำให้สภาวะธรรมที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับตนนั้นต้องเป็นไปตามอำนาจของตนหรือ เป็นธรรมที่ย่อมกระทำให้ตนเป็นอิสระยิ่ง

ดังมีวจนัตถะแสดงว่า : อินฺทฺนฺติ ปรมอิสฺสรียํ กโรนฺตีติ = อินฺทฺริยานิ

ธรรมเหล่าใด เป็นผู้ปกครอง คือ ย่อมกระทำให้ตนเป็นอิสระยิ่ง ฉะนั้นธรรมเหล่านั้น จึงชื่อว่า อินทรีย์

จำแนกอินทรีย์ ๒๒ โดยภูมิ ๔ คือ กามภูมิ – รูปภูมิ – อรูปภูมิ – โลกุตตรภูมิ

กามธรรมเรียกว่า กามอินทรีย์ ๑๐	กาม-รูป-อรูป-โลกุต. อินทรีย์ มี ๘ อิน.	กาม-รูป-โลกุต. อินทรีย์มี ๑ อิน.	โลกุตตรธรรมเรียก อินทรีย์ มี ๓ อิน.	องค์ธรรม มี ๑๖
๑. จักขุนทรีย์ ๒. โสติดินทรีย์ ๓. ฆานินทรีย์ ๔. ชิวหินทรีย์ ๕. กายินทรีย์ ๖. อิตถินทรีย์ ๗. ปุริสินทรีย์ ๘. สุขินทรีย์ ๙. ทุกขินทรีย์ ๑๐. โทมนัสสินทรีย์	๑. ชีวิตินทรีย์ รูป-นาม ๒. มนินทรีย์ ๓. อุปกจินทรีย์ ๔. สัทธินทรีย์ ๕. วิริยินทรีย์ ๖. สตินทรีย์ ๗. สมาธินทรีย์ ๘. ปัญญินทรีย์	โสมนัสสินทรีย์	๑. อนัญญาคัญญัส- สามิตินทรีย์ ๒. อัญญินทรีย์ ๓. อัญญาตาวินทรีย์	จักขุปสาท โสตปสาท ฆานปสาท ชีวหุปสาท กายปสาท, ชีวีตรูป ชีวิตินทรีย์เจตสิก จิตทั้งหมด เวทนาเจ., สัทธาเจ. วิริยเจ., สติเจ. เอกัคคตาเจ. ปัญญาเจ., ภาวรูป ๒
รวม ๑๐ อินทรีย์	รวม ๘ อินทรีย์		รวม ๓ อินทรีย์	รวมองค์ธรรม มี ๑๖

สรุปแล้ว อินทรีย์ ๒๒ นี้ เป็นรูป ๗ เป็นนาม ๑๕ และเป็นทั้งรูปและนาม มี ๑ คือ ชีวิตินทรีย์

๕. **พละ** คำว่า พละ หมายความว่า ไม่หวั่นไหวหรือธรรมที่มีกำลังกดซึ่งปฏิบัติภพธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

- พละธรรมที่เป็นฝ่ายกุศล - ไม่หวั่นไหวในหน้าที่ของตน
- ไม่หวั่นไหวในอกุศลธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับตน และสามารถ
ทำลายอกุศลธรรมนั้นให้เสื่อมสิ้นไปได้
- พละธรรมที่เป็นฝ่ายอกุศล - ไม่หวั่นไหวในหน้าที่ของตน คือ ตั้งมั่นอยู่ในกิจการงานและธรรม
ที่เกิดขึ้น พร้อมกันกับตนเท่านั้น แต่ไม่สามารถทำลายกุศลธรรมที่
เป็นปฏิปักษ์กับตนได้

ดังมีบาลีแสดงว่า : **อกมฺปนฺนุญฺเฐน พลํ** ชื่อว่า พละ ด้วยอรรถว่า ไม่หวั่นไหว

๖. **อธิปัตติ** คำว่า อธิปัตติ หมายถึง ธรรมที่เป็นใหญ่ หรือ ธรรมที่มีอำนาจยิ่งกว่าธรรมที่เกี่ยวข้องกัน
กับตน ดังมีวจนัตถะแสดงว่า :

อธินํ ปติ = อธิปัตติ ธรรมที่เป็นเจ้าแห่งธรรมที่เกี่ยวข้องกันกับตน หรือ ธรรมที่เป็นใหญ่กว่าธรรมที่
เกี่ยวข้องกันกับตน ฉะนั้น ธรรมนั้นชื่อว่า อธิปัตติ หรืออีกนัยหนึ่งแสดงว่า :

อธิโก ปติ = อธิปัตติ ธรรมที่เป็นเจ้า ที่มีอำนาจยิ่ง หรือ ธรรมที่เป็นใหญ่ ที่มีอำนาจยิ่ง ชื่อว่า อธิปัตติ

ความเป็นใหญ่ เป็นผู้ปกครองนี้ มีอยู่ ๒ อย่าง คือ

๑. ความเป็นใหญ่ เป็นผู้ปกครอง โดยความเป็นอินทรีย์ อย่างหนึ่ง
๒. ความเป็นใหญ่ เป็นผู้ปกครอง โดยความเป็นอธิบดี อย่างหนึ่ง

* ธรรมที่เป็นใหญ่เป็นผู้ปกครอง โดยความเป็นอินทรีย์นี้ เมื่อขณะที่เกิดขึ้นนั้นย่อมเกิดขึ้นพร้อม ๆ กันในคราวเดียวกันหลาย ๆ อินทรีย์ได้โดยไม่ขัดกัน เพราะธรรมที่เป็นอินทรีย์เหล่านี้เป็นใหญ่ปกครองเฉพาะในหน้าที่ของตนๆ เท่านั้น คือ จักขุอินทรีย์ก็เป็นใหญ่เฉพาะในการเห็น มนสิขอินทรีย์ก็เป็นใหญ่เฉพาะในการรับอารมณ์ เหล่านี้เป็นต้นๆ

* ส่วนธรรมที่เป็นใหญ่เป็นผู้ปกครองโดยความเป็นอธิบดินั้น เมื่อขณะที่เกิดขึ้นในคราวหนึ่ง ๆ ย่อมเกิดเป็นอธิบดีได้แต่เพียงอย่างเดียว เช่น ในขณะที่ฉันทะเป็นอธิบดี คือ มีความพอใจอย่างแรงกล้าเกิดขึ้นแล้ว วิริยะ จิต ปัญญา ก็ต้องคล้อยตามฉันทะไปในอารมณ์นั้น ๆ เป็นต้นๆ

สรุปความว่า ความเป็นใหญ่โดยความเป็นอินทรีย์ในคราวเดียวกัน เป็นได้หลายๆ อินทรีย์ไม่ขัดกัน

ส่วนความเป็นใหญ่โดยความเป็นอธิบดินั้น ในคราวหนึ่ง ๆ เป็นได้อย่างเดียวเท่านั้น เกิดร่วมกันหลาย ๆ อธิบดีไม่ได้

หมายเหตุ ธรรมที่เป็นอธิบดีได้นั้นต้องอยู่ในทิวเหตุกขวนะ หรือติเหตุกขวนะ เท่านั้น ฉะนั้น พระอนุรุทธาจารย์ จึงแสดงไว้ใน อภิธัมมัตถสังคหะว่า **ทิวเหตุกขวนะสุว ยถาสุมภว อธิบดีเอโกว ลพภติ**
แปลความว่า ในทิวเหตุกขวนะ และ ติเหตุกขวนะ เท่านั้นที่จะมีอธิบดีได้อย่างเดียวในจำนวนอธิบดี ๔ นั้น ตามที่จะเป็นได้

๗. อาหาร คำว่า อาหาร แปลว่า นำมา หมายความว่า ทำให้ผลเกิดขึ้นและช่วยอุดหนุนให้ตั้งอยู่ได้ เจริญขึ้นได้ ดังแสดงวจนัตถะว่า :

อาหารนุสติ = อาหารา ธรรมเหล่าใด ย่อนำมาซึ่งธรรมที่เป็นผลของตน ๆ ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า อาหาร
สรุปความว่า

๑. กพพีการอาหาร นำมาซึ่งอาหารชสุทฐัญญูกกลาปให้เกิดขึ้นในสันดานของสัตว์ทั้งหลาย
๒. ผัสสาหาร นำมาซึ่งเวทนา คือ การเสวยอารมณ์เป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง เฉย ๆ บ้าง
๓. มโนสังฺกเจตนาหาร นำมาซึ่งปฏิสนธิวิญญาณ คือ การเกิดมนุษย์ เทวดา พรหม อปายสัตว์ และ ปวัตติวิญญาณ คือ การเห็น การได้ยิน เป็นต้น
๔. วิญญาณาหาร นำมาซึ่งเจตสิก และ กัมมชรูป

แสดงจิตที่ไม่ได้องค์ฌาน องคัมรรค อินทรีย์ และ พละ ดังนี้

ในทวิปัญญาวิญญาณจิต ๑๐	ย่อมไม่ได้องค์ฌาน
ในอเหตุกจิต ๘	ย่อมไม่ได้องค์ฌาน
เอกัคคตาเจตสิกในอวีริยจิต ๑๖	ย่อมไม่ถึง สมาธิอินทรีย์ และ สมาธิพละ
เอกัคคตาเจตสิกในวิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑	ย่อมไม่ถึง มิจฉาสมาธิ สมาธิอินทรีย์ และสมาธิพละ

กาลาที่แสดงองค์ธรรมในมิสกสังคหะทั้ง ๗ หมวด

๑. ฉเหตุ ปัญจมาณงกา	มคฺคฺจกา นว วตุฏฺโถ
โสฬสอินทรีย์ขมฺมา จ	พลขมฺมา นเวริตา ฯ
๒. จตุตาโรธิปตี วุตฺตา	ตถาหาราติ สตุตฺธา
กุสลาภิสมากิญฺโญ	วุตฺโถ มิสฺสฺกฺสงฺคโห ฯ

๑. เหตุ	เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์แล้ว	มี ๖
ฉานังคะ	เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์แล้ว	มี ๕
มคคังคะ	เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์แล้ว	มี ๕
อินทรีย์	เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์แล้ว	มี ๑๖
พละ	เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์แล้ว	มี ๕
๒. อธิปตี	เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์แล้ว	มี ๔
อาหาร	เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์แล้ว	มี ๔ เหมือนกัน

นักศึกษาทั้งหลายพึงทราบการแสดง มิสกสังคหะ ที่มีกุศลเป็นต้น ปะปนกัน โดยมี ๗ หมวดดังนี้

จบมิสกสังคหะ

อธิบายในโพธิปักขิยสังคหะ

๓. โพธิปักขิยสังคหะ หมายความว่า การแสดงสงเคราะห์ธรรมที่เป็นฝ่ายมรรคญาณ หมวดหนึ่ง มีอยู่ ๗ หมวด ๓๗ ประเภท มีดังนี้ คือ

หมวดที่	ประเภท	องค์ธรรม :-
๑. สติปัญญา	๔	๑ สติเจตสิก :- มหาภู.๘ มหาภิก.๘ อปัปนาชวณะ ๒๖
๒ สัมมปปธาน	๔	๑ วิริยเจตสิก :- กุศลจิต ๒๑
๓. อิทธิบาท	๔	๔ ฉันทะ, วิริยะ, สติ, กุศลจิต 21, ปัญญา
๔. อินทรีย์	๕	๕ สัทธา, วิริยะ, สติ, เอกัคคตา, ปัญญา
๕. พละ	๕	๕ สัทธา, วิริยะ, สติ, เอกัคคตา, ปัญญา
๖. โพชฌงค์	๗	๘ สติ, ปัญญา, วิริยะ, ปิติ, กายปัส., จิตตปัส., เอกัคคตา, ตัตร.,
๗. มัคคังคะ	๘	๘ ปัญญา, วิตก, สัมมาวาจา-กัมมันตะ-อาชีวะ, วิริยะ, สติ เอกัคคตาเจตสิก
รวม ๗ หมวด	๓๗ ประเภท	

โพธิปักขิยสังคหะ คือ การแสดงการสงเคราะห์ธรรมที่เป็นฝ่ายมรรคญาณ ๔ ธรรมชาติใคร่ร้อยสังข์ทั้ง ๔ ฉะนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า โพธิ ได้แก่ ปัญญาที่อยู่ในมรรคจิต ๔ ธรรมที่เกิดในฝ่ายแห่งมรรคญาณ ๔ ชื่อว่า โพธิปักขิยะ ได้แก่ โพธิปักขิยธรรม ๓๗

๑. สติปัญญา หมายความว่า ที่ตั้งทั่วไปแห่งสติ (อารมณ์ กาย เวทนา จิต ธรรม)

ดังแสดงวจนัตถะว่า : สติ เอว ปฐฐานนุติ = สติปฐฐานํ

สตินั้นแหละเป็นประธานในสัมปยุตตธรรม แล้วตั้งมั่นในอารมณ์ มีกาย เป็นต้นฉะนั้น จึงชื่อว่า สติปัญญา

แสดงสติดวงเดียวเป็นสติปัญญาทั้ง ๔ ได้เพราะ

อารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งการกำหนดของสติมี ๔	ลักษณะอันเป็นนิมิตที่ปรากฏขึ้นมี ๔ คือ	การประหาณวิปัสสนาธรรม มี ๔ คือ
๑. รูปขันธ์ เป็นอารมณ์ของสติ เรียกว่า กายานุปัสสนาฯ	๑. อสุกัลักษณะ	สุกวิปัสส ถูกประหาณ
๒. เวทนาขันธ์ เป็นอารมณ์ของสติ เรียกว่า เวทนานุปัสสนาฯ	๒. ทุกขลักษณะ	สุขวิปัสส ถูกประหาณ
๓. วิญญาณขันธ์ เป็นอารมณ์ของสติ เรียกว่า จิตตานุปัสสนาฯ	๓. อนิจจลักษณะ	นิจจวิปัสส ถูกประหาณ
๔. สัญญาขันธ์ เป็นอารมณ์ของสติ เรียกว่า ฐัมมานุปัสสนาฯ	๔. อนัตตลักษณะ	อัตตวิปัสส ถูกประหาณ
๕. สังขารขันธ์ เป็นอารมณ์ของสติ เรียกว่า ฐัมมานุปัสสนาฯ		

๒. สัมมปธาน คำว่า สัมมปธาน หมายความว่า ธรรมที่มีความพยายามโดยชอบธรรม สัมปยุตตธรรมทั้งหลาย มีความพยายามโดยชอบธรรม ด้วยการอาศัยธรรมชาตินั้น ฉะนั้นธรรมชาติที่เป็นเหตุแห่งความพยายามนั้น จึงชื่อว่า สัมมปธาน ได้แก่ วิริยะเจตสิก ซึ่งต้องเป็นวิริยะอย่างแรงกล้า (ไม่ใช่อย่างสามัญ) ที่อยู่ในกุศลขณะ เท่านั้น

- วิริยะที่อยู่ในกริยาขณะ ไม่เป็นสัมมปธาน เพราะพระอรหันต์ทั้งหลายย่อมพ้นจากหน้าที่การงานที่เกี่ยวกับการประหาณอกุศล และ การทำให้กุศลเกิดเสียแล้ว

- วิริยะที่อยู่ในผลจิต ไม่เป็นสัมมปธาน เพราะไม่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ทั้ง ๔ ของวิริยะที่เป็นสัมมปธาน และตัวเองเป็นวิบากอยู่แล้ว

แสดงเหตุผลที่วิริยะดวงเดียวเป็นสัมมปธานทั้ง ๔ ได้

วิริยะดวงเดียวเป็นสัมมปธานทั้ง ๔ ได้ เพราะกิจของวิริยะในที่นี้มีอยู่ ๔ อย่าง คือ

๑. พยายามเพื่อละอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว
๒. พยายามเพื่อไม่ให้อกุศลใหม่เกิด
๓. พยายามเพื่อให้กุศลใหม่เกิด
๔. พยายามเพื่อให้กุศลที่เกิดขึ้นแล้วเจริญรุ่งเรืองขึ้น

๓. อิทธิบาท คำว่า อิทธิบาท หมายความว่า ธรรมที่เป็นเหตุให้ถึงความสำเร็จฉาน อภิญญา มรรคผล

* ความสำเร็จโดยบริบูรณ์ ชื่อว่า อิทธิบาท ได้แก่ ฉาน อภิญญา มรรค ผล ผู้ใดผู้หนึ่งยอมถึงด้วยอาศัยธรรมนั้น ฉะนั้น ธรรมที่เป็นเหตุให้ถึงของผู้นั้น ชื่อว่า ปาธ ได้แก่ องค์ธรรมของ อิทธิบาท ๔

* ธรรมที่เป็นเหตุให้ถึงความสำเร็จ คือ ฉาน อภิญญา มรรค ผล ชื่อว่า อิทธิบาท ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ และฉันทะ วิริยะ ปัญญา ที่อยู่ในกุศลจิตที่มีกำลังอย่างแรงกล้า (ไม่ใช่อย่างสามัญ)

* ฉันทะ วิริยะ กิริยาจิต และปัญญาของพระอรหันต์ ไม่ใช่อิทธิบาท เพราะธรรมดา พระอรหันต์ทั้งหลายนั้นเป็นผู้ถึงความสำเร็จโดยบริบูรณ์อยู่แล้ว

* ผลจิต ฉันทะ วิริยะ ปัญญาที่อยู่ในผลจิต ไม่ใช่ชื่อว่า อิทธิบาท เพราะผลจิตก็เป็นผลของมรรคจิตอยู่แล้ว องค์ธรรมของอิทธิบาท ๔ ก็คือ อธิบัติ ๔ นั้นเอง ต่างกันแต่เพียงว่า

* ธรรมที่เป็น อิทธิบาท เป็นได้เฉพาะ กุศล เท่านั้น แต่ธรรมที่เป็นอธิบัติ เป็นได้ทั้ง กุศล อกุศล และ อพยากตะ

๔. และ ๕. อินทรีย์ คือ ความเป็นใหญ่ และ พละ ๕ คือ ความไม่หวั่นไหว ในโพธิปักขิยสังคหะ ไม่ต้องอธิบายซ้ำอีก เพราะแสดงเหมือนกันในมิสสกสังคหะ

๖. โภชณงค์ คำว่า โภชณงค์ หมายความว่า องค์แห่งการรู้อริยสัจ ๔

ธรรมอันเป็นเครื่องประกอบของธรรมหมวดที่เป็นเหตุให้รู้อริยสัจ ๔ ชื่อว่า โภชณงค์ ได้แก่ องค์ธรรมของโภชณงค์โดยเฉพาะ ๆ ดังแสดงวจนัตถะว่า :

พหูชนนุติ เอตายาติ = โภชิ พระโยคีทั้งหลาย ย่อมรู้อริยสัจ ๔ ด้วยธรรมหมวดนี้ ฉะนั้น ธรรมหมวดนี้เป็นเหตุให้รู้อริยสัจ ๔ นี้ชื่อว่า โภชิ ได้แก่ องค์ธรรมของโภชณงค์ ๗ รวมกัน มี สติ ปัญญา เป็นต้น

โพธิยา องฺโก = โภชณงฺโก ธรรมอันเป็นเครื่องประกอบของหมวดที่เป็นเหตุให้รู้อริยสัจ ๔ ชื่อว่า โภชณงค์ ได้แก่ องค์ธรรมของโภชณงค์โดยเฉพาะ ๆ

๗. มัคคังคะ คำว่า มัคคังคะ หมายความว่า ธรรมอันเป็นเครื่องประกอบของธรรมซึ่งเป็นเหตุแห่งการฆ่ากิเลส และเข้าถึงพระนิพพาน ชื่อว่า มัคคังคะ ได้แก่ องค์มรรค ๘ โดยเฉพาะ ดังแสดงวจนัตถะว่า :

กิเลส มานรุตตา นิพพานํ กจฺจนติ เอตานาติ = มกุโ

พระโยคีบุคคลทั้งหลายฆ่ากิเลส และ ย่อมเข้าถึงพระนิพพานด้วยธรรมนั้น ฉะนั้น ธรรมที่เป็นเหตุแห่งการฆ่ากิเลส และเข้าถึงพระนิพพานของพระโยคีบุคคลเหล่านั้น ชื่อว่า มัคคะ ได้แก่ องค์มรรค ๘ รวมกันมี สัมมาทิฏฐิ เป็นต้น

องค์มรรค ๘	อธิบาย	จำแนกโดยศีล ชั้นเป็นต้น
๑. สัมมาทิฏฐิ	การเห็นแจ้งในอริยสัจทั้ง ๔ โดยกิจทั้ง ๔ คือ เห็นแจ้งใน ทุกขสัจจะ โดยปริญาณกิจ (กิจคือการกำหนดรู้) เห็นแจ้งใน สมุทยสัจจะ โดยปหานกิจ (กิจคือการละหรือการประหาร) เห็นแจ้งใน นิโรธสัจจะ โดยสังฆิกรณกิจ (กิจคือการกระทำให้แจ้ง) เห็นแจ้งใน มรรคสัจจะ โดยภาวนากิจ (กิจคือการกระทำให้เกิดขึ้น)	สงเคราะห์เข้า ในปัญญาชั้น
๒. สัมมาสังกัปปะ	ความดำริชอบที่เกี่ยวกับ นิกุขมสกุปป ความดำริที่ออกจากกามคุณอารมณ์ อพฺยาปาทสกุปป ความดำริที่ประกอบด้วยเมตตา อวิหิงฺสาสกุปป ความดำริประกอบด้วยกรุณา	
๓. สัมมาวาจา	การเว้นจาก วจีทุจริตทั้ง ๔ ที่ไม่เกี่ยวกับอาชีพ	สงเคราะห์เข้า ในศีลชั้น
๔. สัมมากัมมันตะ	การเว้นจาก กายทุจริตทั้ง ๓ ที่ไม่เกี่ยวกับอาชีพ	
๕. สัมมาอาชีวะ	การเว้นจาก วจีทุจริต ๔ และ กายทุจริต ๓ ที่เกี่ยวกับอาชีพ	
๖. สัมมาวายามะ	ความเพียรที่ดำเนินไปตามสัมมปปธานทั้ง ๔	สงเคราะห์เข้า ในสมาธิชั้น
๗. สัมมาสติ	ความระลึกที่ดำเนินไปตามสติปฏิฐานทั้ง ๔	
๘. สัมมาสมาธิ	ความตั้งมั่นในอารมณ์วิปัสสนากรรมฐาน	

จำแนกองค์กรรม ๑๔ โดยฐานของโพธิปักขิยธรรม ๓๗

ตงกุปปสุตทฐิ จ ปิตุเปกขา	ฉนุโท จ จิตตัม วิตติตตยญจ
นเวกจาณา วิริยัม นวญฐ	สตี สมารี จตุ ปญจ ปญญา
สทฐา ทุรานุตตมสตุตตีส-	ชมฺมานเมโส ปวโร วิภาโค ฯ

วิตก ปัสสัทธิ ปิติ ตัตตรมัชฉัตตตา ฉันทะ จิต และ วิตติเจตสิก ๓ องค์กรรมทั้ง ๕ นี้ มีฐานอย่างละ ๑ คือ

วิตกเจตสิก	เป็น สัมมาสังกัปปมรรค
ปัสสัทธิเจตสิก	เป็น ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์
ปิติเจตสิก	เป็น ปิติสัมโพชฌงค์
ตัตตรมัชฉัตตตาเจตสิก	เป็น อุเบกขาสัมโพชฌงค์
ฉันทเจตสิก	เป็น ฉันททิธิบาท
จิต	เป็น จิตติทิธิบาท
สัมมาวาจาเจตสิก	เป็น สัมมาวาจา มรรค
สัมமாகัมมันตเจตสิก	เป็น สัมமாகัมมันต มรรค
สัมมาอาชีวะเจตสิก	เป็น สัมมาอาชีวะ มรรค

วิริยเจตสิก ๑ ดวง มี ๕ ฐาน คือ

๑. เป็นสัมมัปปธาน ๔
๒. เป็นวิริยทิธิบาท ๑
๓. เป็นวิริยอินทรีย์ ๑
๔. เป็นวิริยะพละ ๑
๕. เป็นวิริยสัมโพชฌงค์ ๑
๖. เป็นสัมมาวายามมรรค ๑

สติเจตสิก ๑ ดวง มี ๘ ฐาน คือ

๑. เป็นสติปัญญา ๔
๒. เป็นสตินินทรีย์ ๑
๓. เป็นสติพละ ๑
๔. เป็นสติสัมโพชฌงค์ ๑
๕. เป็นสัมมาสติมรรค ๑

เอกัคคตาเจตสิก ๑ ดวง มี ๔ ฐาน คือ

๑. เป็นสมาธินินทรีย์ ๑
๒. เป็นสมาธิพละ ๑
๓. เป็นสมาธิสัมโพชฌงค์ ๑
๔. เป็นสัมมาสมาธิมรรค ๑

ปัญญาเจตสิก ๑ ดวง มี ๕ ฐาน คือ

๑. เป็นวิมังสทิธิบาท ๑
๒. เป็นปัญญินทรีย์ ๑
๓. เป็นปัญญาพละ ๑
๔. เป็นสัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ๑
๕. เป็นสัมมาทิฏฐิมรรค ๑

สัทธาเจตสิก ๑ ดวง มี ๒ ฐาน คือ

๑. เป็นสัทธินินทรีย์ ๑
๒. เป็นสัทธาพละ ๑

สรุปแล้วองค์ธรรมในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ มี องค์ธรรม ๑๔ ดวง คือ

๑. วิตกเจตสิก	๘. สัมมากัมมันตเจตสิก
๒. ปัสสัทธิเจตสิก	๙. สัมมาอาชีวะเจตสิก
๓. ปีติเจตสิก	๑๐. วิริยเจตสิก
๔. ตัตตรมัชฌัตตตาเจตสิก	๑๑. สติเจตสิก
๕. นันทเจตสิก	๑๒. เอกัคคตาเจตสิก
๖. จิต	๑๓. ปัญญาเจตสิก
๗. สัมมาวาจาเจตสิก	๑๔. สัทธาเจตสิก

หมายเหตุ

มัลลัคะทีในมิสสกสังคหะ กับมัลลัคะทีในโพธิปักขิยสังคหะนั้น ต่างกันหรือเหมือนกัน ถ้าเห็นว่าต่างกัน ต่างกันที่ตรงไหน และธรรมส่วนนั้นเป็นกุศลหรืออกุศลให้อธิบาย

มัลลัคะทีในมิสสกสังคหะ กับในโพธิปักขิยสังคหะนั้นต่างกัน กล่าวคือ มัลลัคะทีในมิสสกสังคหะนั้น เป็นเหตุให้ถึง สุกตัญญิ ทุกตัญญิ และพระนิพพาน เป็นทั้งกุศล และอกุศล คือ

	สัมมาทิฏฐิ	สัมมาสังกัปปะ	สัมมาวาจา	} เป็นเหตุให้ถึง สุกตัญญิ และนิพพาน เป็นกุศล
	สัมมากัมมันตะ	สัมมาอาชีวะ	สัมมาวายามะ	
	สัมมาสติ	สัมมาสมาธิ		
ส่วน	มิจฉาทิฏฐิ	มิจฉาสังกัปปะ	} เป็นเหตุให้ถึง ทุกตัญญิ เป็นอกุศล	
	มิจฉาวายามะ	มิจฉาสมาธิ		

มัลลัคะทีในโพธิปักขิยสังคหะนั้น เป็นองค์ธรรมรู้ มุ่งตรงต่อ มรรค ผล นิพพาน โดยตรง เป็นกุศลโดยส่วนเดียว

วิสุทธิ ๗

๑. สีดวิสุทธิ	จตุปาริสุทธิศีล
๒. จิตตวิสุทธิ	ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ
๓. ทิฏฐิวิสุทธิ	นามรูปปริเฉทญาณ
๔. กังขาวิตรณวิสุทธิ	ปัจจยปริคคหญาณ
๕. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ	} สัมมสนญาณ
ตรุณอุทัยพพญาณ
๖. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ	
๗. ญาณทัสสนวิสุทธิ	พลวอุทัยพพญาณ จนถึง อนุโลมญาณ
โคตรภูญาณ มัคคญาณ ผลญาณ ปัจจเวกขณญาณ

จบ โพธิปักขิยสังคหะ

อธิบายในศัพท์ลักษณะ

๔. **ศัพท์ลักษณะ** หมายความว่า การแสดงสงเคราะห์ ปริมาณธรรม คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน ซึ่งเป็นวัตถุธรรมทั้งหมดรวมกัน หมวดหนึ่ง มีอยู่ ๖ หมวด ๓๕ ประเภท มีดังนี้ คือ

หมวดที่	ประเภท	องค์ธรรม
๑. ชั้น	๕	๓๑ รูป ๒๘, เวทนา, สัญญา, เจตสิก ๕๐, จิต ๘๘/๑๒๑
๒. อุปาทานักชั้น	๕ *	๓๑ รูป ๒๘, เวทนา, สัญญา, เจตสิก ๕๐, โลภียจิต ๘๑
๓. อายุตนะ	๑๒	๓๒ ปสาทรูป ๕, จิต, วิสยรูป ๗, เจ.๕๒, สุขุม.๑๖, นิพ.
๔. ธาตุ	๑๘	๓๒ อารมณ ๖, ทวาร ๖, วิญญาณ ๖
๕. อริยสัจจะ	๔	๓๒ โลภียจิต ๘๑, เจ.๕๑ (เว้น โลก.), รูป ๒๘, โลกเจ., นิพ., มัคเจ. ๘
รวม ๕ หมวด	๓๕ ประเภท	* ไม่ต้องนับอุปาทานักชั้นโดยเฉพาะ

๑. **ชั้น** คำว่า ชั้น หมายความว่า เป็นกลุ่มเป็นกอง สรุปลแล้ว คำว่า ชั้น มีความหมาย ๓ อย่าง คือ

๑.๑ **ชั้น** หมายความว่า เป็นกลุ่ม เป็นกอง ซึ่งมีได้มุ่งหมายเอาจำนวนมากมารวมกัน แต่มุ่งหมายเอาประเภทต่างกัน ๕ กอง (๑๑ ประเภทย่อย) คือ

- ธรรมที่เป็น ปัจจุบัน อดีต อนาคต รวมกันเป็นกอง ๑ มี ๓ ประเภท
- ธรรมที่เป็น อัชฌัตตะ และ พหิทตะ รวมกันเป็นกอง ๑ มี ๒ ประเภท
- ธรรมที่เป็น โอปาริกะ และ สุขุมะ รวมกันเป็นกอง ๑ มี ๒ ประเภท
- ธรรมที่เป็น หินะ และ ปณิตะ รวมกันเป็นกอง ๑ มี ๒ ประเภท
- ธรรมที่เป็น ทูระ และ สันติกะ รวมกันเป็นกอง ๑ มี ๒ ประเภท

รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ - เป็นชั้นได้

นิพพาน - เป็นชั้นไม่ได้ คือ เป็นชั้นวิมุตต์ เพราะไม่มีประเภทต่างกัดังกล่าว

๑.๒ **ชั้น** หมายความว่า เป็นอาการของทุกข์ต่าง ๆ อันได้แก่ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ (ชั้นเป็นธรรมที่ถูกทุกข์ต่าง ๆ เกี่ยวกิน หมายถึงชั้น ๕ เป็นที่เกิดแห่งชาติ ชรา พยาธิ มรณะ เป็นต้น)

๑.๓ **ชั้น** หมายความว่า ธรรมที่แสดงอาการว่างเปล่าจากอตัตะ

- นิพพาน ไม่มีประเภทแห่ง ปัจจุบัน อดีต อนาคต มีแต่กาลวิมุตต์อย่างเดียว ฉะนั้น จึงเป็นชั้นวิมุตต์หรือเป็นชั้นไม่ได้
- นิพพาน ที่เป็นอัชฌัตตะไม่มี เป็นพหิทตะอย่างเดียว ฉะนั้น จึงเป็นชั้นไม่ได้
- นิพพาน ที่เป็นโอปาริกะไม่มี เป็นสุขุมะอย่างเดียว ฉะนั้น จึงเป็นชั้นไม่ได้
- นิพพาน ที่เป็นหินะไม่มี เป็นปณิตะอย่างเดียว ฉะนั้น จึงเป็นชั้นไม่ได้
- นิพพาน ที่เป็นสันติกะไม่มี เป็นทูระอย่างเดียว ฉะนั้น จึงเป็นชั้นไม่ได้

ที่กล่าวว่า นิพพาน เป็นกาลวิมุตต์ พหิทตะ สุขุมะ ปณิตะ ทูระ เหล่านี้ ก็ไม่เรียกว่า นิพพาน มี ๕ ประเภท เพราะนิพพาน ที่เป็นกาลวิมุตต์นั่นเอง เป็นพหิทตะ สุขุมะ ปณิตะ ทูระ ด้วย

สรุปแล้วความเป็นไปของขั้น ๕ ที่เป็นกลุ่มเป็นกองมีดังต่อไปนี้ คือ

- ๑.) การเปลี่ยนแปลงของร่างกาย มีการเติบโต เจริญขึ้น ผมหงอกเหล่านี้เป็นต้น เป็นรูปขั้น
- ๒.) ความรู้สึกสบาย ไม่สบาย เฉย ๆ เป็นต้น เป็นเวทนาขั้น
- ๓.) ความจำสิ่งต่าง ๆ ได้ เป็นสัญญาขั้น
- ๔.) ความอยากได้ ความโกรธ ความเสื่อม เป็นต้น เป็นสังขารขั้น
- ๕.) ความรู้ในอารมณ์ต่างๆ เป็นวิญญาณขั้น

* ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่ประกอบด้วยสุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญาทั้งหลาย จึงรู้ว่
บรรดาสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกนี้ นอกจากขั้น ๕ แล้ว ก็ไม่มีอะไรอื่นอีก เป็นสภาพอนัตตาทั้งสิ้น ส่วนที่รู้ถึง
สภาพของอนัตตาของรูปนามเหล่านี้ จะต้องรู้ชัดเพียงใดนั้น ก็ต้องแล้วแต่กำลังของปัญญานั้น ๆ ตามลำดับ

๒. อุปาทานักขั้น คำว่า อุปาทานักขั้น หมายความว่า ขั้นที่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน

ดังแสดงจกัถะว่า :

อุปาทานัน โคธา ขนฺธา = อุปาทานกฺขนฺธา ขั้น ที่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน ชื่อว่า อุปาทานักขั้น

* ในการที่พระพุทธองค์ทรงแสดงอุปาทานักขั้น แยกออกมาจากขั้น ๕ นั้นก็เพื่อให้เป็นประโยชน์
ในการเจริญวิปัสสนา เพราะผู้ที่เจริญวิปัสสนานั้น จะต้องกำหนดขั้น ๕ ที่เป็น โลภะ ซึ่งเป็นอารมณ์ของ
อุปาทานได้ กล่าวคือ กามอุปาทาน ทิฏฐอุปาทาน สีสัพพตูปาทาน อตตวาทุอุปาทาน เหล่านี้ เกิดขึ้นด้วยอาศัย รูป
เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ ที่เป็นโลภะเป็นเหตุเท่านั้น สำหรับเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เป็น
โลกุตระนั้นย่อมไม่มี ด้วยเหตุนี้ จึงทรงแสดงอุปาทานักขั้นโดยเฉพาะอีก

อธิบายอุปาทานักขั้น ๕ อย่าง มีดังนี้ คือ

* อุปาทาน คือ การยึดมั่น หรือ การสืบทอดของรูปนามอยู่เนื่อง ๆ ในรูปขั้น ๕ เหล่านี้ เพราะเป็นไป
ตามอำนาจของอุปาทาน คือ การยึดมั่น เวลารู้ตามความเป็นจริงของรูปนามขั้น ๕ เวลานั้น อุปาทานก็ไม่มี และ
ถ้าไม่รู้ตามความเป็นจริง อุปาทาน ก็มีอยู่

- (๑) ยินดีพอใจในรูปทั้งหมดเป็นอารมณ์ของอุปาทานได้ คือ เอรูป ๒๘ เป็นอารมณ์ ก็เรียกว่า เป็น
อารมณ์ของอุปาทาน คือ ยึดว่าเป็นเรา เป็นเขา เช่น ยึดว่าเป็นของเรา เป็นของญาติเราเหล่านี้เป็นต้น
ก็ถือว่าเป็นอารมณ์ของอุปาทาน คือ การยินดีว่าเป็นเราอื่น เราเดิน เหล่านี้ ก็เป็นรูปทั้งนั้น
- (๒) เวทนาอุปาทานักขั้น กองเวทนาเป็นอารมณ์ของอุปาทาน คือ สุข ทุกข์ เฉย ๆ เหล่านี้ เป็นเวทนา
เช่น เราทุกข์กาย เราสุขใจ เราเฉย ๆ คือ สุข ทุกข์ เฉย ๆ เป็นเวทนา ที่เรายึดว่า สุข ทุกข์ เฉย ๆ
เหล่านี้ เป็นอุปาทาน คือ การยึดมั่นในเวทนา
- (๓) สัญญาอุปาทานักขั้น กองสัญญาเป็นอารมณ์ของอุปาทาน สัญญา เป็นธรรมชาติที่จำในอารมณ์
แต่เรากลับไปจำว่าเป็นเรา เป็นเขา แต่ไม่จำว่าเป็นรูป เป็นนาม หรือเป็นรูป เวทนา เหล่านี้ คือ
สัญญาในการจำอย่างนั้นอย่างนี้ – อุปาทาน เข้าไปยึดว่าเป็นเราเป็นเขา

- (๔) สังขารรูปาทานักขันธ กองสังขารที่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน คือ เจตสิก ๕๐ (เว้นเวทนาและสัญญา) คือ เจตสิกดวงหนึ่ง ๆ ที่เกิดในเจตสิก ๕๐ ดวง เช่น โลกเจตสิก คือ ความยินดี พอใจในอารมณ์ ก็คิดว่าเราพอใจ ถ้าโทสเจตสิกเกิดขึ้นก็ว่าเราไม่พอใจ และถ้าสังขารเจตสิก เกิดขึ้นก็คิดว่าเราเชื่อว่า คุณพระพุทธรเจ้ามีจริง เหล่านี้เป็นต้นที่เรียกว่าเป็นกิเลสอย่างละเอียด แต่ไม่ห้ามสวรรค์ แต่เราไปยึดว่าเป็นเรา เป็นเขา
- (๕) วิญญาณูปาทานักขันธ กองจิตที่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน คือจิต เป็นธรรมชาติที่นุ่มไปรู้ในอารมณ์ คือ เป็นการรับอารมณ์เป็นลักษณะอย่างเดียว แต่กลับไปคิดว่า เราคิด เรารู้ในอารมณ์ต่างๆ ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต เหล่านี้เป็นต้น บุคคลที่ไม่ยึดมั่นในอารมณ์ คือ อุปาทาน คือ บุคคลที่เจริญวิปัสสนา กัมมัฏฐานและพระอริยบุคคล บุคคลที่ยึดมั่นในอารมณ์คือ อุปาทาน คือ บุคคลที่ไม่รู้ตามความเป็นจริง คือ ผู้ที่ไม่ได้เจริญวิปัสสนา เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่อยู่ในโลกุตระไม่เรียกว่าเป็นอารมณ์ของอุปาทาน

๓. आयตนะ คำว่า आयตนะ มีความหมาย ๒ อย่างคือ

- (๑) आयตนะ หมายความว่า ธรรมที่มีสภาพคล้ายกับว่ามีความพยายามเพื่อยังผลของตน ให้เกิดขึ้น เช่น จักขายตนะ กับ รูปายตนะ เป็นเหตุให้การเห็นเกิดขึ้น (เป็นผล) เป็นต้น
- (๒) आयตนะ หมายความว่า ธรรมที่กระทำซึ่งจิตและเจตสิกให้กว้างขวางเจริญขึ้น ดังแสดง
 วจนัตถะว่า : **อายตฺนํ อตฺตโน ผลุํปคฺติยา อุตฺตาทนฺตา วีย โทหนฺตฺติ = आयตนา**
 ธรรมเหล่าใด มีสภาพคล้ายกับว่า มีความพยายาม เพื่อยังผลของตนให้เกิดขึ้น ฉะนั้น
 ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า आयตนะ (หมายความว่า)
- (๑) จักขายตนะ กับ รูปายตนะ ทั้ง ๒ เป็นเหตุให้การเห็นเกิดขึ้น ฉะนั้น การเห็นนี้จึงเป็น
 ผลของอายตนะ ทั้ง ๒ นั้น ในทางอายตนะอื่น ๆ ก็เป็นไปเช่นเดียวกัน คือ
- (๒) โสตายตนะ กับ สัททายตนะ เป็นเหตุ การได้ยิน เป็นผล
- (๓) ฆนายตนะ กับ คันธายตนะ เป็นเหตุ การรู้กลิ่น เป็นผล
- (๔) ชิวหายตนะ กับ รสอายตนะ เป็นเหตุ การรู้รส เป็นผล
- (๕) กายายตนะ กับ โผฏฐัพพายตนะ เป็นเหตุ การรู้สัมผัส เป็นผล
- (๖) มนายตนะ กับ รัมมายตนะ เป็นเหตุ การรู้เรื่องราวต่าง ๆ เป็นผล

เหตุกับผลที่กล่าวมานี้ ย่อมเป็นไปตามสภาวะอนัตตาทั้งสิ้น आयตนะต่าง ๆ เหล่านั้น หาได้มีความพยายามขึ้นอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ แต่สภาพความเป็นไปของอายตนะต่าง ๆ เหล่านั้นคล้าย ๆ กันว่ามีการ ขวนขวายพยายามเพื่อให้ผลของตน ๆ เกิดขึ้น ฉะนั้น

* เนื้อความ ๕ อย่าง ของศัพท์ว่า आयตนะ นี้ มีเนื้อความแสดงอยู่ ๕ อย่าง คือ

- (๑) สยชาติเทศภูฏ หมายถึง เพราะว่าเป็นที่เกิดแห่งวิถิจิตบ่อย ๆ
 (๒) นิวาตภูฏ หมายถึง เพราะว่าเป็นที่อยู่ของวิถิจิต
 (๓) อากรภูฏ หมายถึง เพราะว่าเกิดอยู่ในสัตว์ทั่วไปไม่เลือกชั้น
 (๔) สโมสรรณภูฏ หมายถึง เพราะว่าเป็นที่ประชุมแห่งวิถิจิตทั้งหลาย
 (๕) การณภูฏ หมายถึง เพราะว่า เป็นเหตุให้วิถิจิตเกิดขึ้น

๔. ธาตุ ๑๘ คำว่า ธาตุ หมายถึง ธรรมชาติที่ทรงไว้ซึ่งสภาพของตน เป็นสภาวะแท้ ๆ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวะ เป็นแต่เพียงสภาวะ จึงชื่อว่า ธาตุ

* ธาตุมี ๑๘ คือ

ตั้งแต่ จักขุธาตุ จนถึง โภภุจัพพธาตุ เป็นที่สุด องค์ธรรมเป็นรูป อย่างเดียว
 ตั้งแต่ จักขุวิญญาณธาตุ จนถึง มโนวิญญาณธาตุ องค์ธรรมเป็นนาม คือ จิต อย่างเดียว
 ส่วนธัมมธาตุ เป็นได้ทั้งรูปและนาม คือ เจตสิก ๕๒ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน ๑

สรุปแล้ว ธาตุ ๑๘ ที่เป็นทั้งรูปและนาม เรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า

- โอปาริกรูป ๑๒ คือ ปสาทรูป ๕ วิสยรูป ๗ เรียกว่า โอปาริกธาตุ ๑๐
- ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เรียกว่า ปัญจวิญญาณธาตุ ๕
(มีจักขุวิญญาณธาตุ ๑ เป็นต้น)
- สัมปฏิจฉนจิต ๒ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ เรียกว่า มโนธาตุ
- จิต ๗๖ (เว้น ทวิ. ๑๐ มโนธาตุ ๓) เรียกว่า มโนวิญญาณธาตุ
- เจตสิก ๕๒ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน ๑ เรียกว่า ธัมมธาตุ

* ธรรมที่รวมเป็นธาตุ ๑๘ คือ ทวาร ๖ อารมณ ๖ วิญญาณ ๖ รวมแล้วเป็นธาตุ ๑๘

๕. อริยสัจจะ ๔ คำว่า อริยสัจจะ หมายถึง ธรรมที่เป็นความจริงของพระอริยเจ้า

ดังแสดงวจนัตถะว่า อริยานํ สัจจานิ = อริยสัจจานิ

ธรรมที่เป็นความจริงของพระอริยเจ้าทั้งหลาย ชื่อว่า อริยสัจจะ

หมายความว่า ความจริง ๔ อย่าง ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้นั้น บรรดาปุถุชนทั้งหลาย แม้ว่าจะได้ยินได้ฟังก็ตาม แต่สภาพที่เป็นจริงดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า ธรรมนี้เป็นทุกข์ ธรรมนี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ธรรมนี้เป็นเครื่องดับทุกข์ ธรรมนี้เป็นหนทางให้ถึงความดับทุกข์ เหล่านี้ ปุถุชนเหล่านั้นย่อมเห็นไม่ลึกซึ้ง มั่นคงเหมือนพระอริยเจ้า ดังนั้น ธรรมที่เป็นความจริงตามที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้นั้น จึงชื่อว่า อริยสัจจะ

แสดงการจำแนกอริยสัจจ์ ๔ โดยเหตุ – ผล – โลภียะ – โลกุตระ – โดยวิภูษณสาร ดังนี้

ทุกขสัจจะ ๑	สมุทยสัจจะ ๒	นิโรธสัจจะ ๓	มรรคสัจจะ ๔
เป็น ผล	เป็น เหตุ	เป็น ผล	เป็น เหตุ
เป็น โลภียะธรรม	เป็น โลภียะธรรม	เป็น โลกุตระธรรม	เป็น โลกุตระธรรม
เป็น โลภียะสัจจะ	เป็น โลภียะสัจจะ	เป็น โลกุตระสัจจะ	เป็น โลกุตระสัจจะ
ชื่อว่า ปวัตติสัจจะ	ชื่อว่า ปวัตติเหตุสัจจะ	ชื่อว่า นิวัตติสัจจะ	ชื่อว่า นิวัตติเหตุสัจจะ
เป็น สัจจะที่มีความ	เป็น สัจจะที่เป็นเหตุให้	เป็น สัจจะที่ถอยออก	เป็น สัจจะที่เป็นเหตุให้ถึงความ
เป็น อยู่ในวิภูษณสาร	ทุกขสัจจะเกิดขึ้น เป็น ไปอยู่ในวิภูษณสาร	จากวิภูษณทุกข	ถอยออกจากวิภูษณทุกข

สรุปปริจเฉทที่ ๗ ที่เรียกว่า สมุจยสังคหะ ที่พระอนุรุทธาจารย์แสดงการรวบรวมจิต เจตสิก รูป นิพพาน ที่เรียกว่า วัตถุธรรม ๗๒ ประการ

* วัตถุธรรม หมายความว่า ธรรมที่มีสภาวะลักษณะ มืองค์ธรรมปรมาณูของตนโดยเฉพาะ สามารถปรากฏแก่ปัญญาได้ มี ๗๒ ประเภท คือ จิตทั้งหมด นับเป็นหนึ่ง เจตสิก ๕๒ (แต่ละประเภทที่มีลักษณะของตน ๆ โดยเฉพาะ) นิพผันรูป ๑๘ นิพพาน ๑ รวมเป็น ๗๒

ในปริจเฉทที่ ๗ นั้น มีธรรม ๔ หมวดใหญ่ๆ คือ

- ๑) อกุศลสังคหะ ๒) มิสสกสังคหะ
๓) โพรธิปักขียสังคหะ ๔) สัพพสังคหะ

ในธรรม ๔ หมวดใหญ่ๆ นั้นก็มีธรรมหมวดเล็กของแต่ละหมวดเป็นของตนโดยเฉพาะๆ ดังนี้ คือ

- ๑) อกุศลสังคหะ มีธรรมอยู่ ๕ หมวด ๕๕ ประเภท
๒) มิสสกสังคหะ มีธรรมอยู่ ๗ หมวด ๖๔ ประเภท
๓) โพรธิปักขียสังคหะ มีธรรมอยู่ ๗ หมวด ๓๗ ประเภท
๔) สัพพสังคหะ มีธรรมอยู่ ๕ หมวด ๓๕ ประเภท

จบ ปริจเฉท ๗

คนเหล่าใด ทั้งเด็กผู้ใหญ่ ทั้งพาลทั้งบัณฑิต
ทั้งมั่งมีทั้งขัดสน ล้วนมีความตายเป็นเบื้องหน้า
ภาชนะดิน ช่างหม้อทำทั้งเล็กทั้งใหญ่
ทั้งสูงทั้งคืบ ทุกชนิดมีความแตกเป็นที่สุด
ฉันใด ชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ก็ ฉะนั้น.....(จี. มหา 108/290)

พระศาสดาได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า
วัยของเราแก่หง่อมแล้ว ชีวิตของเราเป็นของน้อย
เราจักละพวกเธอไป เราทำที่พึ่งแก่ตนแล้ว.....พระอาจารย์ ทีวี เกตุธมโมวัดราชสิทธิาราม คณะ 5

คำกรวดน้ำแบบย่อ

อิทฺ โน ญาตีนิ โหตุ
สุจิตา โหนตุ ญาตโย.

ข้าพเจ้าขอตั้งจิตอุทิศผล
บุญกุศลนี้แผ่ไปให้ไพศาล
ถึงบิดามารดาครูอาจารย์
ทั้งลูกหลานญาติมิตรสนิทกัน
คนเคยร่วมกิจการงานทั้งหลาย
ขอให้ได้ในกุศลผลของฉันท
ทั้งเจ้ากรรมนายเวรและเทวัญ
ขอให้ท่าน โมทนาทั่วหน้า เทอญ

คำแผ่เมตตา

สัพเพ สัตตา

สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์
เกิดแก่เจ็บตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น

อเวรา

จงเป็นสุข ๆ เกิด อย่าได้มีเวรแก่กันและกันเลย

อพฺยาปชฺฌา

จงเป็นสุข ๆ เกิด อย่าได้เบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย

อนินฺหา

จงเป็นสุข ๆ เกิด อย่าได้มีความทุกข์กาย ทุกข์ใจเลย

สุโข อตุตฺตานํ ปฺริหรนฺตุ

จงมีความสุขกาย สุขใจ รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด

คำอธิษฐาน

ข้าพเจ้า ขอตั้งสัจจะอธิษฐาน ขออานุภาพ แห่งบุญกุศล ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนแล้วในวันนี้
จงเป็นพลบัจจัย เป็นนิสัยตามส่งให้เกิดปัญญาญาณ ทั้งชาตินี้และชาติหน้าตลอดชาติอย่างยิ่ง
จนถึงความพ้นทุกข์ คือ พระนิพพาน เทอญ.

กราบลาครูอาจารย์

พร้อมกัน

ครูอุปัชฌา อาจารย์ชะคุณัง อะหังวันทามิ ข้าพเจ้ากราบวันทา ครูอุปัชฌา อาจารย์ ผู้มีพระคุณ
โดยความเคารพ

กราบ ๓ ครั้ง

ป ร ิ จ เ ฉ ็ ท ที่ ๗

สมุจจัยสังคหะ

อนุสันธิ และปฏิญญา

ทิวาสตุตติวิธา วุตตะตา วตฺตุมฺมา สลกฺขณา
เตสฺ ทานิ ยถายโศคํ ปวกฺขามิ สมุจฺจยํ ฯ

วัตตธรรม คือ ธรรมที่มีสภาพของตนโดยแท้ ๗๒ ประการนั้น ข้าพเจ้าได้แสดงไปแล้ว บัดนี้จะแสดง
สมุจจัยสังคหะ คือ สังคหะที่รวบรวมธรรมต่าง ๆ ของวัตตธรรม ๗๒ ประการนั้น ตามที่จะเข้ากันได้

แสดงการรวบรวมปรมัตถธรรม ๔ คือ จิต(๑) เจตสิก(๕๒) นิปผันนรูป(๑๘) นิพพาน(๑) ที่เรียกว่า วัตตธรรม ๗๒
ประการที่มีสภาพเข้ากันได้ให้อยู่เป็นหมวด ๆ ชื่อว่าสมุจจัยสังคหะ มี ๔ หมวด คือ

- ๑) อกุศลสังคหะ การแสดงสงเคราะห์ ธรรมที่เป็นฝ่ายอกุศลโดยส่วนเดียว หมวดหนึ่ง
- ๒) มิสสกสังคหะ การแสดงสงเคราะห์ ธรรมที่เป็นกุศล อกุศล อพยากตะทั้ง ๓ ปนกัน หมวดหนึ่ง
- ๓) โภธิปักขียสังคหะ การแสดงสงเคราะห์ ธรรมที่เป็นฝ่ายมรรคญาณ หมวดหนึ่ง
- ๔) สัพพสังคหะ การแสดงสงเคราะห์ จิต เจตสิก รูป นิพพาน ซึ่งเป็นวัตตธรรมทั้งหมดรวมกัน หมวดหนึ่ง

สมุจจัยสังคหะ ๔ หมวด

อกุศลสังคหะ		มิสสกสังคหะ		โภธิปักขียสังคหะ		สัพพสังคหะ	
หมวด	ประเภท	หมวด	ประเภท	หมวด	ประเภท	หมวด	ประเภท
๑. อาสวะ	๔	๑. เหตุ	๖	๑. สติปัฏฐาน	๔	๑. ชันธิ์	๕
๒. โสมะ	๔	๒. ฌานังคะ	๗	๒. สัมมปธาน	๔	๒. อุปาทานักขันธิ์	๕
๓. โยคะ	๔	๓. มัคคังคะ	๑๒	๓. อิทธิบาท	๔	๓. อายตนะ	๑๒
๔. คันถะ	๔	๔. อินทริย์	๒๒	๔. อินทริย์	๕	๔. ธาตุ	๑๘
๕. อุปาทาน	๔	๕. พละ	๙	๕. พละ	๕	๕. อริยสัจจะ	๔
๖. นีวรณะ	๖	๖. อธิบัติ	๔	๖. โฟชฌงค์	๗	* ไม่นับอุปาทา	
๗. อนุสัย	๗	๗. อาหาร	๔	๗. มัคคังคะ	๘	นักขันธิ์โดยเฉพาะ	
๘. สังโยชน์	๑๒						
- พระสูตร	๑๐						
- พระอภิธรรม	๑๐						
๙. กิเลส	๑๐						
รวม ๙ หมวด	๕๕	รวม ๗ หมวด	๖๔	รวม ๗ หมวด	๓๗	รวม ๕ หมวด	๓๙

อธิ.

๑๔

๓๖

๑๔

๗๒

อกุ.

จิต.๑ เจ.๒๖ รูป๙

จิต.๑ เจ.๑๓

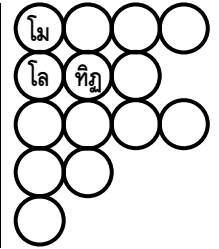
จิต.๑ เจ.๕๒ นิป.๑๘ นิพ.

อ กุ ศ ล ส ั ง ค ห ะ

การแสดงสงเคราะห์ธรรมที่เป็นฝ่ายอกุศล โดยส่วนเดียวหมวดหนึ่ง (มี ๙ หมวด ๕๕ ประเภท)

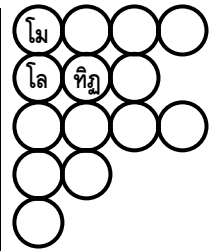
๑) อาสวะ เปรียบเหมือนสุรา

อาสวะ ๔	ธ.ที่เป็นเครื่องไหลอยู่ใน	องค์ธรรม (รวม ๓)
๑) กามาสวะ	...กามคุณอารมณ์	โลกเจตสิก ที่ใน โลกมุขจิต ๘
๒) ภวาสวะ	...รูปภพ อรูปภพหรือรูปฌาณ อรูปฌาณ	โลกเจตสิก ที่ใน ทิฏฐิตตวิปปยุตตจิต ๔
๓) ทิฏฐึณาสวะ	...ความเห็นผิด	ทิฏฐิเจตสิก ที่ใน ทิฏฐิตตสัมปยุตตจิต ๔
๔) อวิชชาสวะ	...ความหลง ความเผลอ	โมหเจตสิก ที่ใน อกุศลจิต ๑๒

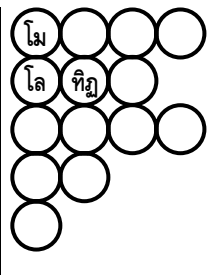
๒) โอฆะ เปรียบเหมือนห้วงน้ำ

โอฆะ ๔	ธ.ที่เป็นเครื่องทำให้สัตว์จมอยู่ใน	องค์ธรรม (รวม ๓)
๑) กามโอฆะ	...กามคุณอารมณ์	โลกเจตสิก ที่ใน โลกมุขจิต ๘
๒) ภโวฆะ	...รูปภพ อรูปภพหรือรูปฌาณ อรูปฌาณ	โลกเจตสิก ที่ใน ทิฏฐิตตวิปปยุตตจิต ๔
๓) ทิฏฐิโอฆะ	...ความเห็นผิด	ทิฏฐิเจตสิก ที่ใน ทิฏฐิตตสัมปยุตตจิต ๔
๔) อวิชชาโอฆะ	...ความหลง ความเผลอ	โมหเจตสิก ที่ใน อกุศลจิต ๑๒

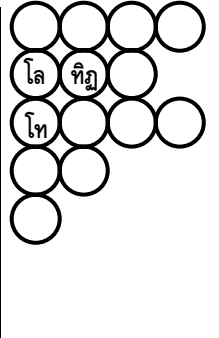
๓) โยคะ เปรียบเหมือนนกาว

โยคะ ๔	ธ.ที่เป็นเครื่องประกอบสัตว์ให้ติดอยู่ใน	องค์ธรรม (รวม ๓)
๑) กามโยคะ	...กามคุณอารมณ์	โลกเจตสิก ที่ใน โลกมุขจิต ๘
๒) ภวโยคะ	...รูปภพ อรูปภพหรือรูปฌาณ อรูปฌาณ	โลกเจตสิก ที่ใน ทิฏฐิตตวิปปยุตตจิต ๔
๓) ทิฏฐิโยคะ	...ความเห็นผิด	ทิฏฐิเจตสิก ที่ใน ทิฏฐิตตสัมปยุตตจิต ๔
๔) อวิชชาโยคะ	...ความหลง ความเผลอ	โมหเจตสิก ที่ใน อกุศลจิต ๑๒

๔) คันถะ เปรียบเหมือนโซ่เหล็ก

คันถะ ๔	ธ.ที่เกี่ยวข้องลงนามกายรูปกายไว้โดยอาการ...	องค์ธรรม (รวม ๓)
๑) อภิชฌากายคันถะ	...ที่ผูกพันอยู่ในกามคุณอารมณ์	โลกเจตสิก ที่ใน โลกมุขจิต ๘
๒) พยาบาทกายคันถะ	...โกรธ	โทสเจตสิก ที่ใน โทสมุขจิต ๒
๓) สีสัพพตปรามาสกายคันถะ	...ยึดถือในการปฏิบัติที่ผิด	ทิฏฐิเจตสิก ที่ใน ทิฏฐิตตสัมปยุตตจิต ๔
๔) อิทังสัจจกนิเวสกายคันถะ	...ยึดมั่นในความเห็นผิดของตนว่าถูก ความเห็นของคนอื่นผิด	

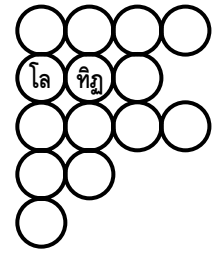

ข้อสังเกต-ความแตกต่างระหว่างอภิชฌาและพยาบาทที่เป็นมโนทุจริต กับ อภิชฌาและพยาบาทที่เป็นคันถะ

- อภิชฌา** ที่เป็น **มโนทุจริต** เป็นโลภะอย่างหยาบมีสภาพอยากได้ทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่นมาเป็นของตนโดยไม่ชอบธรรม
ที่เป็น **คันถะ** เป็นโลภะทั้งหยาบและละเอียดทั้งหมดที่เกี่ยวกับความอยากได้ ความพอใจทั้งในทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่นหรือของตนเองโดยชอบธรรมก็ตาม หรือไม่ชอบธรรมก็ตาม จัดเป็น อภิชฌากายคันถะทั้งสิ้น
- พยาบาท** ที่เป็น **มโนทุจริต** เป็นโทสะอย่างหยาบที่เกี่ยวกับความปองร้ายผู้อื่น คิดให้เขาลำบากเสียหายต่างๆ หรือนึกแค้นให้ผู้ที่ตนไม่ชอบนั้นให้ถึงตาย
ที่เป็น **คันถะ** เป็นโทสะทั้งหยาบและละเอียด คือ ความไม่ชอบ ไม่พอใจ โกรธ ก้าว กลุ่มใจ เสียใจ ไปจนถึงการทำปาณาติบาต ผรุสวาจา เหล่านี้จัดเป็น พยาบาทกายคันถะทั้งสิ้น

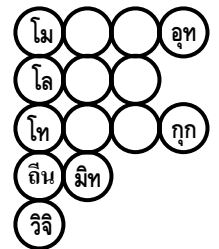
๕) อุปาทาน เปรียบเหมือนงูที่จับกับได้กัดกับไว้แน่นไม่ยอมปล่อย

อุปาทาน ๔	ธ. ที่เป็นเครื่องยึดมั่นใน...	องค์ธรรม (รวม ๒)
๑) กามอุปาทาน	...กามคุณอารมณ์	โลกเจตสิก ที่ใน โลกมุลจิต ๘
๒) ทิฏฐอุปาทาน	...ความเห็นผิดที่นอกจาก ศีลทัฬหะปรมาสทิวฐิวฐิว และ อัดตวาททิวฐิว	} ทิวฐิวเจตสิก ที่ใน ทิวฐิวคตสัมปยุตตจิต ๔
๓) ศีลทัฬหอุปาทาน	...การปฏิบัติผิด อาทิปฏิบัติเยี่ยงโคเยี่ยงสุนัข	
๔) อัดตวาทอุปาทาน	...รูปนามขันธ 5 ว่าเป็นตัวเป็นตน	

๖) นีวรณะ เครื่องห้าม เครื่องกั้นความดีหรือกุศลธรรมต่าง ๆ ไม่ให้เกิดหรือให้กุศลบางอย่างที่เกิดแล้วเสื่อมไป

นีวรณะ ๖	ธ. ที่เป็นเครื่องกั้นความดีคือ...	องค์ธรรม (รวม ๘)
๑) กามัจฉันทนีวรณะ	...ความพอใจในกามคุณอารมณ์	โลกเจตสิก ที่ใน โลกมุลจิต ๘
๒) พยาปาทนีวรณะ	...ความโกรธ	โทสเจตสิก ที่ใน โทสมุลจิต ๒
๓) ถีนมิททนีวรณะ	...ความหดหู่ทอดอวยอารมณ์	ถีนะ+มิททะ ที่ใน อกุศลสังขาริกจิต ๕
๔) อุกุฏัจจุกุกุจนีวรณะ	...ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ	อุกุฏัจจเจตสิก ที่ใน อกุศลจิต ๑๒ กุกุจเจตสิก ที่ใน โทสมุลจิต ๒
๕) วิจิกิจฉานนีวรณะ	...ความสงสัยลังเลใจในสิ่งที่ควรเชื่อ	วิจิกิจฉา เจ. ที่ใน วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑
๖) อวิชชานีวรณะ	...ความหลง ความโง่ ที่ไม่รู้ตามความเป็นจริง	โมหเจตสิก ที่ใน อกุศลจิต ๑๒

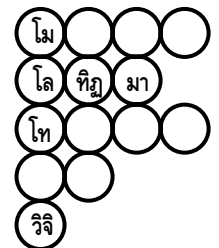

โล โท ถี มิ

อุ กุ วิ โม

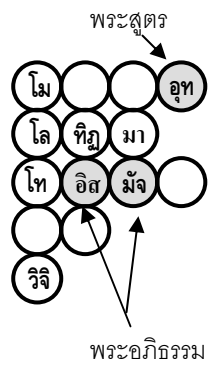
๗) อนุสัย ธรรมชาติอันเนื่องอยู่ในขันธสันดาน

อนุสัย ๗	ธ. ที่เนื่องอยู่ในขันธสันดาน คือ...	องค์ธรรม (รวม ๖)
๑) กามราคานุสัย	...ความติดใจในกามคุณอารมณ์	โลกเจตสิก ที่ใน โลกมุลจิต ๘
๒) ภวราคานุสัย	...ความติดใจในรูปภพ อรูปภพ หรือ รูปฌาณ อรูปฌาณ	โลกเจตสิก ที่ใน ทิวฐิวคตวิปยุตตจิต ๔
๓) ปฏิฆานุสัย	...ความโกรธ	โทสเจตสิก ที่ใน โทสมุลจิต ๒
๔) มานานุสัย	...ความเย่อหยิ่งถือตัว	มานเจตสิก ที่ใน ทิวฐิวคตวิปยุตตจิต ๔
๕) ทิวฐิวฐานุสัย	...ความเห็นผิด	ทิวฐิวเจตสิก ที่ใน ทิวฐิวคตสัมปยุตตจิต ๔
๖) วิจิกิจฉานุสัย	...ความสงสัยลังเลใจในสิ่งที่ควรเชื่อ	วิจิกิจฉา เจ. ที่ใน วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑
๗) อวิชชานุสัย	...ความหลง ความโง่ ที่ไม่รู้ตามความเป็นจริง	โมหเจตสิก ที่ใน อกุศลจิต ๑๒

๘) สังโยชน์ เหมือนเชือกที่ผูกโยงสัตว์หรือวัตถุสิ่งของไว้ไม่ให้หลุดไปจากวิญญูทุกขี้ได้

นัยพระสูตร ๑๐	นัยพระอภิธรรม ๑๐	ธ. ที่ผูกสัตว์ไว้โดยอาการที่...	ประทาม โดย	องค์ธรรม (รวม ๙)
โอ ๑)	กามราคสังโยชน์	...ติดอยู่ในกามคุณอารมณ์	อนา	โลกเจตสิก ที่ใน โลกมูลจิต ๘
อุ ๒)	รูปราคสังโยชน์	...ติดอยู่ในรูปภพ หรือ รูปமான	อร	โลกเจตสิก ที่ใน ทัฬหีจิตตวิปปยุตตจิต ๔
อุ ๓)	อรุปราคสังโยชน์			
โอ ๔)	ปฏิฆสังโยชน์	...โกรธ	อนา	โทสเจตสิก ที่ใน โทสมูลจิต ๒
อุ ๕)	มานสังโยชน์	...เยอหยิ่งถือตัว	อร	มานเจตสิก ที่ใน ทัฬหีจิตตวิปปยุตตจิต ๔
โอ ๖)	ทิฏฐิสังโยชน์	...มีความเห็นผิด	โสดา สกทา	ทิฏฐิเจตสิก ที่ใน ทัฬหีจิตตวิปปยุตตจิต ๔
โอ ๗)	ลิลพพตปวามาสสังโยชน์	...ปฏิบัติผิด		ทิฏฐิเจตสิก ที่ใน ทัฬหีจิตตวิปปยุตตจิต ๔
โอ ๘)	วิจิกิจฉาสังโยชน์	...สงสัยลังเลในสิ่งที่ควรเชื่อ		วิจิกิจฉาเจ. ที่ใน วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑
โอ	อิสสาสังโยชน์	...อิจฉาในคุณงามความดีของผู้อื่น	อนา	อิสสาเจตสิก ที่ใน โทสมูลจิต ๒
โอ		มัจฉริยสังโยชน์		...ตระหนี่หวงแหนในสมบัติ หรือ คุณความดีของตน
อุ ๙)	อุทธัจจสังโยชน์	...ฟุ้งซ่าน	อร	อุทธัจจเจตสิก ที่ใน อกุศลจิต ๑๒
อุ ๑๐)	อวิชาสังโยชน์	...หลงใไม่รูตามความเป็นจริง		โมหเจตสิก ที่ใน อกุศลจิต ๑๒

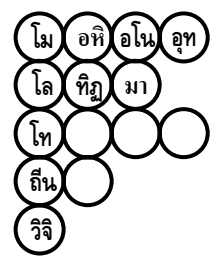
โล โท มา ทิ
วิ จี มัจ โม

เชือกคือสังโยชน์ทั้ง ๑๐ เส้น ซึ่งผูกมัดสัตว์ทั้งหลายไว้กับวิญญูทุกขนั้น ถ้าเส้นหนึ่งเส้นใดมีอาการตั้งขึ้นแล้วสังโยชน์เส้นนั้นก็จะนำสัตว์ให้ไปเกิดในภูมิที่เกี่ยวกับสังโยชน์นั้น ๆ โดยอาศัยกรรมที่สัตว์นั้น ๆ กระทำขึ้นปุณฺชนที่ไม่ได้ฌาน กามราคสังโยชน์ตั้งเป็นประจำอยู่เสมอ

- พระโสดาบันบุคคล พระสกิทาคามีบุคคล ประทาม ทัฬหีสังโยชน์ วิจิกิจฉาสังโยชน์ ลิลพพตปวามาสสังโยชน์ (ไรรมภาคียสังโยชน์) ได้เป็นสมุจเฉทปทหน พ้นแล้วจาก เหมฐิมสังสาระ คือ อบายภูมิ ๔
- พระอนาคามีบุคคล ประทาม กามราคสังโยชน์ ปฏิฆสังโยชน์ (ไรรมภาคียสังโยชน์) ได้เป็นสมุจเฉทปทหน พ้นแล้วจาก มัจฉิมสังสาระ คือ มนุษยภูมิและเทวดาภูมิ
- พระอรหันต์ ประทาม อุทธัจจสังโยชน์ ได้เป็นสมุจเฉทปทหน พ้นแล้วจาก อุปริมสังสาระ คือ รูปภูมิ อรูปภูมิ

๙) กิเลส เครื่องทำให้เศร้าหมองหรือเว้าร้อน

กิเลส ๑๐	ธ. ที่เป็นเครื่องเศร้าหมอง คือ...	องค์ธรรม (รวม ๑๐)
๑) โลกะ	...ความยินดีพอใจในโลกกัยอารมณ์ต่าง ๆ	โลกเจตสิก ที่ใน โลกมูลจิต ๘
๒) โทสะ	...ความโกรธ ความไม่พอใจ	โทสเจตสิก ที่ใน โทสมูลจิต ๒
๓) โมหะ	...ความหลง ความเียง	โมหเจตสิก ที่ใน อกุศลจิต ๑๒
๔) มานะ	...ความเยอหยิ่งถือตัว	มานเจตสิก ที่ใน ทัฬหีจิตตวิปปยุตตจิต ๔
๕) ทิฏฐิ	...ความเห็นผิด	ทิฏฐิเจตสิก ที่ใน ทัฬหีจิตตวิปปยุตตจิต ๔
๖) วิจิกิจฉา	...ความสงสัยลังเลในสิ่งที่ควรเชื่อ	วิจิกิจฉาเจตสิก ที่ใน วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑
๗) ถีนะ	...ความหดหู่	ถีนเจตสิก ที่ใน อกุศลสังขาริกจิต ๕
๘) อุทธัจจะ	...ความฟุ้งซ่าน	อุทธัจจเจตสิก ที่ใน อกุศลจิต ๑๒
๙) อหิริกะ	...ความไม่ละอายต่อทุจริต	อหิริกะเจตสิก ที่ใน อกุศลจิต ๑๒
๑๐) อนัตตปปะ	...ความไม่สะดุ้งกลัวต่อทุจริต	อนัตตปปะเจตสิก ที่ใน อกุศลจิต ๑๒

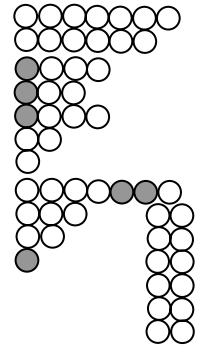
โล โท โม มา ทิ
วิ ถี อุ อ อ

มิ ส ส ก ส ัง ค ห ะ

การแสดงสงเคราะห์ธรรมที่เป็น กุศล อกุศล อพยากตะ ทั้ง ๓ ปนกันหมวดหนึ่ง (มี ๗ หมวด ๖๔ ประเภท)

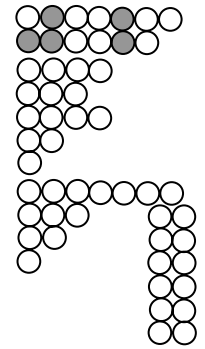
๑) เหตุ

เหตุ ๖	...เป็นเครื่องให้รูปนามที่เกิดพร้อมกันกับตน ตั้งมั่นและเจริญขึ้นได้ในอารมณ์	องค์ธรรม (รวม ๖)	
๑) โลกเหตุ	ความอยากได้...	โลกเจตสิก	ที่ใน โลกมูลจิต ๘
๒) โทสเหตุ	ความโกรธ...	โทสเจตสิก	ที่ใน โทสมูลจิต ๒
๓) โมหเหตุ	ความหลง...	โมหเจตสิก	ที่ใน อกุศลจิต ๑๒
๔) อโลกเหตุ	ความไม่ติดใจในกามคุณอารมณ์...	อลอกเจตสิก	ที่ใน โสภณจิต ๕๙/๙๑
๕) อโทสเหตุ	ความไม่โกรธ...	อโทสเจตสิก	ที่ใน โสภณจิต ๕๙/๙๑
๖) อโมหเหตุ	ความไม่หลง...	ปัญญาเจตสิก	ที่ใน ญาณสัมปยุตตจิต ๔๗/๗๙

๒) ฌานังคะ

ฌานังคะ ๗	ธรรมชาติที่...เป็นเครื่องเพ่งอารมณ์	องค์ธรรม (รวม ๕)	
๑) วิตก	...ยกจิตขึ้นสู่อารมณ์...	วิตก เจ.	ที่ใน กามจิต ๔๔ ปฐม ๑๑
๒) วิจาร์	...เคล้าคลึงอารมณ์...	วิจาร์ เจ.	ที่ใน กามจิต ๔๔ ปฐม ๑๑ ทุตติย ๑๑
๓) ปิติ	...มีความชื่นชมยินดีในอารมณ์...	ปิติ เจ.	ที่ใน กามโส.๑๘ ปฐม ๑๑ ทุตติย ๑๑ ตติย ๑๑
๔) เอกัคคตา	...ตั้งมั่นในอารมณ์เดียว...	เอกัคคตา เจ.	ที่ใน จิต ๑๑๑ (เว้น ทวิ.๑๐)
๕) โสมนัส	...เสวยอารมณ์เป็นสุขใจ...	เวทนา เจ.	ที่ใน โสมนัสสหคตจิต ๖๒
๖) โทมณัส	...เสวยอารมณ์เป็นทุกข์ใจ...	เวทนา เจ.	ที่ใน โทสมูลจิต ๒
๗) อุเบกขา	...เสวยอารมณ์เป็นกลาง...	เวทนา เจ.	ที่ใน อุเบกขาสหคตจิต ๔๗ (เว้น ทวิ.อุเบกขา ๘)

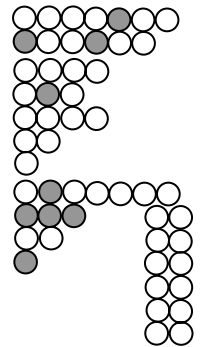

ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับองค์ฌาน

ถีนมิทตะ	เป็นปฏิปักษ์กับ วิตก
วิจิกิจชา	เป็นปฏิปักษ์กับ วิจาร์
พยาบาท	เป็นปฏิปักษ์กับ ปิติ
กามฉันทะ	เป็นปฏิปักษ์กับ เอกัคคตา
อุทธัจจะกุกกุจจะและโทมนัสเวทนา	เป็นปฏิปักษ์กับ โสมนัสเวทนาและอุเบกขาเวทนา
ปิติและโสมนัสเวทนา	เป็นปฏิปักษ์กับ โทมณัสเวทนา

๓) มัคคังคะ

มัคคังคะ ๑๒	...เป็นหนทางให้ถึงสุดติภูมิ และพระนิพพาน	องค์ธรรม (รวม ๙)	
			๑๒+๒๗+๘
๑) สัมมาทิฏฐิ	ความเห็นชอบ...	ปัญญาเจตสิก	ที่ใน ญาณสัมปยุตตจิต ๔๗/๗๙
๒) สัมมาสังกัปปะ	ความดำริชอบ...	วิตกเจตสิก	ที่ใน กามาวจรโสภณจิต ๒๔ ปฐม ๑๑
๓) สัมมาวาจา	การกล่าววาจาชอบ...	สัมมาวาจาเจตสิก	ที่ใน มหากุศลจิต ๘ โลกุตตรจิต ๔๐
๔) สัมมากัมมันตะ	การทำการงานชอบ...	สัมมากัมมันตเจตสิก	ที่ใน มหากุศลจิต ๘ โลกุตตรจิต ๔๐
๕) สัมมาอาชีวะ	การเลี้ยงชีพชอบ...	สัมมาอาชีวะเจตสิก	ที่ใน มหากุศลจิต ๘ โลกุตตรจิต ๔๐
๖) สัมมาวายามะ	ความเพียรชอบ...	วิริยเจตสิก	ที่ใน โสภณจิต ๙๑
๗) สัมมาสติ	ความระลึกชอบ	สติเจตสิก	ที่ใน โสภณจิต ๙๑
๘) สัมมาสมาธิ	ความตั้งมั่นชอบ...	เอกัคคตาเจตสิก	ที่ใน โสภณจิต ๙๑
	..เป็นหนทางให้ถึงทุกติภูมิ		
๙) มิจฉาทิฏฐิ	ความเห็นผิด...	ทิฏฐิเจตสิก	ที่ใน ทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔
๑๐) มิจฉาสังกัปปะ	ความดำริผิด...	วิตกเจตสิก	ที่ใน อกุศลจิต ๑๒
๑๑) มิจฉาวายามะ	ความเพียรผิด...	วิริยเจตสิก	ที่ใน อกุศลจิต ๑๒
๑๒) มิจฉาสมาธิ	ความตั้งมั่นผิด...	เอกัคคตาเจตสิก	ที่ใน อกุศลจิต ๑๑ (เว้น วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑)

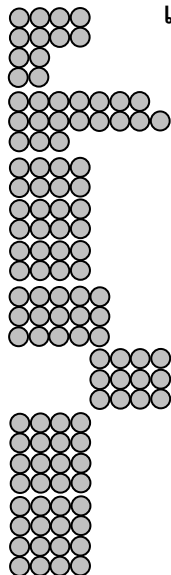

ธรรมที่เรียกว่าเป็น องค์มรรค เพราะเป็นเหตุและเป็นหนทางให้เข้าถึงสุดติภูมิ ทุกติภูมิและนิพพานและเพราะเป็นส่วนหนึ่ง ๆ ของมรรค

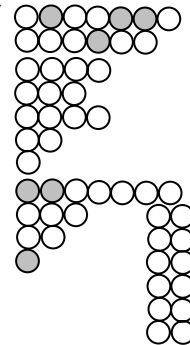
๔) อินทรี

อินทรี ๒๒		ธรรมชาติที่เป็นผู้ปกครองใน....	องค์ธรรม รวม ๑๖	จำแนกอินทรี โดยภูมิ
อินทรีที่เป็นรูปปรมาตต์	๑) จักขุนทรี	...การเห็น	จักขุประสาท	กามอินทรี
	๒) โสิตินทรี	...การได้ยิน	โสตประสาท	
	๓) ฆานินทรี	...การรู้กลิ่น	ฆานประสาท	
	๔) ชิวหินทรี	...การรู้รส	ชิวหาประสาท	
	๕) กายินทรี	...การสัมผัส	กายประสาท	
	๖) อิตถินทรี	...ความเป็นหญิง	อิตถิภาวรูป	
	๗) ปุริสินทรี	...ความเป็นชาย	ปุริสภาวรูป	
รูปและนาม	๘) ชีวิตินทรี	...การรักษารูปและนาม	ชีวิตรูปและชีวิตินทรีเจตสิก	กามอินทรี รูปอินทรี อรูปอินทรี โลกุตตรอินทรี
อินทรีที่เป็นนามปรมาตต์	๙) มนินทรี	...การรับอารมณ์	จิตทั้งหมด	กามอินทรี
	๑๐) สุขินทรี	...การเสวยความสุขกาย	เวทนาเจตสิก ที่ใน สุขสหคตกายวิญญาณจิต ๑	
	๑๑) ทุกخينทรี	...การเสวยความทุกข์กาย	เวทนาเจตสิก ที่ใน ทุกสหคตกายวิญญาณจิต ๑	
	๑๒) โสมนัสสินทรี	...การเสวยความสุขใจ	เวทนาเจตสิก ที่ใน โสมนัสสหคจิต ๒๒	กามอินทรี รูปอินทรี โลกุตตรอินทรี
	๑๓) โทมนัสสินทรี	...การเสวยความทุกข์ใจ	เวทนาเจตสิก ที่ใน โทสมูลจิต ๒	กามอินทรี
	๑๔) อุเปกخينทรี	...การเสวยอารมณ์เป็นกลาง	เวทนาเจตสิก ที่ใน อุเปกขาสหคจิต ๕๕	กามอินทรี รูปอินทรี โลกุตตรอินทรี
	๑๕) สัทธินทรี	...ความเชื่อต่อสิ่งที่ควรเชื่อ	สัทธาเจตสิก ที่ใน โสภณจิต ๙๑	
	๑๖) วิริยินทรี	...ความเพียร	วิริยเจตสิก ที่ใน วิริยสัมปยุตตจิต ๑๐๕	
	๑๗) สตินทรี	...การระลึกชอบ	สติเจตสิก ที่ใน โสภณจิต ๙๑	
	๑๘) สมาธินทรี	...การตั้งมั่นในอารมณ์อันเดียว	เอกัคคตาเจตสิก ที่ใน จิต ๗๒ เว้น อวิริยจิต ๑๖ วิจิกิจจฉาสัมปยุตตจิต ๑)	
	๑๙) ปัญญินทรี	...การรู้ตามความเป็นจริง	ปัญญาเจตสิก ที่ใน ญาณสัมปยุตตจิต ๔๗/๗๙	
	๒๐) อนัญญาตัญญัสสามิตินทรี	...การรู้แจ้งอริยสัจ ๔ ที่ตนไม่เคยรู้	ปัญญาเจตสิก ที่ใน โสคาปัตติมรรคจิต ๑	
	๒๑) อัญญินทรี	...การรู้แจ้งอริยสัจ ๔ ที่ตนเคยรู้	ปัญญาเจตสิก ที่ใน มรรคจิตเบื้องบน ๓ ผลจิตเบื้องต่ำ ๓	โลกุตตรอินทรี
	๒๒) อัญญาตาวิณทรี	...การรู้แจ้งอริยสัจ ๔ สิ้นสุดแล้ว	ปัญญาเจตสิก ที่ใน อรหัตตผลจิต ๑	

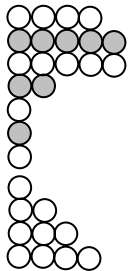
จิต ๑

เจตสิก ๗

รูป ๘

๕) พละ

พละ ๙	ธรรมชาติที่ไม่หวั่นไหวใน...(หน้าที่ของตน)	ไม่หวั่นไหวใน... (อกุศลธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับตน และทำลายอกุศลธรรมนั้นให้เสื่อมสิ้นไป)	องค์ธรรม (รวม ๙)
๑) สัทธาพละ	...ความเชื่อต่อสิ่งที่ควรเชื่อ	...อกุศลธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความไม่ศรัทธา	สัทธาเจตสิก ที่ใน โสภณจิต ๙๑
๒) วิริยพละ	...ความเพียร	...อกุศลธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความเกียจคร้าน	วิริยเจตสิก ที่ในวิริยสัมปยุตตจิต ๑๐๕
๓) สติพละ	...การระลึกชอบ	...อกุศลธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดการหลงลืม	สติเจตสิก ที่ใน โสภณจิต ๙๑
๔) สมာธิพละ	...การตั้งมั่นในอารมณ์อันเดียว	...ความฟุ้งซ่าน	เอกัคคตา เจ. ที่ใน จิต ๑๐๔ (เว้นอวิริยจิต ๑๖ วิจิกิจจาสัมปยุตตจิต ๑)
๕) ปัญญาพละ	...การรู้ตามความเป็นจริง	...การไม่รู้ตามความเป็นจริง	ปัญญาเจตสิก ที่ใน ญาณสัมปยุตตจิต ๗๙
๖) หิริพละ	...ความละอายต่อทุจริต	...ความไม่ละอายต่อทุจริต	หิริเจตสิก ที่ใน โสภณจิต ๙๑
๗) โอตตัปปพละ	...ความสะดุ้งกลัวต่อทุจริต	...ความไม่สะดุ้งกลัวต่อทุจริต	โอตตัปป เจ. ที่ใน โสภณจิต ๙๑
๘) อหิริกพละ	...ความไม่ละอายต่อทุจริต	...ความไม่สะดุ้งกลัวต่อทุจริต	อหิริกเจตสิก ที่ใน อกุศลจิต ๑๒
๙) อโนตตัปปพละ	...ความไม่สะดุ้งกลัวต่อทุจริต	...ความไม่สะดุ้งกลัวต่อทุจริต	อโนตตัปป เจ. ที่ใน อกุศลจิต ๑๒

๖) อธิบัติ

อธิบัติ ๔	ธรรมชาติที่เป็นใหญ่ใน...	องค์ธรรม (รวม ๔)
๑) ฉันทาธิบัติ	...ความพอใจ	ฉันทเจตสิก ที่ใน ทวิเหตุกขวน ๑๘ ตีเหตุกขวน ๓๔/๖๖
๒) วิริยาธิบัติ	...ความเพียร	วิริยเจตสิก ที่ใน ทวิเหตุกขวน ๑๘ ตีเหตุกขวน ๓๔/๖๖
๓) จิตตาธิบัติ	...การรับอารมณ์	ทวิเหตุกขวน และ ตีเหตุกขวน ๕๒/๘๔ (๑๘+๓๔/๖๖)
๔) วิมังสาธิบัติ	...การรู้แจ้งตามความเป็นจริง	ปัญญาเจตสิก ที่ใน ตีเหตุกขวน ๓๔/๖๖

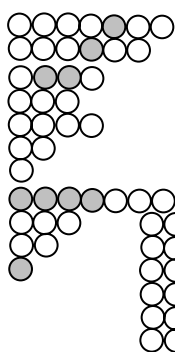
๗) อาหาร

อาหาร ๔	ธรรมชาติที่เป็นผู้นำให้.....เกิด	องค์ธรรม (รวม ๔)
๑) กพพีการอาหาร	...อาหารขรุรูป...	ไอชาที่อยู่ในอาหารต่างๆ
๒) ผัสสอาหาร	...เวทนา...	ผัสสเจตสิกที่ในจิตทั้งหมด
๓) มโนสัณฺเฑนอาหาร	...วิปากวิญญานรมมีปฏิสนธิจิตเป็นต้น...	เจตนาเจตสิกที่ในจิตทั้งหมด
๔) วิญญานาหาร	...เจตสิกและกัมมขรุรูป...	จิตทั้งหมด

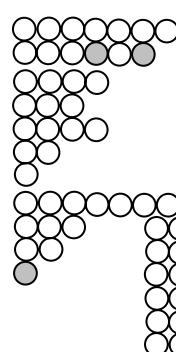
* สรุปสมุฏฐานและรูปที่เกิดจากสมุฏฐานทั้ง ๔

กรรมที่ทำให้รูปเกิดมี ๒๕	รูปที่เกิดจากกรรมมี ๑๘ แน่นอน ๙ ไม่แน่นอน ๙
จิตที่ทำให้รูปเกิดมี ๗๕	รูปที่เกิดจากจิตมี ๑๕ แน่นอน ๒ ไม่แน่นอน ๑๓
อตุที่ทำให้รูปเกิดมี ๒	รูปที่เกิดจากอตุมี ๑๓ แน่นอนไม่มี ไม่แน่นอน ๑๓
อาหารที่ทำให้รูปเกิดมี ๑	รูปที่เกิดจากอาหารมี ๑๒ แน่นอนไม่มี ไม่แน่นอน ๑๒

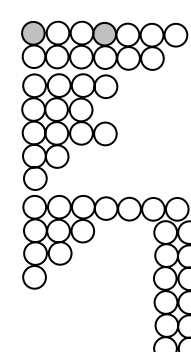
พละ อธ.๙

อธิบัติ อธ.๔

อาหาร อธ.๔

+ ทวิเหตุกขวนจิต และ ตีเหตุกขวนจิต ๕๒/๘๔ + ไอชาที่อยู่ในอาหารต่างๆ และจิตทั้งหมด

โพธิปักขิยสังคหะ

การแสดงสงเคราะห์ธรรมที่เป็นฝ่ายมรรคญาณ มี ๗ หมวด ๓๗ ประเภท

๑) สติปัฏฐาน

สติปัฏฐาน มี ๔ คือ	สติที่ตั้งมั่นอยู่ในการพิจารณาเรื่อง ๆ ซึ่ง...	องค์ธรรม (รวม ๑)
๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน	...กาย คือ รูปขันธ์ มีลมหายใจเข้าออก อิริยาบถใหญ่ อิริยาบถน้อย เป็นต้น	สติ (มหากุศลจิต ๘ มหาภิกขจิต ๘ อัปปนาชวนะ ๒๖) ๒๖ = มหัทค.กุ.๙ มหัทค.ภ.๙ โลกุ.๘
๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน	...เวทนา คือ สุข ทุกข์ เฉยๆ	
๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน	...จิต มีโลภจิต อโลภจิต โทสจิต อโทสจิต โมหจิต อโมหจิต เป็นต้น	
๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน	...สภาพธรรมที่เป็นอยู่ โดยอาการที่ปราศจากตัวตน มีสภาพของ โลภะ โทสะ โมหะ เป็นต้น	

สติดวงเดียวเป็นสติปัฏฐานทั้ง ๔ ได้ เพราะ

(๑) อารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งการกำหนด มี ๔	(๒) ลักษณะอันเป็นนิमितที่ปรากฏขึ้น มี ๔	(๓) การประหาม วิปlassธรรม มี ๔
๑.รูปขันธ์ เป็นอารมณ์ของสติ เรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๑.อสุภลักษณะ	สุภวิปlass ถูกประหาม
๒.เวทนาขันธ์ เป็นอารมณ์ของสติ เรียกว่า เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๒.ทุกข์ลักษณะ	สุขวิปlass ถูกประหาม
๓.วิญญาณขันธ์ เป็นอารมณ์ของสติ เรียกว่า จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๓.อนิจจลักษณะ	นิจจวิปlass ถูกประหาม
๔.สัญญาขันธ์+สังขารขันธ์ เป็นอารมณ์ของสติ เรียกว่า ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๔.อนัตตลักษณะ	อัตตวิปlass ถูกประหาม

๒) สัมมปปธาน

สัมมปปธาน มี ๔ คือ	ความพยายามเพื่อ...	องค์ธรรม (รวม ๑)
๑) อุปปนุหนานํ ปาปกานํ ปหานาย วายาโม	...ละอกุศลธรรม ที่เกิดขึ้นแล้ว	วิริยเจตสิก ที่ใน กุศลจิต ๒๑/๓๗
๒) อนุปนุหนานํ ปาปกานํ อนุปปาทาย วายาโม	...ให้อกุศลธรรม ที่ยังไม่เกิดนั้น ไม่ให้เกิดขึ้น	
๓) อนุปนุหนานํ กุสลาณํ อุปปาทาย วายาโม	...ให้อกุศลธรรม ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น	
๔) อุปปนุหนานํ กุสลาณํ ภิกขุโยภาวาย วายาโม	...ให้อกุศลธรรม ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป	

เหตุที่ วิริยเจตสิก ดวงเดียว เป็นสัมมปปธานทั้ง ๔ ได้ เพราะกิจของวิริยะในที่นี้มีอยู่ ๔ อย่างคือ

- (๑) พยายามเพื่อละอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว (๒) พยายามเพื่อไม่ให้อกุศลใหม่เกิด
- (๓) พยายามเพื่อให้อกุศลใหม่เกิด (๔) พยายามเพื่อให้อกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เจริญรุ่งเรืองขึ้น

๓) อิทธิบาท

อิทธิบาท ๔	...เป็นบาทเบื้องต้นแห่งความสำเร็จฉะฉาน มรรค ผล	องค์ธรรม (รวม ๔)
๑) ฉันทอิทธิบาท	ความพอใจอย่างแรงกล้า...	ฉันทเจตสิก ที่ใน กุศลจิต ๒๑ (ม.ภ.๔ มหัทค.ภ.๙ มรรค ๔)
๒) วิริยอิทธิบาท	ความพยายามอย่างแรงกล้า...	วิริยเจตสิก ที่ใน กุศลจิต ๒๑
๓) จิตตอิทธิบาท	ความตั้งใจอย่างแรงกล้า...	กุศลจิต ๒๑
๔) วิมังสาอิทธิบาท	ปัญญาอย่างแรงกล้า...	ปัญญาเจตสิก ที่ใน กุศลญาณสัมปยุตตจิต ๑๗ (ม.ภ.๔ มหัทค.ภ.๙ มรรคจิต ๔)

๔) อินทรีย์

อินทรีย์ มี ๕ คือ	ความหมาย	องค์ธรรม (รวม ๕)
๑) สัทธาอินทรีย์	ศรัทธา เป็นผู้ปกครองใน ความเลื่อมใสต่อสิ่งที่ควร	สัทธาเจตสิก ที่ใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิรียาจิต ๘ อปัปนาชวณะ ๒๖
๒) วิริยอินทรีย์	วิริยะ เป็นผู้ปกครองใน ความพยายามต่อสิ่งที่ควร	วิริยเจตสิก ที่ใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิรียาจิต ๘ อปัปนาชวณะ ๒๖
๓) สตินอินทรีย์	สติ เป็นผู้ปกครองใน การระลึกถึงสิ่งที่ควร	สติเจตสิก ที่ใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิรียาจิต ๘ อปัปนาชวณะ ๒๖
๔) สมานินทรีย์	สมาธิ เป็นผู้ปกครองใน การตั้งมั่นในอารมณ์ที่ควร	เอกัคคตา เจ. ที่ใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิรียาจิต ๘ อปัปนาชวณะ ๒๖
๕) ปัญญาอินทรีย์	ปัญญา เป็นผู้ปกครองใน การรู้ตามความเป็นจริง	ปัญญา เจ. ที่ใน มหากุศลญาณสัม ๔ มหาภิรียาญาณสัม ๔ อปัปนาชวณะ ๒๖

๕) พละ

พละ ๕	ความหมาย	องค์ธรรม (รวม ๕)
๑) สัทธาพละ	ศรัทธา เป็นผู้ไม่หวั่นไหวใน ความเลื่อมใสต่อสิ่งที่ควร	สัทธา เจ. ที่ใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิรียาจิต ๘ อปัปนาชวณะ ๒๖
๒) วิริยพละ	วิริยะ เป็นผู้ไม่หวั่นไหวใน ความพยายามต่อสิ่งที่ควร	วิริย เจ. ที่ใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิรียาจิต ๘ อปัปนาชวณะ ๒๖
๓) สติพละ	สติ เป็นผู้ไม่หวั่นไหวใน การระลึกถึงสิ่งที่ควร	สติ เจ. ที่ใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิรียาจิต ๘ อปัปนาชวณะ ๒๖
๔) สมานพละ	สมาธิ เป็นผู้ไม่หวั่นไหวใน การตั้งมั่นในอารมณ์ที่ควร	เอกัคคตา ที่ใน มหากุศลจิต ๘ มหาภิรียาจิต ๘ อปัปนาชวณะ ๒๖
๕) ปัญญาพละ	ปัญญา เป็นผู้ไม่หวั่นไหวใน การรู้ตามความเป็นจริง	ปัญญา เจ. ที่ใน มหากุศลญาณสัม ๔ มหาภิรียาญาณสัม ๔ อปัปนาชวณะ ๒๖

๗) **มัคคังคะ** (ธรรมอันเป็นเครื่องประกอบของธรรมที่เป็นเหตุแห่งการฆ่ากิเลสและเข้าถึงพระนิพพาน ชื่อว่า มัคคังคะ ได้แก่ องค์มรรค ๘ โดยเฉพาะ ๆ)

มัคคังคะ ๘	...เป็นหนทางให้ถึงมรรค ผล นิพพาน	องค์ธรรม (รวม ๘)			
๑) สัมมาทิฏฐิ	ความเห็นชอบ...	ปัญญาเจตสิก	ที่ใน มหากุศลญาณสัม ๔	มหาภิริยานุญาณสัม ๔	อัปนาชวณะ ๒๖
๒) สัมมาสังกัปปะ	ความดำริชอบ...	วิตกเจตสิก	ที่ใน มหากุศลจิต ๘	มหาภิริยาจิต ๘	ปฐมฌานชวณจิต ๑๐*
๓) สัมมาวาจา	การกล่าววาจาชอบ...	สัมมาวาจาเจตสิก	ที่ใน มหากุศลจิต ๘	โลกุตตรจิต ๘	
๔) สัมมากัมมันตะ	การทำกรณงานชอบ...	สัมมากัมมันตเจตสิก	ที่ใน มหากุศลจิต ๘	โลกุตตรจิต ๘	
๕) สัมมาอาชีวะ	การเลี้ยงชีพชอบ...	สัมมาอาชีวะเจตสิก	ที่ใน มหากุศลจิต ๘	โลกุตตรจิต ๘	
๖) สัมมาวายามะ	ความเพียรชอบ...	วิริยเจตสิก	ที่ใน มหากุศลจิต ๘	มหาภิริยาจิต ๘	อัปนาชวณะ ๒๖
๗) สัมมาสติ	ความระลึกชอบ	สติเจตสิก	ที่ใน มหากุศลจิต ๘	มหาภิริยาจิต ๘	อัปนาชวณะ ๒๖
๘) สัมมาสมาธิ	การตั้งมั่นชอบ...	เอกัคคตาเจตสิก	ที่ใน มหากุศลจิต ๘	มหาภิริยาจิต ๘	อัปนาชวณะ ๒๖

* ปฐมฌานชวณจิต ๑๐ ได้แก่ รูปาวจรกุศลปฐมฌานจิต ๑ รูปาวจรภิริยาปฐมฌานจิต ๑ โลกุตตรปฐมฌานจิต ๘

อธิบายในองค์มรรค ๘

มัคคังคะ ๘	อธิบาย	จำแนกโดยศีลชั้น เป็นต้น
๑) สัมมาทิฏฐิ	<p>การเห็นแจ้งในอริยสัจทั้ง ๔ โดยกิจทั้ง ๔ คือ</p> <p>เห็นแจ้งใน ทุกขสัจจะ โดย ปริญาภิชา (กิจ คือ ความกำหนด)</p> <p>เห็นแจ้งใน สมุทยสัจจะ โดย ปหานกิจ (กิจ คือ ความละหรือประหาร)</p> <p>เห็นแจ้งใน นิโรธสัจจะ โดย สัจฉิกรณกิจ (กิจ คือ ควรกระทำให้แจ้ง)</p> <p>เห็นแจ้งใน มรรคสัจจะ โดย ภาวนากิจ (กิจ คือ ควรกระทำให้มีขึ้น)</p>	สงเคราะห์ไว้ใน ปัญญาชั้น
๒) สัมมาสังกัปปะ	<p>ความดำริชอบ...</p> <p>นิกุขมสงกัปปะ ความดำริที่ออกจากกามคุณอารมณ์</p> <p>อပ္พยาปาทสงกัปปะ ความดำริที่ประกอบด้วยเมตตา</p> <p>อวิหีสาสงกัปปะ ความดำริที่ประกอบด้วยกรุณา</p>	
๓) สัมมาวาจา	การเว้นจาก วจีทุจริตทั้ง ๔ ที่ไม่เกี่ยวกับอาชีวะ	
๔) สัมมากัมมันตะ	การเว้นจาก กายทุจริตทั้ง ๓ ที่ไม่เกี่ยวกับอาชีวะ	สงเคราะห์ไว้ใน ศีลชั้น
๕) สัมมาอาชีวะ	การเว้นจาก วจีทุจริต ๔ และกายทุจริต ๓ ที่เกี่ยวกับอาชีวะ	
๖) สัมมาวายามะ	ความเพียร ที่ดำเนินไปตามสัมมัปปธานทั้ง ๔	
๗) สัมมาสติ	ความระลึก ที่ดำเนินไปตามสติปัฏฐานทั้ง ๔	สงเคราะห์ไว้ใน สมาธิชั้น
๘) สัมมาสมาธิ	ความตั้งมั่น ในอารมณ์วิปัสสนากรรมฐาน	

ส พ พ ส ัง ค ห ะ

การแสดงสงเคราะห์ จิต เจตสิก รูป นิพพาน ซึ่งเป็นวัตรธรรมทั้งหมดรวมกันหมวดหนึ่ง (มี ๕ หมวด ๓๙ ประเภท ไม่นับอุปาทานักขันธโดยเฉพาะ)

ขั้นที่ ๕			อายตนะ ๑๒				ธาตุ ๑๘			อริยสังขะ ๔				
รูป ๒๘	เป็น	รูปขั้นที่	โอฟาริกรูป ๑๒	ปสาทรูป ๕	จักขุปสาท	เป็น	โอฟาริกายตนะ ๑๐	จักขายตนะ	เป็น	โอฟาริธาตุ ๑๐	จักขุธาตุ	โลกียจิต ๘๑+เจตสิก ๕๑(เว้น โลก)+รูป ๒๘	เป็น	ทุกขสังขะ
					โสตปสาท	เป็น		โสตายตนะ	เป็น		โสตธาตุ	โลกเจตสิก	เป็น	สมุทตสังขะ
					ฆานปสาท	เป็น		ฆานายตนะ	เป็น		ฆานธาตุ	นิพพาน	เป็น	นิโรธสังขะ
					ชีวหปสาท	เป็น		ชีวหายตนะ	เป็น		ชีวหาธาตุ	องค์มรรค ๘ ที่ในปฐมฌานมรรค หรือ	เป็น	มรรคสังขะ
					กายปสาท	เป็น		กายายตนะ	เป็น		กายธาตุ	หรือ องค์มรรค ๗ [เว้น สัมมาสังกัปปมรรค (วิทก)		
				รูปารมณ	เป็น	รูปายตนะ		เป็น	รูปธาตุ		ที่ใน ทุตติยฌานมรรคขึ้นไป]			
				สีทธารมณ	เป็น	สีทหายตนะ		เป็น	สีทธาตุ		* มรรคจิตตูปบาทที่เหลือ๒๙ ผลจิตตูปบาท ๓๗	เป็น	สังขวิมุตติ	
				คันธารมณ	เป็น	คันธายตนะ		เป็น	คันธธาตุ		* องค์มรรค ๘ :			
				รสารมณ	เป็น	รสายตนะ		เป็น	รสธาตุ		สัมมาทิฐิ, สัมมาสังกัปปะ, สัมมาวาจา, สัมมากรรมันตะ			
				ป, เต, วาโผฏ	เป็น	โผฏฐัพพายตนะ		เป็น	โผฏฐัพพธาตุ		สัมมาอาชีวะ, สัมมาวายามะ, สัมมาสติ, สัมมาสมาธิ			
๕๒	เป็น	เวทนาขั้นที่	จิต ๘๙	เป็น	เวทนาขั้นที่	เป็น	มนายตนะ	เป็น	วิญญาณธาตุ ๗	๑ จักขุวิญญาณจิต ๒	เป็น	จักขุวิญญาณธาตุ		
										๒ โสตวิญญาณจิต ๒	เป็น	โสตวิญญาณธาตุ		
										๓ ฆานวิญญาณจิต ๒	เป็น	ฆานวิญญาณธาตุ		
										๔ ชิวหาวิญญาณจิต ๒	เป็น	ชิวหาวิญญาณธาตุ		
										๕ กายวิญญาณจิต ๒	เป็น	กายวิญญาณธาตุ		
										๖ สัม ๒ + ปัญจ ๑	เป็น	มโนธาตุ		
										๗ จิตที่เหลือ ๗๖	เป็น	มโนวิญญาณธาตุ		
(เวทนา ๑๐, มโนธาตุ ๓)														
นิพพาน	เป็น	ขั้นวิมุตติ	เจ๕๒ สุขุม๑๖ นิพ	เป็น	ธัมมายตนะ	เป็น	ธัมมธาตุ							

* **มัคคังคเจตสิก ๘ ดวง (องค์มรรค ๘)** คือ ปัญญา วิทก วิรตี ๓
 วิริยะ สติ เอกัคคตา

- ขณะประกอบกับมรรคจิต เรียกว่า **มรรคสังขะ**
- ขณะประกอบกับโลกียจิต เรียกว่า **ทุกขสังขะ**
- ขณะประกอบกับผลจิต เรียกว่า **สังขวิมุตติ**